

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені Тараса Шевченка

На правах рукопису

ВЕРГУН ЛАРИСА ІВАНІВНА

УДК 81'253 = 111=161.2

ПЕРЕКЛАДНА ВЗАЄМВІДПОВІДНІСТЬ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА
УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТНЬОЇ ЛЕКСИКИ

Спеціальність 10.02.16 – перекладознавство

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Науковий керівник
доктор філологічних наук,
професор Карабан В.І.

Київ – 2004

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	6
ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНІ АСПЕКТИ ВІДПОВІДНОСТІ ОСВІТНЬОЇ ЛЕКСИКИ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ.....	15
1.1. Освітня лексика в англійській і українській мовах.....	15
1.2. Становлення перекладної відповідності освітньої лексики англійської та української мов.....	30
1.3. Лексико-семантичне поле «освіта» в англійській та українській мовах та проблема перекладної взаємовідповідності освітньої лексики.....	46
Висновки до Розділу 1.....	58
РОЗДІЛ 2. РОЗБІЖНОСТІ СКЛАДОВИХ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ «ОСВІТА» АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ ЯК ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧА ПРОБЛЕМА.....	62
2.1. Відмінності мікрополів «початкова освіта» – «primary education» та «початкова освіта» – «elementary education».....	62
2.1.1. Розбіжності у лексико-семантичних групах «заклади освіти» – « <i>educational establishments</i> ».....	63
2.1.2. Незбіг у лексико-семантичних групах «учасники навчально-виховного процесу» – « <i>educational process participants</i> ».....	66
2.1.2.1. Особливості лексико-семантичних підгруп «учні» – « <i>pupils</i> » та «учні» – « <i>graders</i> ».....	66
2.1.2.2. Відмінні риси лексико-семантичних підгруп «учителі» – « <i>teachers</i> ».....	68

2.1.3. Розбіжності у лексико-семантичних групах «навчальні дисципліни» – « <i>subjects, disciplines</i> ».....	69
2.1.4. Особливі риси лексико-семантичних груп «система оцінювання» та « <i>assessment system</i> ».....	72
2.2. Відмінності мікрополів «середня освіта» – « <i>secondary education</i> ».....	76
2.2.1. Розбіжності у лексико-семантичних групах «заклади освіти» – « <i>educational establishments</i> ».....	76
2.2.2. Незбіг у лексико-семантичних групах «учасники навчально-виховного процесу» – « <i>educational process participants</i> ».....	86
2.2.2.1. Особливості лексико-семантичних підгруп «учні – pupils – graders (students)».....	86
2.2.2.2. Відмінні риси лексико-семантичних підгруп «учителі» – « <i>teachers</i> ».....	89
2.2.3. Незбіг у лексико-семантичних групах «навчальні дисципліни» – « <i>subjects, disciplines</i> ».....	91
2.2.4. Відмінності лексико-семантичних груп «оцінювання» – « <i>assessment</i> ».....	96
2.2.5. Особливості конститuentного наповнення лексико-семантичних груп «документи про освіту» – « <i>credentials</i> ».....	100
2.2.6. Особливі риси інших лексико-семантичних груп.....	101
2.3. Відмінності мікрополів «вища освіта» – « <i>higher education</i> ».....	103
2.3.1. Незбіг у лексико-семантичних групах «заклади освіти» – « <i>educational establishments</i> ».....	104
2.3.2. Особливості лексико-семантичних груп «учасники навчального процесу» – « <i>educational process participants</i> ».....	112

2.3.2.1. Відмінні риси лексико-семантичних підгруп «студенти» – «students».....	112
2.3.2.2. Асиметрія конститuentного наповнення у лексико-семантичних підгрупах «університетські посади» – «academic ranks».....	116
2.3.3. Розбіжності у лексико-семантичних групах «освітньо-кваліфікаційний рівень» – «науковий ступінь» та «academic degree» – «professional qualification».....	120
2.3.4. Відмінні риси лексико-семантичних груп «документи про освіту» – «credentials, awards».....	126
2.3.5. Незбіг у лексико-семантичних групах «оцінювання» – «assessment».....	129
2.3.6. Особливі риси конститuentного наповнення лексико-семантичних груп «навчальні дисципліни» – «subjects, disciplines».....	133
2.3.7. Розбіжності у лексико-семантичних групах «організація навчального процесу» – «educational process organisation».....	135
Висновки до Розділу 2.....	137
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ОСВІТИ У ЗВ'ЯЗКУ З ЇЇ ЕТНОСПЕЦИФІЧНІСТЮ	140
3.1. Основні способи та прийоми перекладу англійської освітньої лексики українською мовою.....	140
3.1.1. Транскодування.....	141
3.1.2. Калькування.....	145
3.1.3. Використання аналогів.....	150
3.1.4. Описовий переклад.....	152
3.2. Основні способи та прийоми перекладу англійської освітньої лексики українською мовою в існуючих словниках.....	156

3.3. Переклад нових освітніх термінів англійської мови двох останніх десятиліть.....	160
3.4. Переклад нових скорочень терміносистеми освіти англійської мови.....	175
Висновки до Розділу 3.....	185
ВИСНОВКИ.....	188
Список використаних джерел.....	194
Лексикографічні джерела.....	216
Список джерел ілюстративного матеріалу.....	219
ДОДАТОК А.....	228

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

амер. – американський варіант;

англ. – англійська мова;

брит. – британський варіант;

ВЗО – вищий заклад освіти;

жарг. – жаргонний;

жарт. – жартівливий;

заст. – застаріле;

звич. – звичайно;

знев. – зневажливий;

іст. – історичний;

ЛСГ – лексико-семантична група;

ЛСП – лексико-семантичне поле;

ЛСПГ – лексико-семантична підгрупа;

наук. – науковий;

НВАМ – національний варіант англійської мови;

розм. – розмовний;

сл. – сленг;

студ. – студентський;

укр. – українська мова;

фр. – французький;

шк. – шкільний.

ВСТУП

У сучасному перекладознавстві все більше уваги приділяється дослідженню термінів у терміносистемах, що відображають досить різні концептосфери. Терміносистема освіти, а, ширше, освітня лексика, поряд з терміносистемами права, державного управління та інших, належить до сфер, розбіжності між якими досить істотні, а це, безумовно, викликає особливий інтерес перекладознавців. Відмінності в концептуальній структурі систем освіти України, США й Великобританії та, відповідно, між освітньою лексикою української і англійської мов наявні в усіх аспектах. Цим зумовлена необхідність точного перекладного прирівнення освітніх лексем та знаходження точних перекладних відповідників. Відомо, що професійні мови відіграють у наш час дуже важливу роль [109, с. 302], освітня лексика є однією з них. Безумовно, неточні перекладні відповідники термінів певної терміносистеми стають значним бар'єром у міжмовному спілкуванні. Дослідження освітньої лексики англійської і української мов у перекладознавчому аспекті – це зменшення дефіциту знань про інші культури, відсутність яких, за висловом А.Д. Белової [13, с. 44], є глобальною лакуною міжмовної комунікації.

Актуальність дисертації зумовлена тим, що проблеми перекладознавчого дослідження концептуально досить відмінних терміносистем у вітчизняному перекладознавстві ще досі не вирішені. Їх теоретичне осмислення допоможе наблизитися до розв'язання проблем уніфікації та стандартизації перекладних відповідників термінів різних мов для спеціальних цілей.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в рамках наукової теми Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Європейські мови та культури в контексті глобалізації світових процесів» (код 01 БФ 0147-01), затвердженої Міністерством освіти і науки України.

Мета дослідження – комплексне перекладознавче прирівнення освітньої лексики англійської та української мов, опис спільних і відмінних рис неповних перекладних відповідників на лексико-семантичному рівні і визначення українських перекладних відповідників англійських етноспецифічних освітніх термінів.

Щоб досягти поставленої мети, необхідно було розв'язати такі **завдання**:

1. Визначити та окреслити межі освітньої лексики англійської і української мов для їх повнішого перекладознавчого прирівнення.

2. Дослідити становлення перекладних відповідників англійської і української освітньої лексики.

3. Виявити основні розбіжності лексико-семантичних полів «освіта» англійської (американського і британського національних варіантів) і української мов.

4. Порівняти системи освітньої лексики англійської і української мов для визначення основних труднощів перекладу.

5. З'ясувати характер перекладної взаємовідповідності освітньої лексики англійської (британського і американського національних варіантів) і української мов на основі порівняльного аналізу концептуальних схем лексико-семантичних полів «освіта» англійської і української мов.

6. Визначити типові способи і прийоми перекладу англійських термінів системи освіти, які ще не мають перекладних відповідників в українській мові.

7. Виявити рівень перекладної взаємовідповідності англійської і української освітньої лексики.

Об'єктом дисертаційного дослідження є спеціальні лексичні елементи й терміни, що належать до освітньої лексики британського та американського національних варіантів англійської мови і української мови. Для дисертаційного дослідження використано близько 4 тисяч освітніх лексем англійської мови та близько 3,5 тисяч освітніх лексем української мови, зафіксованих у перекладних, лінгвокраїнознавчих, тлумачних і енциклопедичних словниках, довідниках

різного типу, навчальних посібниках, спеціальній літературі, пресі та всесвітній мережі Інтернет.

Предметом дослідження є характер перекладної взаємовідповідності англійської і української освітньої лексики, наявність та ступінь адекватності перекладних відповідників освітньої лексики англійської і української мов.

У дослідженні використовувалися такі **методи**: перекладознавчий контрастивний аналіз; порівняння лексики в оригінальних та перекладних текстах у перекладознавчих цілях; компонентний аналіз; аналіз словникових дефініцій; кількісні підрахунки та опитування інформантів (опитано 10 носіїв англійської мови (3 волонтери Корпусу миру 1998-2001 років та 7 студентів американських університетів), а також 8 українських студентів та викладачів, які навчалися у США за програмами обміну).

Матеріалом дослідження слугували монографії, збірки та інші тексти освітньої тематики, статті з наукових освітніх журналів, навчальні посібники, довідники навчальних закладів та описи навчальних курсів загальним обсягом 14 тисяч сторінок, а також освітні матеріали з Інтернету. Крім того, було проаналізовано 46 перекладних, лінгвокраїнознавчих, тлумачних і енциклопедичних словників.

Новизна дослідження полягає в тому, що вперше на основі зіставлення лексико-семантичних полів як цілісних систем у перекладознавчому плані виявлено і описано сфери взаємної перекладної відповідності та невідповідності освітньої лексики в англійській та українській мовах. Завдяки побудові концептуальної схеми лексико-семантичних полів «освіта» для англійської і української мов уперше докладно опрацьовано методику перекладознавчого дослідження лексико-семантичних полів двох мов, суттєво відмінних своїм складом та змістом.

Теоретичне значення результатів дисертаційного дослідження полягає в тому, що встановлено міжмовні кореляції освітніх термінів в українській і англійській мовах, виявлено і описано основні способи і прийоми перекладу англійської освітньої лексики, що становить внесок у загальну теорію перекладу

та вирішення лексичних проблем перекладу з англійської мови на українську та з української на англійську. Вирішення проблеми характеру адекватності українських перекладних відповідників англійської термінології освіти сприяє розвиткові перекладної лексикографії. Крім того, виявлені подібності й розбіжності лексико-семантичних полів «освіта»-«education» є важливим питанням у вивченні термінологічних проблем перекладу, таких як переклад етноспецифічних термінів концептуально досить відмінних терміносистем.

На захист винесено такі **положення**:

1. Лексико-семантичне поле (ЛСП) «освіта»-«education» – це угруповання лексичних конститuentів, об'єднаних архісемою «належність до освіти». ЛСП «освіта» має однакову конфігурацію в обох мовах. Це тривимірне утворення, стратифіковане на три осі. На осях *x* та *z* розташовані мікрополя, на осі *y* – лексико-семантичні групи. Семантичні множники, що об'єднують лексеми у ЛСГ, є універсальними для обох мов: *заклади освіти; учасники навчально-виховного процесу; навчальні дисципліни; оцінювання та контроль знань; організація навчального процесу; документи про здобуття рівня освіти; освітні кваліфікації та вчені звання; артефакти.*

2. Основними складовими методики встановлення перекладної взаємовідповідності освітньої лексики англійської та української мов є: моделювання ЛСП для обох мов; накладання схем ЛСП для виявлення концептуальних розбіжностей; зіставлення конститuentів аналогічних ЛСГ із залученням компонентного аналізу та аналізу словникових дефініцій; виділення пар-лексичних корелятивів; поділ лексики на лакуни, аналоги та двосторонні відповідники; відповідні статистичні підрахунки; остаточне визначення рівня перекладної взаємовідповідності.

3. Перекладознавчо-контрастивне порівняння ЛСП «освіта» в українській та англійській мовах у синхронному зрізі дає підстави виділити три типи пар-лексичних корелятивів. До першого належать пари, конститuentи яких мають подібне фонографічне оформлення, а також однакову етимологію (переважно запозичення з латини чи грецької мови). У першу групу цього типу об'єднані

лексеми, набір сем яких повністю збігається. До другої групи належать полісемантичні лексеми з тотожним набором сем лише у деяких лексико-семантичних варіантах. До другого типу відносяться пари, конституенти яких мають різне вербальне оформлення, а їхні семи частково подібні. Третій тип складається з лексем, що не мають відповідника з таких причин: а) відсутність референта в цільовій мові; б) відсутність стислого вербального оформлення для позначення наявного референта.

4. Лексико-семантичні поля «освіта» англійської і української мов становлять значний перекладознавчий інтерес з огляду на те, що вони значною мірою не збігаються в плані їх складу і змісту. Ця невідповідність зумовлена суттєвими розбіжностями в концептуальній будові систем освіти англійських країн і України, а також асиметрією розвитку національних систем освіти, що є причиною існування у кожній освітній системі реалій, на позначення яких використовується етноспецифічна лексика, яка становить головну проблему перекладу. У досліджених полях спостерігається превалювання етноспецифічної лексики, до якої належать лакуни та аналоги. В українській мові третина конститuentів є лакунами стосовно обох національних варіантів англійської мови (НВАМ), а в англійській мові половина конститuentів відноситься до лакун, що зумовлює труднощі перекладу українською мовою. Аналоги становлять третину конститuentів ЛСП української мови відносно британського та американського НВАМ, тоді як ЛСП обох НВАМ містять четверту частину аналогів українських конститuentів.

5. Труднощі перекладу освітньої лексики англійської і української мов зумовлені не лише різними етапами розвитку та становлення освітньої термінології двох мов, а й ступенем її лексикографічного опрацювання у США, Великобританії та Україні.

6. Перекладна взаємовідповідність – це наявність та можливість існування перекладних відповідників. Перекладна двостороння відповідність дослідженої освітньої лексики ЛСП української мови стосовно британського НВАМ становить 36,42%, відносно американського НВАМ – 39%. Двосторонніх

перекладних відповідників британського НВАМ є 27%, а американського НВАМ – 31,88% відносно української мови.

Особистий внесок автора полягає в тому, що в дисертації вперше представлено докладне комплексне порівняння систем освітньої лексики англійської і української мов для визначення основних труднощів перекладу; досліджено становлення перекладних відповідників англійської і української освітньої лексики; визначено та окреслено межі освітньої лексики англійської і української мов для їх повнішого перекладознавчого прирівнення; виявлено основні розбіжності лексико-семантичних полів «освіта» англійської (американського і британського національних варіантів) і української мов; з'ясовано характер перекладної взаємовідповідності освітньої лексики англійської (британського та американського національних варіантів) та української мов на основі порівняльного аналізу концептуальних схем лексико-семантичних полів «освіта» в англійській і українській мовах; визначено типові способи і прийоми перекладу англійських термінів системи освіти, які ще не мають перекладних відповідників в українській мові; виявлено рівень перекладної взаємовідповідності англійської і української освітньої лексики.

Практична цінність результатів дослідження полягає в тому, що вони можуть бути складовою нормативних теоретичних курсів перекладу і спеціальних курсів «Переклад термінів» та «Переклад етноспецифічної лексики», а також слугувати базовим матеріалом для підготовки відповідних підручників та посібників. Результати дослідження можуть бути використані у лексикографічній практиці та практиці перекладу. Матеріал дисертації використано як основу для укладання опублікованого дисертанткою «Англо-українського словника освітньої лексики» (близько 4 тис. слів і словосполучень), а також може бути використаний для укладання аналогічного українсько-англійського словника.

Апробація результатів дослідження. Положення дисертації апробовані на ІХ Всеукраїнській науковій філологічній конференції «Проблеми сучасної світової літератури та лінгвістики» (Черкаси, 31 травня 2000 р.); VI Національній конференції TESOL України «The Way Forward to English Language and ESP

Teaching in the Third Millenium» (Київ, 23-24 січня 2001 р.); X Ювілейній Міжнародній науковій конференції ім. Сергія Бураго «Мова і культура» (Київ, 26-27 червня 2001 р.); XI Всеукраїнській науковій філологічній конференції «Проблеми сучасної світової літератури та лінгвістики» (Черкаси, 31 травня-1 червня 2002 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Соціокультурні аспекти навчання іноземних мов» (Тернопіль, 25-26 березня 2004 р.).

Публікації. Результати дослідження опубліковано в одинадцяти наукових працях, зокрема в п'ятьох статтях у фахових виданнях, п'ятьох тезах конференцій і «Англо-українському словнику освітньої лексики».

Структура дисертації. Дисертація (267 сторінок, з них 193 сторінки основного тексту) складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, бібліографії на 34 сторінках (списку використаної та цитованої наукової літератури (268 позицій), списку лексикографічних джерел (46 позицій), списку джерел ілюстративного матеріалу (135 позицій)), додатка А на 40 сторінках («Схеми наповнення лексико-семантичних груп ЛСП «освіта» та їх перекладна взаємовідповідність») та додатка Б («Англо-український словник освітньої лексики»), що міститься в окремій книзі на 300 сторінках.

У вступі подано загальну характеристику роботи, обґрунтовано актуальність проблеми, новизну дослідження, визначено його мету, об'єкт і предмет, теоретичне та практичне значення та сформульовано теоретичні положення, винесені на захист.

Основна частина дисертації складається з трьох розділів.

У першому розділі вивчено склад освітньої лексики англійської і української мов, подано її визначення, зазначено риси, притаманні освітній термінології. Тут також розглянуто проблему становлення перекладної взаємовідповідності освітньої лексики двох мов, проаналізовано та зіставлено ЛСП «освіта» в англійській і українській мовах. Таким чином, у розділі досліджено загальні аспекти взаємовідповідності освітньої лексики англійської і української мов.

У другому розділі проаналізовано розбіжності складових ЛСП «освіта» англійської і української мов з точки зору перекладу. Розглянуто розбіжності між мікрополями «початкова освіта» – «primary education» – «elementary education», «середня освіта» – «secondary education», «професійно-технічна освіта» та «further education» та «вища освіта» – «higher education».

У третьому розділі розглянуто питання перекладу етноспецифічної термінології терміносистеми освіти англійської мови. Окрім прийомів перекладу англійської освітньої лексики українською мовою, тут досліджено також переклад нових термінів терміносистеми освіти англійської мови двох останніх десятиріч та нових скорочень цієї терміносистеми.

У загальних висновках наведені основні результати дисертаційного дослідження.

У Додатку А розміщений ілюстративний матеріал до дисертації: схеми конститuentного наповнення лексико-семантичних груп англійської та української мов, їхнє порівняння.

Додаток Б – це «Англо-український словник освітньої лексики», що містить близько 4 тис. слів і словосполучень. Тут також розміщений «Покажчик українських перекладних еквівалентів англійської освітньої лексики».

РОЗДІЛ 1.

ЗАГАЛЬНІ АСПЕКТИ ВІДПОВІДНОСТІ ОСВІТНЬОЇ ЛЕКСИКИ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

Розгляд питання про загальні аспекти перекладної взаємовідповідності освітньої лексики англійської та української мов потребує формулювання визначення термінів *освітня лексика* та *освітня термінологія*, а також окреслення меж освітньої лексики в англійській та українській мовах, тому ці питання розглядаються в розділі першочергово. Неповним буде розкриття дослідженої нами теми без в'яснення питання про становлення перекладної взаємовідповідності освітньої лексики обох мов, воно розглядається у другому підрозділі. Третій підрозділ присвячений конструюванню ЛСП «освіта» в американському і британському НВАМ та в українській мові. Адже результати перекладознавчого порівняння сконструйованих полів вказують на основні (загальні) збіги та розбіжності, що є причиною існування безеквівалентної лексики та лексики, спільної для ЛСП обох мов.

1.1. Освітня лексика в англійській та українській мовах

Для окреслення меж освітньої лексики необхідно визначити її інтегральну ознаку. Такою ознакою для досліджуваної лексики є *«належність до освіти»* – *«belonging to education»*.

У межах освітньої лексики української та англійської мов виділяються:

- 1) терміни: а) терміни власне терміносистеми освіти, б) терміни суміжних галузей;
- 2) номенклатура;
- 3) власні назви;
- 4) колоквіалізми: а) розмовна шкільна лексика; б) розмовна студентська лексика; в) професійна розмовна лексика викладачів та вчителів.

Активно освітня лексика використовується двома категоріями населення: професіоналами (особами, задіяними у процесі освіти) та користувачами освіти.

З.І. Комарова твердить, що спеціальна лексика та термінологічна лексика є абсолютними синонімами [77, с. 6]. На нашу думку, термінологічна лексика, поряд із професіоналізмами та сленгізмами, є складовою спеціальної лексики (або лексики для спеціальних цілей).

Існують різні визначення терміна, напр. [4, с. 263; 14, с. 5; 17, с. 144; 18, с. 508; 22, с.5-6; 32, с. 18-19; 36 с. 15; 59 с.7; 61, с. 85; 65, с. 21; 74; 75, с. 257; 98, с. 28; 99, с. 19-20; 116, с. 224; 120, с. 21; 122, с. 145-146; 127, с. 8; 133, с. 5; 136, с. 9; 142, с. 59; 144, с. 14; 153, с. 81; 204, с. 9; 212, с. 25; 237, с.15; 239, с. 15 та ін.]. Ми притримуємося такого визначення «термін – це слово чи словосполучення спеціальної (наукової, технічної та ін.) мови, що утворюється для точного відображення спеціальних понять та позначення спеціальних предметів» [5, с. 474].

Результати дослідження освітньої термінології англійської та української мов вказують на те, що не всі конституенти терміносистеми *освіти* української та англійської мов можуть відповідати всім вимогам до терміна¹, напр.:

низка термінів не відповідає вимозі однозначності (*school – 1 a) an institution for educating children (школа, навчальний заклад) b) the buildings used by such an institution (будівля школи, навчального закладу) c) an institution for teaching a particular subject (навчальна установа) 2 a) the process of being educated in a school (навчання) b) the time when teaching is done in a school; lessons (заняття, уроки) 3 all the pupils or all the pupils and teachers in a school (школярі та вчителі) 4 (US infml) a college or university (коледж чи університет) 5 a department of a university concerned with a particular area of study (підрозділ університету (факультет, відділення)) б a course, usually for adults, on a particular subject (курси) [309, с.1050]; tutor – 1 a private teacher,*

¹ Про вимоги до термінів див.: Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии. – М., 1961. – 158 с. [102]; Реформатский А.А. Что такое термин и терминология // Вопросы терминологии. – М., 1961. – С. 46-54 [132].; Краткое методическое пособие по разработке и упорядочению научно-технической терминологии / АН СССР, Ком. науч.-техн. терминологии / Сост. С.И. Коршунов, Г.Г. Самбунова. – М.: Наука, 1979. – 126 с. [84], Как работать над терминологией. Основы и методы. – М.: Издательство «Наука», 1968. – 76 с. [58] та ін.

especially one who teaches a single pupil or a very small group (домашній учитель, репетитор; приватний учитель) 2 a) (Brit) a university teacher who supervises the studies of a student (брит. викладач-наставник) b) (US) an assistant lecturer in a college (амер. молодший викладач) 3 a book of instruction in a particular subject, especially music (посібник, часто з навчання музики) [309, с.1287];

колоквіум – 1. Бесіда викладача зі студентами з метою вияснення і підвищення їхніх знань (oral examination, viva voce). 2. Збори, на яких заслуховують і обговорюють наукові доповіді (conference) [278, с. 441] та інші;

не всі терміни цієї терміносистеми характеризуються стислістю (*School-Centred Initial Teacher Training – (брит.) післядипломний курс первинної підготовки вчителів (проводиться групою шкіл; студенти з гарною успішністю отримують статус дипломованого вчителя); state compulsory school attendance laws – (амер.) закони штатів про терміни обов'язкового навчання у школі (визначають вік, до якого дитина повинна відвідувати школу, а не кількість обов'язкових років навчання); local management of schools – (брит.) управління школами на місцях (згідно останніх реформ на директорів шкіл покладено більше адміністративної відповідальності за організацію освіти та фінансовий стан у школах, на них перекладені деякі функції місцевих органів управління освітою (LEA) та ін.); державний стандарт загальної середньої освіти – state standard of general secondary education [287, с. 72], індивідуальна форма навчальної діяльності – individual studies (learning) [287, с. 122], навчальна програма з навчального предмета – syllabus [287, с. 203];*

терміни системи освіти можуть мати синоніми в межах однієї терміносистеми² (*pupil teacher – student-teacher (студент-практикант), school district – local basic administrative unit – local education agency (амер.*

шкільний округ), *anchor papers – benchmarks* (амер. зразкові роботи (роботи-зразки, що слугують взірцем для оцінювання інших робіт)), *degree examination – final examination* (брит. випускні іспити у вищому закладі освіти (іспити на отримання ступеня бакалавра)), *dual major – double major* (амер. подвійна спеціалізація); *іспит – екзамен (examination)*, базова школа – експериментальний майданчик (*pilot school*), учитель – викладач (*teacher*) та ін.

Зазначене вище підтверджує тезу В.М. Лейчика про непродуктивність ставлення жорстких вимог до термінів та терміносистем [212, с. 104]. Отже, не можна вважати слово неповноцінним чи непотрібним терміном лише на тій підставі, що воно не має всіх властивостей терміна [37, с. 13].

В.І. Кантор визначив педагогічну термінологію у широкому сенсі як «сукупність лексичних засобів, які обслуговують теорію і практику виховання і навчання та позначають основні поняття педагогіки як науки» [60, с. 168]. Наше завдання полягає у формулюванні визначення освітніх термінів як складової педагогічної термінології. Освітні терміни – це лексеми, об'єднані у межах терміносистеми *освіти*, що номінують поняття і явища цієї галузі та використовуються для професійного і науково-теоретичного спілкування фахівців освіти. Значна частина освітніх термінів використовується не тільки спеціалістами, але й тими, на кого направлена їхня діяльність: учнями, студентами, слухачами курсів т. ін., тому серед розмовних лексем виділяємо професійний жаргон учителів, викладачів та шкільний і студентський сленг.

Проблема розмежування професіоналізмів та термінів є досить складною. Відомо, що терміни «мають більш упорядкований та нормалізований характер, тоді як професіоналізми є напівофіційними лексичними одиницями, що вживаються вузьким колом фахівців, причому, переважно в розмовній мові» [37, с. 15; 68, с. 11]. Вважається, що

---

² Проблема синонімії та полісемії у термінології розглядається у доробку Р. Теммерман (див. Temmerman R. Towards New Ways of Terminology Description (The sociocognitive approach). – Erasmushogeschool Brussels, 2000. – 258 p. [252]).

професіоналізм може існувати як синонім терміна [37, с. 15; 68, с. 11,], його еквівалент [3, с. 403].

Ми дотримуємося думки, що професіоналізми «виступають як дуплети наукових і технічних термінів і не становлять замкненої системи – це розрізнені, не об'єднані між собою одиниці. Професіоналізмам, як правило, властива деяка забарвленість, образність» [61, с. 28]. Професіоналізми (розмовні терміни) – це неофіційні, але загальноприйняті спеціалістами певної галузі загальноновживані розмовні спеціальні слова [77, с. 7]. Сленгізми (професійні жаргонізми) – це загальноновживані фамільярно-розмовні слова [77, с. 7].

Студентський сленг охоплює всі сфери студентського життя: *co-ed* – амер. розм. студентка, учениця; *rah-rah rarry* – амер. студент, який створив сім'ю, не маючи коштів на її утримання; *digs* – брит. студ. розм. кімната, винаймається; *dodo* – розм. курсант школи аеродромних фахівців; *medic* – амер. розм. студент медичного факультету; *mortar-board* – розм. академічний капелюшок; *post-mortem* – розм. переекзаменування; *floorer* – розм. важке екзаменаційне питання, завдання; нерозв'язна задача; *phi-bete* – амер. студ. жарг. фі-бет (член братства «Фі-бета-каппа»); *Pig-Market* – розм. вестибюль богословського факультету (в Оксфордському університеті); *pill* – розм. провалити на екзамені; *pill-pedler* – амер. розм. студент-фармацевт; *pin fraternity* – амер. 1. значок студентської організації 2. розм. заручитися з дівчиною (давши їй значок своєї студентської організації); *plebe* – амер. розм. курсант першого курсу (військового училища); *pledge* – 1) амер. розм. обіцянка вступити в таємне студентське товариство 2) студент, що дав обіцянку вступити до таємного товариства; *plugger* – амер. стараний студент; зубрило; *repeat* – амер. розм. студент-другокурсник; *medico* – жарг. студент-медик; *youngster* – розм. курсант другого курсу військово-морського училища, «салага»; *rollman* – розм. студент, що закінчив коледж без відзнаки (у Кембриджі), *flunk-out* – розм. студент, виключений за неуспішність; *oral* – розм. усний екзамен; *quirk* – розм. курсант льотного

училища; *undergraduate* – амер. жарт. студентеса (студентка випускного курсу); абітурник (абітурієнт) – *applicant, enrollee*; бар (студ., жарт. їдальня) [293, с. 40] – *canteen*; сенсей (викладач) [293, с. 236] – *teacher*; студіозус (студент) – *student* [293, с. 251]; шеф (керівник курсової чи дипломної роботи) – «*chief*», *academic advisor* [293, с. 299], степен (стипендія) – *student's stipend* [293, с. 248], нульовий (студ. який нічого не знає) – *not ready for classes* [293, с. 191]; технар (технічний навчальний заклад) – *tech* [293, с. 255].

Шкільний жаргон (*schoolboy slang*), як і студентський, багатий на переосмислену лексику: *hookey-player (hooky-player)* – амер. розм. сачок, прогульник (про школяра), *por* – розм. дискусійний клуб (при Ітонському коледжі, Великобританія), *sickroom* – розм. медичний кабінет, кабінет лікаря (у школі); *parleywoo* – жарт. урок французької мови; *wetbob (wet bob)* – учень Ітонського коледжу (Великобританія), що займається водним видом спорту, весляр; *swot* – 1 розм. 1) зубріння, зубрячка 2) зубрило 2. зубрити, визуджувати; *dot-and-carry-one* – жарт. учитель(ка) арифметики; *tug* – розм. стипендіат Ітонського коледжу (Великобританія); ботанік (жарт. відмінник, старанний учень) – *jos. straight A student* [293, с. 55]; чутокка, камчатка (остання парта) – *the last desk in the row*; кондуїт (шкільний журнал) – *register* [293, с. 146]; драйка (трійка) – *satisfactory mark («three»)* [293, с. 103]; твікс (двійка) – *poor mark («two»)* [293, с. 255]; диря (директор школи) – *school principal* [293, с. 98]; матра (математика) – *maths* [293, с. 171]; украма (учителька української мови та літератури) – *Ukrainian language teacher* [293, с. 265]; франя (учителька французької мови) – *French teacher* [293, с. 274]; хімоса (учителька хімії, зовсім неприваблива) – *chemistry teacher (not attractive)* [293, с. 283].

Розмовна лексика вчителів та викладачів характеризується яскравою образністю та переосмисленням: *advantaged urbans* [442] – «забезпечені урбанізовані школи» (категорія урбанізованих шкіл, учні яких мешкають у метрополіях, їхні батьки займають високі керівні посади; самі учні цих шкіл);

disadvantaged urbans [443] – амер. «міські бідняки» (категорія шкіл у метрополіях, де навчаються діти з малозабезпечених сімей; самі учні цих шкіл); *drill and kill* [375, с.243] – «тренуй та руйнуй» (термін указує на зневажливе ставлення до традиційних методів навчання, в яких для автоматизації вмінь використовується заучування та тренування) т. ін. Конотаційні семи лексем *educationese* (знев. незрозуміла мова теоретиків-освітян) та *academese* несхв. 1) науковий жаргон 2) педантський стиль дозволяють віднести їх до професійних жаргонізмів.

Деколи важко визначити належність лексеми до студентського сленгу чи до жаргону викладачів, напр.: *cribbage* – *плагіат, go down* – *закінчити чи кинути університет* (Оксфордський чи Кембриджський), *prexy* – *амер. ректор університету; директор коледжу; вікно* (велика перерва в заняттях, коли відмінене або не передбачене розкладом заняття) – *free period* [293, с.74], *двері* (велика перерва в заняттях, коли відмінені або не передбачені розкладом два заняття) – *two free periods*.

Щодо номенклатури, то, наприклад, О.С. Ахманова вважає її сукупністю спеціальних термінів, які використовуються у тій чи іншій галузі науки (на відміну від термінології, що включає в себе позначення абстрагованих і абстрактних понять та категорій [5, с. 346]. Г.О. Винокур під номенклатурою розуміє «систему досить абстрактних та умовних символів, єдине призначення яких у тому, щоб дати максимально зручні з практичної точки зору засоби для позначення предметів, речей, які не мають прямого відношення до потреб теоретичної думки, котра оперує цими речами» [22, с.6].

В.Н. Лейчик називає номенклатуру проміжною ланкою між термінами та власними назвами [98, с. 28]. Номен виступає як відносно довільний ярлик предмета, конвенційно «прикріплений» представниками відповідної галузі знань, який не претендує на розкриття чи принаймні часткове відображення його у формі лексичного значення [37, с. 14], напр.: *I «б» клас, II «д» клас, діафільм (ШП-КОЗ)* т. ін.

Власні назви *освіти* англійської та української мов позначають:

- навчальні заклади різного рівня (однаково широко використовуються в обох мовах): гімназія «Ерудит» – *gymnasium «Erudite»*, гімназія №86 «Консул» – *gymnasium №86 «Consul»*, лицей «Наукова зміна» – *lyceum «Scientific Successors»*, Києво-Могилянська Академія – *University of Kyiv-Mohyla Academy*, Львівський державний університет «Львівська політехніка» – *Lviv State University «Lvivska Politehnica»*, Winside Public School – (амер.) державна школа Віндсайд, Manor House Primary School – (брит.) початкова школа Менор Хаус, Rossiter Elementary School – (амер.) Росітерська початкова школа, York Technical College – Йоркський технічний коледж, Bank Street School – школа (на) Банк Стрім, St Edward's (School) – (брит.) школа святого Едварда;

- студентські об'єднання (більше характерно для англійської мови): Delta Sigma Theta Sorority – Студентське братство Дельта Сігма Тета (жіноче братство), Zeta Phi Beta Sorority – Студентське братство Зета Фі Бета (жіноче братство), Alpha Kappa Alpha Sorority – Студентське братство Альфа Кappa Альфа (жіноче братство), Omega Psi Phi Fraternity – Студентське братство Омега Псі Фі (чоловіче братство), Kappa Sigma Fraternity – Студентське братство Кappa Сігма (чоловіче братство), Kappa Alpha Psi Fraternity – Студентське братство Кappa Псі (чоловіче братство), Асоціація Гайдів України – *Guides of Ukraine Association*, Асоціація молодих українських політологів – *Association of Young Ukrainian Politologists (Political Scientist)* т. ін.;

- освітні організації, асоціації (більше характерно для англійської мови): Universities' Central Council on Admissions – (брит.) Головна рада з питань вступу до університетів, National Education Association (NEA) – Національна освітня асоціація, Council on International Educational Exchange – Рада з міжнародного обміну у сфері освіти, School Examinations and Assessment Council – Рада з питань проведення іспитів та оцінювання у школі, Council for National Academic Awards (CNNA) – Рада з питань надання ступенів;

- стипендії, гранти (більше характерно для англійської мови): *Fullbright Scholarship* – стипендія ім Фулбрайта; *Chevening Scholarships*, *Pell Grants* – амер. гранти Пелла, державна стипендія імені сенатора Пелла (надається студентам, які ще не отримали ступінь бакалавра);

- семестри (характерно лише для англійської мови): (*Michaelmas term* – осінній триместр (починається у Михайлів день, наприкінці вересня), *Hilary* – зимовий триместр (січень – березень), *Trinity term* – весняний триместр, дослівно – триместр святої Трійці (починається у квітні, а закінчується у червні);

- документи про отримання певного освітнього рівня (однаково широко використовуються в обох мовах): *Атестат про повну загальну середню освіту* – *Certificate of complete general secondary education*, *диплом кваліфікованого робітника* – *qualified worker diploma*, *Атестат про неуповну загальну середню освіту з відзнакою* – *Certificate of incomplete general secondary education with honors*, *International Baccalaureate (IB) Certificate* – *Сертифікат про отримання міжнародного бакалаврату*, *High School Graduation Diploma (Certificate)* – *диплом про закінчення середньої школи*, *Intermediate GNVQ* – *Загальнонаціональна професійна кваліфікація середнього рівня*, *Advanced GNVQ* – *Загальнонаціональна професійна кваліфікація підвищеного рівня*), *Diploma in Education* – амер. диплом педагога (про закінчення вищого закладу освіти; видається після кількох років роботи за спеціальністю; підтверджує вищу педагогічну кваліфікацію);

- свята (більше характерно для української мови): *День учителя* – *Teachers' Day* (celebrated on the 1st Friday of October), *День знань* – *Day of Knowledge* (celebrated on the 1st of September), *Свято останнього дзвоника* – *Last Bell Day* (last day of the school year);

- іспити (більше характерно для англійської мови): *Graduate Record Examination* (скор. GRE) – *тест вступника до післядипломної школи* (магістратури чи аспірантури), *Law School Admission Test* – *тест вступника*

до післядипломної юридичної школи, *scholastic aptitude test* (скор. *SAT*) – тест на академічні здібності, (здібності до навчання);

- законодавчі акти (однаково широко використовуються в обох мовах): *Education for All Handicapped Children Act (Public Law 94-142)* – амер. Закон про освіту для дітей з вадами розвитку (1975 р.), *Elementary and Secondary Education Act* (скор. *ESEA*) – амер. Закон про початкову та середню освіту (прийнятий у 1965 р. з метою покращення можливостей здобуття освіти дітьми незаможних та дітьми з емоційними розладами), *Great Educational Reform Bill* – брит. Законопроект про докорінне реформування освіти, *National Defence Education Act* – амер. Національний закон про покращення освіти в цілях оборони (прийнятий у 1958 р. після запуску супутника СРСР; передбачав покращення вивчення у школах математики, точних і природничих наук, поновлення шкільного обладнання т. ін.), Закон України «Про загальну середню освіту» – Law «On General Secondary Education», Закон України «Про професійно-технічну освіту» – Law «On General Technical Vocational Education», *Education Act 1996* – брит. Закон про освіту 1996 року.

Аналіз власних назв української підмови *освіти* дозволив виявити запозичення (транскодовані відповідники) з англійської мови. Особливо це помітно в назвах методів організації навчально-виховного процесу (*Віннетка-план (Winnetka Plan)* [287, с. 51], *Дальтон-план (Dalton Plan)* [287, с. 67], *Детройт-план (Detroit Plan)* [287, с. 73] т. ін.).

Розмовні варіанти назв освітніх закладів поширені в мововжитку як користувачів освіти, так і осіб, задіяних у процесі освіти: *the Hall* розм. скор. від *Trinity Hall* – Трінті-Хол (один із коледжів Кембриджського університету); *Perterhouse* – розм. скор. від *Perterhouse College* – коледж св. Петра (у Кембриджі); *Poly* – розм. політехнічний інститут; *tech* – брит. розм. технічний коледж, технічна школа, Могілянка (розм. Києво-Могілянська Академія) – *University of Kyiv-Mohyla Academy*, КІІ (Київський національний політехнічний університет «КІІ») – *Kyiv National Politechnic*

University «KPI», червоний університет (Київський національний університет ім. Тараса Шевченка) – «red university» (Kyiv National Taras Shevchenko University) т. ін. В обох мовах деякі розмовні варіанти назв навчальних закладів освіти мають негативні або жартівливі конотаційні семи: *thinking shop – жарт. навчальний заклад, інститут; crammer – брит. розм. знев. приватний навчальний заклад, що готує студентів до іспитів, які вони не склали раніше; бурса (будь-який навчальний заклад) – any educational institution, бурситет (університет) – university [293, с. 60], консерва (консерваторія) – conservatoire [293, с. 147], педуха (педуніверситет) – teacher training university [293, с. 201], музбурса (музичне училище) – musical college т. ін.,*

Терміносистемі освіти, як і деяким іншим терміносистемам суспільно-політичної термінології (спортивній, військовій, юридичній, економічній та ін.) властиві такі риси:

- широке входження в загальнолітературну мову пласта належних до неї лексем: *school (школа), student (учень, студент), education (освіта), college (коледж), teacher (учитель), mark (оцінка), pupil (учень) т. ін.; учитель (teacher), урок (lesson, period), навчання (study), оцінка (mark, percent), зошит (notebook, book) та ін.;*

- існування термінів, характерних для освітньої системи саме цієї країни і відсутніх у решті, іншими словами етноспецифічних термінів або термінів-реалій [161, с. 253]: *commoner – студент, який не отримує стипендії і вносить плату за харчування (в Оксфорді), Baker Day – брит. день Бейкера (бібліотечний день для вчителів і вихідний день для школярів), Ivy League – амер. «Ліга плюща» (найстаріші університети Нової Англії, США), Eton suit – брит. ітонський костюм (шкільна форма Ітонського коледжу та деяких інших шкіл; складається з довгого чорного жакета, жилета, краватки та чорних брюк із тонкими стрічками, білої сорочки з широким білим жорстким коміром, що від'єднується), yellow flue – амер. «жовтий грип» (у 1950-60х роках бойкот занять білими школярами на знак протесту проти обов'язкових*

автобусних перевезень до інших шкіл); *шкільна олімпіада – school olympiad*, *доцент – reader*, *професійно-технічне училище – vocational school*, *гімназія – gymnasium*, *лицей – lyceum*, *колегіум – collegium*, *учитель вищої категорії – teacher of the highest category*, *спеціаліст – specialist (academic degree awarded after Bachelor's degree)*, *щоденник – pupil's planner*, *залік – oral preliminary assessment exam, pass* та ін.;

- тісний зв'язок з іншими науками та наявність суміжних термінів, або по-іншому, межових термінів [34, с. 30]. Ось приклади згаданої вище лексики та терміносистем-донорів:

1) фінансування: *англ.: deferment – відстрочення на рік оплати позики (на навчання)*, *expected family contribution – амер. внесок сім'ї за навчання (частина платні за навчання, яку повинні сплатити батьки)*, *financial aid officer – амер. консультант із фінансової допомоги (службовець у департаменті освіти штату чи вищого закладу освіти, котрий консультує абітурієнтів із питань фінансової допомоги)*, *grant-in-aid program – амер. програми субсидій з надання допомоги (система федеральної допомоги місцевій владі для сприяння шкільній освіті т. ін.)*, *late registration fee – амер. штраф за несвоєчасну реєстрацію (накладається на студента, що не встиг своєчасно пройти щорічну реєстрацію та запис на певні навчальні дисципліни)*, *provided school – школа на державному утриманні*;

укр.: самоокупність – repaying, paying back, компенсація – compensation, *стипендія – student's stipend, allowance, scholarship*, *грант – grant*, *оплата навчання – tuition fees*;

2) організація праці: *англ.: staff – (амер.) управлінський та допоміжний персонал закладу освіти (окрім професорсько-викладацького складу)*, *full-time instructional faculty – (амер.) постійний професорсько-викладацький склад*, *salary – зарплатня*, *normal working week – робочий тиждень*, *part-time teacher – викладач на півставки*, *educational leave – відпустка для навчання (будь-якого)*;

укр.: завідувач кафедри – *head of department, director of department*, майстер-викладач – *master-teacher, master craftsman*, підвищення кваліфікації – *sectoral training, in-service training*, професійна орієнтація – *career education*, професіографія – *career profile* та ін.;

3) психологія: англ.: *behaviour* – поведінка, *heterogeneous grouping* – (амер.) гетерогенна група (об'єднання у групи учнів із різними здібностями та успішністю), *homogeneous grouping* – (амер.) гомогенна група (об'єднання у групи учнів з однаковими здібностями та успішністю), *multiple intelligence* – (амер.) різнобічні (множинні) розумові здібності (теорія Говарда Гарнера (Howard Garner), що визначає 7 вимірів інтелектуальних здібностей людини та використовуються при розв'язанні проблем та генеруванні ідей);

укр.: тест Векслера – *Wechsler's test*, вікова психологія – *psychology of age*, відчуття – *sensation, feeling*, етнічна психологія – *ethnic psychology*, інфантилізм – *infantilism*, рівень креативності – *level of creativity*, зона найближчого розвитку – *Zone of Proximate Development* (скор. ZPD), заучування – *rote learning*, допитливість – *curiosity, searchingness, keenness, acuteness* та ін.;

4) юриспруденція, криміналістика, права людини: англ.: *juvenile delinquent* – (амер.) неповнолітній злочинець, *jins* – (амер.) підлітки, що потребують нагляду; *dependent student* – (амер.) матеріально-залежний студент (за законом США такими вважаються особи до 24 років), *fair use* – (амер.) «чесне використання» закон, що дозволяє вчителям робити копії з навчальних матеріалів та використовувати їх в академічних цілях на певних умовах, *in loco parentis* – (лат.) замість батьків, як батьки (учитель чи адміністрація школи несуть відповідальність за учнів під час їхнього знаходження у школі), *licensing body* – орган ліцензування, *F-1 visa* – (амер.) віза категорії F-1 (студентська віза), *M-visa* – (амер.) віза категорії M (видається для в'їзду до США особам, що проходять професійне навчання), *de jure segregation* – сегрегація *de jure*, *de facto segregation* – сегрегація *de facto*;

укр.: дитяча колонія (колонія для неповнолітніх) – *borstal, juvie*, загальноосвітня школа соціальної реабілітації – *approved school*, приймальник-розподільник для неповнолітніх – *juvenile delinquent distributing center*, права дитини – *children's rights*, нерезидент – *non-resident*, нострифікація – *nostrification* та ін.;

5) філософія та теорія пізнання: англ.: *cognition* – пізнання, пізнавальна здібність, *epistemology* – епістемологія (теорія пізнання), *metacognition* – метапізнання (процес обдумування шляхів упорядкування свого навчання), *prakseology* – праксеологія, *dissert* – 1) міркувати; 2) писати дисертацію (дослідження);

укр.: гносеологія – *gnoseology*, конкретне й абстрактне в навчанні – *concrete and abstract in learning*, мислительні задачі – *problems*, міркування – *consideration, deliberation, reflection*, прогрес – *prigress*, регрес – *regress(ion)*, *retrogression, setback*, умовивід – *conclusion, deduction* та ін.;

6) інформаційні технології: англ.: *Internet learning* – навчання за допомогою Інтернету, *computer* – комп'ютер, *hardware* – технічне забезпечення, *software* – програмне забезпечення;

укр.: інформатизація освіти – *computerization of education*, інформатика – *computer science*, комп'ютерні навчальні системи – *computer-assisted teaching programs*, режим реального часу – *real-time processing* та ін.;

7) бібліотечна справа: англ.: *travelling library* – пересувна бібліотека, *circulating library* – бібліотека з видачею книжок додому, *librarian* – бібліотекар, *library* – бібліотека;

укр.: формуляр – *card*, університетська бібліотека – *university library*, читальна зала – *reading room*, довідковий відділ бібліотеки – *reference library department* та ін.;

8) релігія: англ.: *choir school* – (брит.) школа з навчанням церковному співу (приватна платна школа, приєднана до церкви, собору (особливо в Оксфордському чи Кембриджському університеті), в якій деякі учні поряд із отриманням звичайної середньої освіти навчаються співу у хорі

собору чи церкви), *church school* – (брит.) державна школа, що субсидується англіканською церквою, *religious education* – релігійна освіта, *divinity* – 1) богослов'я, теологія; 2) факультет богослов'я;

укр.: богослов'я – *divinity*, духовна академія – *theological academy*, вища духовна школа – *higher school of divinity*, семінарія – *seminary*, семінарист – *seminarist*, урок християнської етики – *religious education (RE)*, *lesson of christian ethics*, Недільна церковна школа – *Sunday school* та ін.;

9) спортивна: англ.: *half-blue* – нагорода спортсменам за друге місце (за участь у малих спортивних змаганнях в Оксфорді та Кембриджі), *gender wrestling* – змагання у середній школі зі змішаної боротьби (боротьби, в якій беруть участь особи різної статі, *dry-bob* – учень, що займається неводним спортом, *cupper* – розм. гра на кубок між коледжами (в Оксфорді), *per rally* – амер. група підтримки спортивної команди (у перервах показують виступи);

укр.: універсиада – *student games*, *varsity sport competition*, збірна команда факультету – *combined faculty (department) sport team*, шкільна спартакіада – *school sport competition* та ін.;

10) військова: англ.: *dodo* – розм. курсант школи аеродромних фахівців, *midshipman* – амер. гардемарин, курсант військово-морського училища, *quirk* – розм. курсант льотного училища, *troop school* – військова школа;

укр.: військова кафедра – *ROTC (reserve training officers center)*, військове училище – *military academy*, курсант – *cadet*, військовий лицей – *military lyceum (military secondary school)* та ін.

Спорідненість терміносистеми освіти з іншими терміносистемами схематично зображено на Рис. А.1.

Розглянувши склад освітньої лексики, дамо тепер її визначення. Отже, освітня лексика – це сукупність лексем, що об'єднана асоціативно-логічними зв'язками у межах ЛСП «освіта» та забезпечує спілкування на різних рівнях у цій сфері.

1.2. Становлення перекладної відповідності освітньої лексики англійської та української мов

Огляд історичного аспекту становлення відповідності освітньої лексики англійської та української лексики системи освіти в нашому дослідженні охоплює ХХ століття.

У першій половині ХХ століття в англійських країнах побачила світ низка багатотомних педагогічних енциклопедій, де поряд із педагогічною лексикою фіксувалися терміни системи освіти.

Стан англійської педагогічної лексики та лексики системи освіти до першої світової війни відображений у двох енциклопедичних виданнях, які вийшли друком майже одночасно. У 1911 – 1913 роках у Нью-Йорку побачило світ п'ятитомне видання «Encyclopedia of Education» за редакцією С. Монро (Monroe S.). Енциклопедія містить терміни педагогіки та її історії, терміни системи освіти та управління освітою. Енциклопедія витримала п'ять перевидань без змін. У Лондоні у 1911-1912 рр. вийшов семитомник «The Teacher's Encyclopaedia of the Theory, Method, Practice, History and Development of Education at Home and Abroad» за редакцією А.П. Лорі (Laurie, Arthur P.) [257]. Видання охоплює широкий спектр тем: історія освіти та педагогіки, теорія та практика виховання та навчання, система освіти Великобританії, США та країн Європи.

Десятиліттям пізніше (у 1921-1922 роках) у Лондоні вийшла друком «The Encyclopaedia and Dictionary of Education» («Педагогічний словник-енциклопедія») у 4-х томах за редакцією Ф.Вотсона (Watson F.). До авторського колективу, що працював над виданням, увійшло близько 900 вчених. Словник-енциклопедія вміщує значний обсяг інформації з теорії та практики виховання й освіти початку ХХ століття, у ньому вміщені відомості про особливості організації систем освіти різних країн т. ін. Кожний том ілюстрований чорно-білими фотографіями, таблицями, діаграмами та

рисунками, а також вміщує список довідкової літератури. У кінці розміщений предметний покажчик.

Однак, не зважаючи на таку кількість фахових енциклопедичних видань, лексика системи освіти англійської мови все ще потребувала уніфікації. Про цю проблему йдеться у статті Олівії Паунд (Olivia Pound) «Educational Lingo», опублікованій у журналі «American Speech» у 1926 році. У ній, зокрема, коротко характеризуються нові на той час освітні терміни та висловлюється сподівання на скоріше упорядкування освітньої термінології у зв'язку з великою кількістю інновацій [232].

«Енциклопедія педагогічних досліджень» (Encyclopedia of Educational Research / Ed. by W.S. Monroe. – N.Y.: The Macmillan Company, 1941. – 1344 p.), присвячена дослідженням у сфері педагогіки та освіти, містить більше 7000 словникових статей-гнізд. Завданням упорядників енциклопедії було критично оцінити та синтезувати знахідки в освітніх дослідженнях та показати шляхи їхнього використання, а також визначити перспективи таких досліджень. У передньому слові до «Енциклопедії...» вказується також на недостатню узгодженість термінології системи освіти [186, с. viii].

Ще одне англomовне освітянське енциклопедичне видання побачило світ у першій половині ХХ століття. Ним стала «Енциклопедія сучасної освіти» (Encyclopedia of Modern Education / Ed. by H. Rivlin and R. Schueler. – N. Y.: Philosophical Library of New York, 1943. – 902 p.). Термінологія, що в ній зафіксована, відображає стан американської педагогіки та освіти на той період.

Першим словником, що виконував функцію стандартизації та уніфікації освітньої термінології англійської мови, став «Dictionary of Education» за редакцією С. Гуда (C.V. Good) [184]. Перше його видання побачило світ у 1945 році. Основу словника становила термінологія американського НВАМ, британська та канадська термінологія винесена в окремі розділи. Словник містить близько 20 тисяч лексичних одиниць.

Поряд із тлумачною частиною, словник має і перекладну. До неї ввійшли французько-англійський, німецько-англійський та італійсько-англійський словники освітньої лексики. Їхній слівник становлять лише ті одиниці, що найчастіше використовуються в контрастивних дослідженнях [184, с. vii]. Близько 2 тисяч термінів чи їхніх додаткових значень, що вміщені у цьому виданні, було запозичено з «Encyclopedia of Educational Research», менше – із «Encyclopedia of Education».

Укладачі словника «Dictionary of Education» за редакцією Гуда (Good C.V.) намагалися зробити доступним словник професійних термінів сфери освіти. Їхнє завдання полягало у проясненні понять та термінів царини освіти. До слівника не ввійшли персоналії, назви закладів, установ, організацій, географічні назви, назви журналів за винятком, якщо вони не входять до складу назв методів, планів т. ін. Зі сфери психології, соціології та філософії вибиралися терміни, що мають суттєві освітні конотації.

Ще одна проблема, що постала перед упорядниками словника «Dictionary of Education», – визначення меж (делімітація) спеціальних термінів, а особливо таких, що безпосередньо пов'язані з дисциплінами (предметно орієнтованими). Так, до словника не увійшли, напр. *triangle* (трикутник), *test-tube* (пробірка).

Удосконалюючи слівник Dictionary of Education за редакцією Гуда (C.V. Good) [184], його упорядники повинні були зважати на таке:

- належить термін до сфери професійної діяльності чи є предметно-орієнтованим як, наприклад, *triangle* (трикутник) чи *circle* (коло) у математиці;
- має термін спеціальне значення чи відтінок значення;
- чи використовується термін безпосередньо в цій галузі;
- чи використовується термін частіше в одному підрозділі галузі, ніж в інших;
- чи набуває термін спеціального значення або його відтінку, використовуючись у споріднених сферах;

- чи можливо передати значення терміна не більше, ніж п'ятдесятьма словами [184, с. viii -ix].

До початку 90 х років ХХ століття в Україні видання енциклопедичних чи фахових словників педагогіки чи системи освіти українською мовою не здійснювалося.

Останніми роками, разом із поживаленням в Україні термінологічних досліджень різних підмов, спостерігається зростання уваги і до освітньої лексики української мови, хоча досліджувалася вона виключно у межах педагогічної лексики. Цій темі присвячено два наукових доробки М.С. Разумейко [130] та Т.О. Бевз [10]. У цих дисертаційних дослідженнях [130; 10] у межах педагогічної лексики досліджуються деякі аспекти української лексики системи освіти. Зокрема, з'ясовуються джерела поповнення словникового складу педагогічної лексики в її динаміці, аналізується співвідношення в ній національного та інтернаціонального, виявляються мікросистеми педагогічної лексики й принципи їхньої організації, аналізується організація категоріально-тематичних груп [129], розкривається зміст лінгвістичних понять «педагогічна лексика» та «педагогічна термінологія», вивчається склад педагогічних термінів у різностильових текстах, визначається обсяг педагогічної лексики та її структури, виявляються структурні моделі педагогічних лексем т. ін. [9]. Але у жодному із цих досліджень не даються рекомендації щодо унормування освітньої термінології.

Довідкової літератури з термінології системи освіти в Україні, на нашу думку, видається вкрай недостатньо. Глумачного словника освітніх термінів в Україні, на жаль, немає.

Суттєвою ознакою сучасного стану українського термінознавства є бурхливий розвиток термінографії [82, с. 203]. 90-ті роки попереднього століття виявилися плідними для українських упорядників словників педагогіки та системи освіти (у тому числі і так званих словників-метеликів).

«Термінологічний словник з педагогіки», упорядники Е.О. Грішин та М.Л. Рудакевич [281]. був за останній час однією з перших спроб уніфікації педагогічної лексики. У ньому знаходимо лише незначний відсоток освітньої лексики (0,3%).

«Український педагогічний словник» С.У. Гончаренка [279] містить близько 3000 статей, в яких узагальнена й систематизована інформація з теорії та практики навчання і виховання. У словнику зафіксовані основні поняття й терміни навчально-виховного процесу, нових педагогічних теорій та концепцій, персоналії видатних педагогів. Поряд із цим, словник містить суміжні терміни з психології, філософії, медицини, інформатики та інших галузей. Освітня лексика у словнику представлена досить неповно.

Уперше в Україні словник, що описує окремий аспект системи освіти, вийшов друком у 2000 році, він має назву «Професійна освіта» [287]. Словник містить понад 1300 понять із філософії освіти, теорії та історії професійної освіти, зокрема, з дидактики професійної школи, методик викладання загальноосвітніх і спеціальних дисциплін, виробничого навчання, управління т. ін. Поряд із сучасною термінологією, до словника увійшла історична лексика, як-от: *двокласні вчительські школи* [287, с. 67], *інститут соціального виховання* [287, с. 127], *реальне училище* [287, с. 284] та ін., а також лексика суміжних галузей, яку упорядники вважають безпосередньо пов'язаною із системою професійного навчання (*біржовий маклер* [287, с. 31], *самоокупність* [287, с. 305], *футурологія* [287, с. 364] т. ін.).

Через те, що система освіти України перебуває зараз у стадії реформування, визначення деяких термінів, наведених у словнику, вже змінилися, наприклад, *гімназія* визначається як «загальноосвітній заклад, який реалізує загальноосвітні програми повної загальної середньої освіти, даючи загальну середню гуманітарну освіту поглибленого типу з вивченням двох-трьох іноземних мов, стародавніх мов, античної й зарубіжної літератури, історії мистецтв» [287, с. 58], а *лицей* як «спеціальний заклад освіти для обдарованих дітей, що забезпечує здобуття освіти понад державний мінімум

та здійснює науково-практичну підготовку, задовольняє різнобічні освітні запити особи, суспільства, держави» [287, с. 170]. У «Положенні про загальноосвітній навчальний заклад» [334] ці поняття визначені так: *гімназія* – загальноосвітній заклад II-III ступенів з поглибленим вивченням окремих предметів відповідно до профілю (переважно гуманітарного); *лицей* – загальноосвітній навчальний заклад III ступеня з профільним навчанням і допрофесійною підготовкою [334, с. 4].

Отже, фіксація лексики системи освіти англійської мови на фаховому рівні почалася значно раніше (на початку XX століття), ніж української (наприкінці XX століття). Більшість лексики системи освіти англійської та української мов фіксується в енциклопедичних та тлумачних словниках, відчувається брак перекладних словників освітньої лексики.

Становлення перекладних відповідників освітньої лексики англійської та української мов можна прослідкувати за наявними англо-українськими та українсько-англійськими словниками, виданими в різний період.

У 1948 році вийшов у світ «Англо-український словник» М.Л. Подвезька [284]. До його складу увійшло близько 50 тисяч лексем. За нашими підрахунками, освітня лексика в ньому становить 0,5 відсотки. Найбільша питома вага серед зафіксованої тут освітньої лексики серед лексем, що позначають осіб, задіяних у процесі освіти – 12,5 % (*music master* – *учитель музики* [284, с. 360]; *headmaster* – *завідувач школи* [284, с. 276]; *lecturer* – 1) *лектор*, 2) *доцент* [284, с. 326] т. ін.), 10,4% – за лексемами, що позначають користувачів освіти (*post-graduate* – *аспірант* [284, с. 435]; *freshman* – *першокурсник* [284, с. 252]; *pupil-teacher* – *учень, що вчить молодших учнів* [284, с. 460] т. ін.), 4% досліджуваних лексем позначають заклади освіти (*academy* – *академія* [284, с. 17]; *college* – *коледж* [284, с. 133]; *grammar school* – *класична середня школа; амер. неповна середня школа, що включає 5й -8й класи* [284, с. 266]).

Цікаво, на нашу думку, порівнявши переклад одного й того самого терміна у словникових статтях двох словників, часова дистанція між якими

майже 50 років, простежити вплив ідеології на їхнє укладання. Яскравою ілюстрацією цього є семантичне відтворення терміна *public school* в «Англо-українському словнику» М.Л. Подвезька (1948) та двотомному «Англо-українському словнику» М.І. Балли (1996).

У М.Л. Подвезька читаємо: «*public school (в Англії) закрита середня школа для дітей аристократії та великої буржуазії; (в США, Шотландії та колоніях) державна школа (безкоштовна)*» [284, с. 457].

У М.І. Балли читаємо: «*public school закритий привілейований середній навчальний заклад (у Великобританії); безплатна середня школа (у США та Шотландії)*» [276, с. 180].

У статті *Rugby* (словник М.Л. Подвезька) не знаходимо згадки про коледж Рагбі, а лише про регбі (футбол, в якому до м'яча можна доторкатися руками... [284, с. 518]). Більшість представленої у словнику етноспецифічної лексики, належить до царини Оксбриджа: *sizar – студент-стипендіат* (Кембриджського університету) [284, с. 569]; *senior classic – лауреат у Кембриджському університеті* (із класичної літератури) [284, с. 547] т. ін.). Зовсім небагато у словнику лексем із студентського та учнівського сленгу (*туг II – зубрило* [284, с. 358]; *poll – унів. сл. студенти, що закінчили Кембриджський університет без відзнаки* [284, с. 430]; *sconce – студ. сл. 1. в штрафувати (студента) за порушення правил поведінки за спільним столом; 2. п штраф* [284, с. 534]). У «Списку найуживаніших скорочень, прийнятих в Англії та в США» [284, с. 767-778] представлені скорочені варіанти вчених звань, освітніх організацій та навчальних закладів, хоча більшість не містить перекладу.

«Українсько-англійський словник» М.Л. Подвезька [285] вийшов друком у 1952 році. Він містить близько 60 тисяч слів. За проведеними нами статистичними підрахунками, до нього ввійшло 0,6% освітніх лексем. Деякі лексеми, зафіксовані у ньому, вже вийшли з ужитку (*матрикул – matriculation certificate* [285, с. 417]; *приват-доцент – заст. lecturer* [285, с. 704]). Скорочені варіанти слів у цьому словнику представлені як заголовні, а їхні

повні варіанти подані в дужках, наприклад: *педвиш* – (педагогічна вища школа) *higher school for Pedagogical Training* [285, с. 538]; *літфак* (літературний факультет) – *faculty of letters* [285, с. 401]; *педпрактика* (педагогічна практика) – *pedagogic(al) practice (training)* [285, с. 538]; *педінститут* (педагогічний інститут) – *Pedagogical Institute* [285, с. 538] т. ін. Серед освітніх лексем такі, що номінують заклади освіти, представлені у цьому словнику найширше, їх 11%, майже однаково представлені ЛСГ «користувачі освіти» (9,4%) та «особи, задіяні у процесі освіти» (9,7%).

З «Англо-українського словника» М.І. Балли було вибрано близько однієї тисячі англо-українських відповідників освітньої лексики, що становить приблизно 0,7% від загальної кількості зафіксованих у ньому лексем. Аналіз вилученої освітньої лексики дозволяє розподілити її на термінологію та колоквіалізми. У цьому словнику повніше, ніж в «Англо-українському словнику» М.Л. Подвезька (1948), представлена лексика Оксбриджа (7% від загальної кількості): *degrade* – *відкласти екзамен на рік (у Кембриджському університеті)* [275, с. 275], *burnt-supper* – *бенкет, свято на честь перемоги на човнових перегонах (в Оксфорді і Кембриджі)* [275, с. 159], *Senate-House* – *будинок ради (у Кембриджському університеті)* [276, с. 324], *Hilary* – *семестр від Різдва до Великодня (в Оксфорді і Дубліні)* [275, с. 537], *rig-market* – (Р.-М.) *розм. Вестибюль богословського факультету (в Оксфордському університеті)* [276, с. 120] і т. ін. Також широко представлена тут *екзаменаційна* лексика та *лексика системи оцінювання*: *rating* – *амер. оцінка (у школі)* [276, с. 210], *Previous Examination* – *перший екзамен на ступінь бакалавра* [276, с. 162], *blue book* – *розм. екзамен (в університеті)* [275, с. 134], *prelim* – (скор. від *preliminary examination*) *вступний екзамен, first* – *найвища оцінка (в англійських університетах)* [275, с. 148] т. ін. Загалом, 21,5% лексем, зафіксованих в «Англо-українському словнику» [275; 276], відносимо до розряду етноспецифічних.

В «Англо-українському словнику» М.І. Балли представлена найуживаніша освітня лексика Великобританії та США. Користуючись таким словником, читач має змогу поповнити фонові знання.

Близько 0,6% лексем (860 із 150 тисяч), зафіксованих у «Великому українсько-англійському словнику» [286], належать освітній тематиці.

Найширше тут представлені назви предметів та дисциплін (12,3% від вилучених лексем). Слід зазначити, що цей словник охоплює назви як дисциплін мікрополів «середня» та «початкова освіта» (*нова історія – modern history* [286, с. 326], *природознавство – natural history, natural science* [286, с. 451], *фізкультура – physical training (abbr. PT), physical culture, athletics, gymnastics* [286, с. 599]), так і мікрополя «вища освіта» (*логіка – logic* [286, с. 263], *молекулярна біологія – molecular biology* [286, с. 371], *кібернетика – cybernetics* [286, с. 230], *риторика – rhetoric, oratory* [286, с. 487] і т. ін.). Другою групою за чисельністю лексем, представлених у словнику, є ЛСГ «особи, задіяні у системі освіти» (11,6%): *класний керівник – class teacher* [286, с. 229], *вчитель іноземної мови – language-master, language-teacher* [286, с. 284], *вихователь (педагог) – teacher, master; educator; (в приватному домі) tutor* [286, с. 76]. Також широко представлені лексеми, що позначають *користувачів освіти (відмінник, ~ця (про учнів) – excellent pupil, (про студента) excellent student* [286, с. 83], *студент-юрист – student of law* [286, с. 555], *п'ятикласник, ~ця – pupil of the fifth form* [286, с. 477] і т. ін.). Третє місце за кількістю представлених лексем посідає ЛСГ «заклади освіти та їхні підрозділи» (10%). На нашу думку, цінним у цьому словнику є те, що укладачі внесли до нього не лише ті терміни, що позначають типи закладів освіти, а й уточнювальні терміни, що вказують на напрямок підготовки спеціалістів (*будівельний інститут – Institute for the Study of Building Construction* [286, с. 45], *електротехнічний інститут – Institute of Electrical Engineers* [286, с. 156], *сільськогосподарська академія – Agricultural Academy* [286, с. 15] та ін.). Представлена також сфера фінансування освіти. Ми вилучили такі лексеми: *стипендія – grant, stipend;*

(іменна) *scholarship* [286, с. 549], *stipendiam – grant-holder, scholarship holder, grant-aided student, student having a scholarship* [286, с. 549].

До зазначеного вище словника ввійшли різні типи скорочень освітніх лексем: *педінститут (скороч. від педагогічний інститут) – pedagogical institute, teacher's training college* [286, с. 355], *ін-т (скороч. від інститут) – institute* [286, с. 215], *НАН (скороч. від Національна Академія Наук) – National Academy of Sciences* [286, с. 301].

Історична та застаріла лексика системи освіти також присутня в цьому словнику, як-от: *бурса іст. – theological seminary* [286, с. 46], *ментор заст. – mentor* [286, с. 276], *педель заст. – beadle, apparitor* [286, с. 355], *піонервожатий іст. – pioneer leader* [286, с. 390]. Не всі освітні лексеми, що вийшли з ужитку, мають відповідні позначки, напр.: *бурсак – seminarist, student of theological seminary* [286, с. 46], *семірічка (школа) – seven-year school* [286, с. 511], *матрикул – matriculation certificate* [286, с. 274].

Етноспецифічна лексика у «Великому українсько-англійському словнику» становить 16,2% від зафіксованих освітніх лексем української мови.

За проведеним кількісними підрахунками, наповненість освітньою лексикою перекладних словників загальнонавчальної лексики становить менше 1% від загальної кількості зареєстрованих у них лексем. Слід зауважити, що словники, із яких робилися вибірки фактичного матеріалу, призначені для широкого загалу, тому закономірним є той факт, що спеціальна лексика у них не превалює.

«Словник термінології з педагогічної майстерності» [291] містить деякі терміни системи освіти, як-от: *гуманізація освіти, діалогічне навчання, лекція* та деякі інші. Упорядники словника зробили спробу після заголовного слова у дужках подати російський та англійський перекладні відповідники, хоча, зрозуміло, що до більшості англійських відповідників бажаний би був коментар англійською мовою.

«Словник-довідник менеджерів освіти, соціальних педагогів та працівників соціально-педагогічних служб і консультацій» [292] укладено за енциклопедичним принципом, тут в алфавітному порядку наведено поняття і терміни, що застосовуються в психолого-педагогічній літературі з педагогічного менеджменту, соціальної педагогіки, а також деяких суміжних дисциплін. У ньому даються сучасні трактування наведених понять та відомості про їх походження. Після заголовних слів, що подані українською мовою, розміщений перекладний відповідник англійською мовою, а далі тлумачення терміна українською мовою.

Із приблизно однієї тисячі термінів, зареєстрованих у словнику, 5,4% (54 терміни) репрезентують систему освіти, наприклад: *активність учнів у навчанні* – *student active learning participation* [292, с. 5], *бюджет школи* – *school budget* [292, с. 12], *авторитарне виховання* – *authoritarian upbringing* [292, с. 3], *документація шкільна* – *school documents* [292, с. 24], *перерва шкільна* – *school break* [292, с. 62], *пересувні школи* – *mobile schools* [292, с. 62], *план навчальний* – *curriculum* [292, с. 64], *рада педагогічна* – *educational council* [292, с. 73] т. ін. Зрозуміло, що такий словник робить акцент не на перекладі термінів, а на їхньому поясненні українською мовою.

Одним із перших англо-українських перекладних фахових словників досліджуваної нами субмови став тримовний англо-польсько-український словник А.В. Василюк «Нові педагогічні поняття» [277], до якого ввійшли 256 лексем. Аналізований словник, знову ж у межах педагогічної лексики, подає деякі нові терміни системи освіти англійської мови та їхні польські та українські перекладні відповідники. Отже, поміж педагогічними термінами у словнику зустрічаються такі освітні терміни:

- системи оцінювання (зараз і далі наводимо приклади без польського перекладного відповідника): *criterion-referenced grading* – *критеріальне оцінювання* = *оцінювання учнів шляхом застосування попередньо встановлених детальних і об'єктивних критеріїв* [277, с. 6-7], *holistic scoring* – *цілісне оцінювання* = *техніка оцінювання письмових та*

інших учнівських робіт не за частинами чи пофакторно, а як цілості [277, с. 10], *mean score – середня оцінка = середнє арифметичне даних оцінок* [277, с. 12], *norm-referenced grading – диференційне оцінювання = практика встановлення оцінок даному учневі шляхом порівняння його результатів з досягненнями інших учнів* [277, с. 12] та ін.;

- терміни тестування: *diagnostic test – діагностичний тест = тест для вимірювання досягнень учнів, результати якого використовуються для корекції попереднього плану занять чи створення нових планів* [277, с. 7], *distracters – дистрактори = позірно правдоподібні, але насправді помилкові відповіді чи формулювання у тестах «за вибором»* [277, с. 8], *norm-referenced test – диференційний тест = стандартизований тест з оцінювання рівня досягнень певного учня шляхом порівняння його результатів з середніми показниками групи* [277, с. 12];

- назви наук та предметів: *andragogy – педагогіка дорослого віку* [277, с. 19], *epistemology – епістемологія (теорія пізнання)* [277, с. 20], *ergonomics – ергономіка (наука про економну і безпечну діяльність, про її оптимізацію)* [277, с. 20], *ethology – етологія (природнича наука про матеріальну основу вчинків, поведінки, постави і характеру)* [277, с. 20], *prakseology – праксеологія (наука про ефективну діяльність, про оптимізацію реалізації)* [277, с. 21] і т. ін.;

- методики викладання: *cooperative learning model – модель кооперативного навчання = навчання з утворенням груп учнів з різними здібностями і нагородження за досягнення цих груп, а не окремих учнів, discovery teaching or learning – пошукове навчання = концепція навчання з акцентуванням залучення учнів до самостійного засвоєння понять через особисті пошуки і самостійне розв'язування проблем* [277, с. 7], *reciprocal teaching – взаємне навчання (метод навчання читання у парах для вдосконалення розуміння фактів)* [277, с. 15], *postinstructional planning – заключне планування = планування способу надання учням інформації щодо*

результатів навчання для оцінювання і контролю ними виконаного і запланованого [277, с. 13] та ін.

Цей словник більше тяжіє до тлумачного, адже кожна словникова стаття після перекладного відповідника (спочатку польського, а потім англійського) містить пояснювальну частину, наприклад: *validity* – *trafność, miarodajność* – валідність, відповідність = ступінь відповідності вимірів даного тесту до того, що планувалося визначити його застосуванням [277, с. 18] і т. ін.

Після основної частини розміщений додаток «Короткий англо-український словник» [277, с. 18-22], що нараховує 137 лексем, більшість яких продубльована в основній частині.

У назві словника заявлено нові поняття, хоча зустрічаються й такі, що існують давно, як-от: *alumni (alumnus)* – *absolwent* – випускник = дипломований вихованець вищого (чи іншого) закладу освіти) [277, с. 3], *conception* – *konsercja* – концепція (лат. *conceptio*) = ідея, задум, проект, підхід, розуміння, обдуманий план дій [277, с. 5], *curriculum* – *curriculum (program)* – навчальна програма (курікулум) = цілісний спосіб реалізації освітньої політики, що включає ціль, зміст, методи і засоби навчання [277, с. 5], *discussion* – *dyskusia* – дискусія = часто вживаний вчителями термін, який означає метод навчання, що полягає у вербальному обміні думками, пошуках і відкритті [277, с. 8] т. ін.

Етноспецифічні терміни у цьому словнику відсутні, упорядником зібрана лише міжнародна термінологія.

Уперше в Україні «Англо-український словник освітньої лексики» був виданий 2002 року [272]. Словник містить близько 4 тисяч заголовних слів і словосполучень, розташованих за алфавітом, до нього ввійшли основні терміни головних галузей освіти, а також розмовна шкільна та університетська лексика. Джерелами для укладання словника слугували тлумачні, країнознавчі та перекладні словники, сучасна наукова і методична література про освіту у США, Великобританії та інших англомовних країнах, проспекти навчальних закладів різного типу т. ін. Потужним джерелом стали

також інтернет-ресурси (веб-сторінки університетів, коледжів, шкіл, глосарії т. ін.), серед яких: Education Terminology Every Parent Must Understand [418], Glossary of United States Educational Terminology, Campus: A-Z Glossary of European Education and Training Terms, Acronyms and Abbreviations [419], Glossary of U.S. Educational Terminology (Assefa) [420] Education Week on the Web [421], North Central Educational Laboratory, Glossary of Education Terms and Acronyms [422], Glossary of Frequently Used Terms and Abbreviations [423], Education Act 1996 [424] та багато інших.

Перед укладанням «Англо-українського словника освітньої лексики» було ретельно вивчено, як побудовані іншомовні перекладні педагогічні словники [283; 289; 290; 308; 294; 270] та посібники освітньо-педагогічної тематики [327; 320; 337; 350], а також те, як представлена у них лексика системи освіти та її перекладні відповідники.

Пошук лексикографічних досліджень спонукає науковців на обговорення проблемних питань, які виникають під час укладання словників різних типів, див. [260; 177; 195; 170; 175; 217; 199; 169; 243; 213]. При укладанні «Англо-українського словника освітньої лексики» також виникали деякі ускладнення.

Складною проблемою при укладанні словника було відокремлення освітньої лексики та термінології від компонентів суміжних терміносистем. Нам у цілому вдалося окреслити межі цієї групи слів і термінів, що називаються освітньою лексикою. Відомо, що у словнику повинен враховуватися постійний рух мови [39, с. 14], тому до словника введені неологізми, а це також становить лексикографічну проблему.

У словнику подано транскрипцію заголовних слів та словосполучень, у разі існування двох чи більше варіантів вимови, спочатку подається британський варіант, а далі, після позначки US, розміщується американський варіант. Словник містить відповідні позначки про те, до якого національного варіанта англійської мови належить та чи інша лексема. У виданні зафіксована лексика п'яти національних варіантів англійської мови, як-от:

американського – *drop or add* ['drɒp L 'xɪd] *амер.* «відмовся або додай» (встановлений день, до якого студент повинен визначитися від яких раніше вибраних курсів він відмовляється, а які курси вибирає додатково) [272, с.42]), британського – *eleven plus* [ɪ'levn 'plʌs] *п брит.* «одинадцять-плюс» (вбірковий іспит для учнів, яким виповнилося 11 років, на навчання до середньої класичної школи) [272, с.45], канадського – *collegiate institute* [kə'lɪdʒiət 'ɪnstɪtjuːt; US -'ɪnstɪtjuːt] *канад.* *середня школа з підвищеними вимогами* [272, с.32], австралійського – *Kindergarten of the Air* ['kɪndəˌɡɑːrtn qv DI 'eɪ(r)] *австрал.* *Дитячий радіосадок* (регулярні радіопередачі для дошкільнят, що мешкають у віддалених районах Австралії; діти не тільки слухають, а й беруть у них активну участь, використовуючи радіозв'язок) [272, с. 68], новозеландського – *wananga* [wɑː'nɑːŋɡɑː] *п новозел.* *вананга*, вищий заклад освіти Маорі [272, с. 126], *Kohanga reo* [kə'vɪhɪŋɡɑː 'riːo] *п новозел.* «мовні гнізда» (дитячі центри Маорі, де дошкільнята вивчають мову маорі) [272, с. 69].

Представлення у перекладних словниках етноспецифічної лексики вважається лексикографами однією з найбільших проблем [268, с. 195, 324-325]³. Така лексика становить 43% від загальної кількості лексем, зафіксованих у «Англо-українському словнику освітньої лексики». Лексеми цього типу є складними для перекладу, адже у словнику повинні братися до уваги і зазначатися найменші розбіжності у значенні лексем мови-джерела та цільової мови [178, с. 198]. Ю.А. Найда наголошує, що проблема представлення лакун у перекладному словнику зростає у геометричній прогресії разом із зростанням лінгвістичних та культурних відмінностей [224, с. 1-2].

Об'єктом нашої уваги є освітня лексика американського та британського національних варіантів англійської мови, тому у словнику превалює саме вона.

³ Для позначення такої лексики Л. Згуста використовує термін *culture-bound words* (слова, що використовуються у межах певної культури) [268, с. 295].

Слушною вважаємо тезу Т.Р. Кияка про те, що фахові словники створюються не для бібліотек, а для сьогоденного широкого вжитку, для повноцінної комунікації фахівців [67, с. 22; 71, с. 103], отже, для посилення можливостей цього словника як довідкового видання до нього внесено переклади скорочень та аббревіатур (більше 10%), передача яких українською мовою викликає чималі труднощі, у ньому подано як літературну, так і розмовну освітню лексику. Докладні пояснення та додаткова інформація, що наводиться в українській частині словника, у деяких аспектах наближають його до тлумачного словника освітньої лексики англійської мови, наприклад: *European baccalaureate* [j'vɑrɑ'pJɑn «bɪkɑ'lɪrɪət] *n* «європейський бакалаврат» (посвідчення про повну середню освіту за визначеною програмою та з 3-річною заключною стадією, надає право вільного вступу до всіх університетів розвинених країн) [272, с. 47] *т. ін.*

Труднощі вбачаємо у введенні до словника власних назв. Слушними вважаємо рекомендації З.О. Гетьман щодо відбору таких одиниць [31]. Недоречно вводити до словника назви всіх навчальних закладів усіх рівнів освіти, всіх законодавчих освітніх актів *т. ін.* Ми внесли до словника власні назви, які є широко відомими для носіїв англійської мови (особливо британського та американського НВАМ). До словника ввійшли назви освітніх організацій, навчальних закладів, освітніх програм, навчальних дисциплін *т. ін.* та їхні перекладні відповідники, наприклад: *Uniformed Services University of the Health Sciences* ['jHnɪfLmd 'sWvɪslz «jHnɪ'vWslɪ qv Dɑ 'helT 'sɑlqnsɪz] *амер. Військово-медичний університет* (готує офіцерів медичної служби) [272, с. 123], *Goals 2000* ['gɑVɪz 'tH 'TɑVz(q)nd] *n амер. «Цілі 2000»* (закон 1994 р., що встановлює державні цілі освітньої політики США) [272, с. 55], *New Basics* ['njH 'belsɪks; US 'nH-] *n амер. «Нові основи»* (обов'язкова навчальна програма для отримання диплома про закінчення середньої школи; до неї входять англійська мова, природничі науки, історія, математика, інформатика) [272, с. 80] *і т. ін.*

Після основної перекладної частини словника розміщений «Показчик українських перекладних еквівалентів англійських освітніх термінів» [272, с.129-183]. Він дає змогу користувачеві пришвидшити пошук потрібної інформації та полегшує користування словником. У деяких випадках ним можна користуватися як українсько-англійським перекладним словником.

Упорядкованої лексикографічної фіксації українських перекладних відповідників англійської освітньої лексики у ХХ столітті не було (за винятком спорадичних випадків, описаних вище). Частина таких відповідників фіксується у перекладних словниках загального типу, що становить не більше 1% від обсягу зафіксованих у них лексем, та для професійного спілкування фахівців цього недостатньо. «Англо-український словник освітньої лексики» став першою спробою уніфікації англо-українських перекладних відповідників цієї галузі. У перспективі необхідно створити більший за об'ємом словник з перекладу освітньої лексики не тільки з англійської мови на українську, а й з української на англійську.

1.3 Лексико-семантичне поле «освіта» в англійській та українській мовах та проблема перекладної взаємовідповідності освітньої лексики

Відомо, що будь-яке порівняння двох мов передбачає розгляд їхньої взаємної перекладності [200, с. 146]. Порівняння ЛСП «освіта» англійської та української мов з метою виявлення подібностей та розбіжностей є одним з аспектів вирішення проблеми взаємної перекладності освітньої лексики обох мов.

Для вияснення загальних подібностей і розбіжностей у ЛСП «освіта» англійської та української мов слід коротко зупинитися на чинниках, що є причиною відмінних рис. Важливим чинником, що зумовлює асиметрію терміносистем різних мов, є національно-державні особливості спеціальної сфери [128, с. 113]. Такі особливості сфери освіти зумовлені, у першу чергу, асиметрією культур США, Великобританії та України. Не останньою причиною є фактор ізоляції системи освіти України від зовнішнього впливу

під час перебування у складі Радянського Союзу. Розбіжності також зумовлені різним історичним підґрунтям становлення систем освіти цих країн, їхньою географічною віддаленістю, різним національним складом суспільства, відмінностями адміністративного поділу країн т. ін.

Розбіжності у системі освіти США, Великобританії та України спостерігаються на різних рівнях:

1) Повна середня освіта. В Україні здобування початкового рівня освіти розпочинається у 6 років [326, с. 15], у Великобританії – у 5 років у державному секторі, та у 7 років у приватному секторі, для США – такий вік залежить від законодавства штату – від 5 до 7 років. Обов'язковий вік навчання у Великобританії повинен продовжуватися до 16 років, у США – до 16 чи 17 років (так само залежить від законів штатів), за законами України чітко зазначено лише обов'язковий рівень здобуття освіти (базова середня освіта), про вік не йдеться. Повна загальна середня освіта в Україні та США здобувається 12 років, тоді як у Великобританії – 13 років.

За структурою 12-річна середня школа в Україні поділяється на початкову (4 роки навчання), основну (5 років навчання) та старшу школу (3 роки навчання) [325, с. 15-17] (див. Рис. А. 2).

У Великобританії є кілька схем поділу середньої школи: 1) infant school (3 роки навчання) – junior school (4 роки навчання) – grammar (comprehensive) school (5 років навчання); 2) primary school (7 років навчання) – secondary school (5 років навчання); 3) first school (4 роки навчання) – middle school (4 роки навчання) – junior high school (4 роки навчання). Конституент останньої схеми middle school (проміжна школа) не виділяється у системі освіти України. У середній школі Великобританії окремо виділяється Sixth Form (Шостий клас), який може існувати автономно як Sixth Form College, а також як підрозділ середньої школи. У Sixth Form (Шостому класі) продовжують навчання учні, які мають намір вступати до закладів вищої освіти.

У старшій середній школі України навчаються учні, які не обов'язково здобуватимуть вищу освіту. Слід зазначити, що приватний сектор середньої

освіти Великобританії відрізняється від державного, а це є ще однією рисою, яка різнить системи середньої освіти України та Об'єднаного Королівства. Отже, схема приватного сектора середньої освіти така: preparatory school (5 років навчання) – public school (5 років навчання) (див. Рис. А.3). У США також немає сталої схеми середньої школи: 1) elementary school (6 років навчання) – middle school (2 роки навчання) – 4-year high school (4 роки навчання); 2) elementary school (6 років навчання) – junior high school (3 роки навчання) – senior high school (3 роки навчання); 3) elementary school (8 років навчання) – combined junior and senior high school (4 роки навчання) (див. Рис. А. 4). Теоретично кількість років здобування середньої освіти в Україні та США становлять 12 років, але на практиці в Україні зараз цей термін 10 років: XII класу у школах ще немає, а учні, які пішли до школи у 7 років, з III класу початкової школи переходять одразу до V класу середньої.

2) Вища та професійно-технічна освіта. Термін здобування ступеня бакалавра в Україні та США становить 4 роки, у Великобританії – 3 роки. Наступною ланкою в Україні після освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр є спеціаліст, у США та Великобританії – магістр. В Україні лише в деяких вищих навчальних закладах студенти можуть обрати магістерську програму зразу після отримання освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр, а в більшості навчальних закладів здобувати рівень магістра після спеціаліста. Спостерігаються також деякі відмінності структурної організації вищої освіти: у структурі освіти України після вищої освіти виділяється окремо аспірантура та докторантура [326, с. 8], тоді як у системі освіти Великобританії та США аналогічні їм рівні освіти входять до higher education (вищої освіти) і у США називаються graduate school (післядипломна школа), у Великобританії post-graduate school. В англійських країнах тут здобуваються ступені магістра та доктора філософії (PhD). Існування наукових ступенів кандидат наук та доктор наук – ще одна специфічна риса системи вищої освіти України порівняно з англійськими. У свою чергу, доктор філософії (PhD), лише частково збігається з українським *кандидат наук*. В

американській системі освіти виділяється окремо *professional school* – професійна школа (наступний після бакалаврського цикл навчання, наприкінці якого складається іспит з отриманням диплома про спеціалізацію або захищається дисертація із присудженням ступеня магістра; готує юристів, лікарів т. ін).

Різна система оцінювання та шляхи контролю знань – ще одна сфера розбіжностей між Україною та Об'єднаним Королівством і США. Існування кредитно-модульної системи в англійських країнах для України є досить новим явищем, яке лише в деяких закладах вводиться як експеримент. Звичка для українців система іспитів, заліків та оцінювання знань у середній школі за 12-бальною шкалою оцінок, а у вищій за 4-бальною – це специфічні риси української системи освіти. Більшість іспитів у американській та британській системі освіти складаються письмово, в Україні – усно.

В Україні під час оцінювання знань студентів викладач не так обмежений критеріями оцінювання, як в англійських країнах, де дії викладачів чітко регламентовані такими критеріями. Автономія викладача та бажання не бути обмеженим певною системою оцінювання, на думку П. Монкс [219, с. 1] є однією з основних рис, що відрізняє підхід до освіти країн колишнього Радянського Союзу та країн Заходу. Ще однією характерною рисою системи оцінювання, наприклад, у Великобританії, є існування так званого подвійного оцінювання (*double marking*): оцінка за тест (іспит) виставляється після того, коли його перевірить два викладача незалежно один від одного.

Управління освітою у Великобританії та Україні централізоване, тоді як у США – децентралізоване [81, с. 99]. Приватний сектор освіти в англійських країнах має давню історію, тоді як в Україні він знаходиться у зародковому стані.

Відрізняється також організація навчального процесу на різних рівнях освіти. За спостереженнями британських спеціалістів [219], навчання в університетах України дуже схоже на шкільне навчання, бо існує обов'язкове

відвідування занять, п'ятиденний навчальний тиждень, домашні завдання т. ін. [219, с. 9]. Також відзначається превалювання теоретичних знань, які дає вища освіта в Україні над практичними [219, с. 10].

Зарахування до вищих закладів освіти в Україні та англомовних країнах відбувається на різних засадах. Вступні іспити до закладів освіти Великобританії проводяться лише деякими закладами освіти (Оксфорд, Кембридж), Щоб бути зарахованим до вищого навчального закладу, студенти подають заяви до Служби прийому в університети і коледжі (UCAS) і вказують 5 навчальних закладів, до яких вони бажають вступити. UCAS розсилає їхні документи до цих закладів, які відбирають абітурієнтів. У США це відбувається приблизно так само. Іспити у вигляді тестів (*SAT (Scholastic Aptitude Test)*, *Achievement Test ACT (American College Test)*) організовуються освітніми чи комерційними організаціями. Учні складають ці тести під час навчального року, результати тестувань надсилаються до навчального закладу, в який прагне вступити абітурієнт [416, с. 535]. В Україні існує система вступних іспитів, хоча проводяться експерименти із зарахування абітурієнтів на підставі складених випускних тестів.

Зрозуміло, що системи освіти України, Великобританії та США мають набагато більше незбігів, ми окреслили лише головні.

ЛСП «освіта» охоплює лексеми, інтегральною ознакою яких є, як зазначалося вище, сема «належність до освіти». Така лексика об'єднана асоціативно-логічними, гіперо-гіпонімічними, партитивними, синонімічними, антонімічними та іншими зв'язками [118, с. 73; 56, с. 2]. Для ЛСП «освіта» характерними є всі типові для такого поля риси взагалі, як-от: зв'язок слів чи їхніх окремих значень; системний характер цих зв'язків; взаємна залежність та взаємна визначеність лексичних одиниць; відносна автономність; безперервність смислового простору; осяжність та психологічна реальність для середнього носія мови [90, с. 380].

Основою сконструйованого ЛСП є термінологічна система *освіти*. Поняття «лексико-семантичне поле» є ширшим за поняття «терміносистема».

До ЛСП входять як терміни, так і розмовна лексика, до терміносистеми певної галузі – тільки термінологія (та номенклатура).

ЛСП «освіта» є складною ієрархічною структурою. Як відомо, ієрархічна структура лексики є відображенням форми організації реального світу [2, с. 6; 183, с. 168; 152]. Теорія поля віддзеркалює розуміння лексико-семантичної системи, де головна роль відводиться зв'язку мови з дійсністю, співвідношенню її з позамовною реальністю [64, с. 14; 134, с.14]. Ієрархічна структура ЛСП «освіта» віддзеркалює систему організації та функціонування освіти у суспільстві.

Урахування відносин суперординації та субординації дозволяє зробити деревоподібну класифікацію зібраних об'єктів дослідження, а отже, побудувати ЛСП такої ж деревоподібної конфігурації.

Вище зазначалося, що характерною ознакою ЛСП «освіта» англійської мови, з огляду на її національну варіантність, є існування термінів-реалій у межах однієї мови (напр., *rolling admission амер.* негайне зарахування (зарахування до закладу освіти відразу після отримання заяв, а не через встановлений термін); *assistant professor амер.* старший викладач (викладач із дипломом бакалавра чи магістра (у великих університетах – доктора)); *second class брит.* диплом другого розряду (в англійських університетах); *sixth-former брит.* шестикласник (учень останнього класу старшої середньої школи віком 16-18 років) т. ін.) та національно-специфічної освітньої лексики (напр., *dinner lady брит. розм.* рознозчиця обіду (жінка, що розносить обід у школі під час обідньої перерви); *old school tie брит.* 1) «краватка старої школи» (краватка випускника приватної школи, що є членом асоціації випускників) 2) зв'язки, що пов'язують випускників такого закладу; *cow college амер. розм.* 1) сільськогосподарський коледж 2) невеликий коледж у мальовничій місцевості; *All But Degree (A. B. D.) амер. розм.* «Усе, окрім ступеня» (про докторанта, який виконав усі вимоги для отримання ступеня доктора філософії, окрім захисту докторської дисертації) т. ін.). Це дає підстави говорити про необхідність моделювання окремих ЛСП «освіта» для

американського та британського національних варіантів англійської мови. Зазначене вище підтверджує висновок Ю.Найди, про те, що ієрархічна структура лексики в різних мовах різна для різних підкультур [226, с.66].

На Рис. А. 5, А. 6., А. 7 представлена основна частина ЛСП для англійської (американського та британського НВАМ) та української мов. Слід зазначити, що інвентаризацію ЛСП «освіта» в українській мові ускладнювала також недостатня уніфікованість та не завжди точне тлумачення деяких термінів української освітньої термінології [38, с. 38; 287, с. 3]. Отже, якщо основними джерелами термінології англійської мови стали словники та глосарії (звичкі та електронні), то головними джерелами української термінології – тексти документів та законів про освіту.

Аналіз досліджуваного поля дозволив виявити закономірність, що є типовою для трьох досліджуваних ЛСП: у кожному відгалуженні є угруповання конститuentів, об'єднаних однією родовою ознакою, яка, зрозуміло, є видовою поза його межами. Різними дослідниками для позначення угруповань у межах поля використовується різноманітна термінологія, напр.: прошарок [76], підполе – група [2, с. 3,8], мікротерміносистема [129, с. 3], мікрополе [163, с. 65; 93, с. 53], група – підгрупа [154, с. 68] і т. ін.

У нашому дослідженні для позначення складових лексико-семантичного поля (ЛСП) використовується така термінологія: мікрополе (як складова лексико-семантичного поля), лексико-семантична група⁴ (ЛСГ) (як складова мікрополя), лексико-семантична підгрупа (ЛСПГ) (як складова лексико-семантичної групи).

Проекція сконструйованих ЛСП на вісь координат дозволяє побачити їх в іншому ракурсі: як багатомірну ієрархічну структуру.

Ми підтримуємо точку зору про те, що уявлення про ЛСП як про одномірне структурне утворення не відповідає завданню адекватного опису

⁴ Докладніше про лексико-семантичну групу див.: Уфимцева А.А. Опыт изучения лексики как системы. (На материале английского языка). – М.: Изд-во АН СССР. – 1962. – 287 с. [148, с. 131-143].

деяких розрядів лексики [113, с. 6]. Але, зважаючи на те, що досліджуване поле ми представили у вигляді двох конструкцій (одномірної та багатомірної), що, на наш погляд, є рівноправними, робимо висновок про правомірність існування двох поглядів на ЛСП. Залежно від кута зору та цілей дослідження поле може бути представлено як одномірне та багатомірне утворення.

Для перекладознавчого контрастивного аналізу доцільніше використовувати багатомірне поле, а для графічного представлення зручніше використати одномірну конструкцію. Одномірна (деревоподібна) схема дозволяє ефективніше продемонструвати зв'язки між конститuentами, багатомірна – між мікрополями. Використання багатомірного простору дозволяє побудувати універсальну схему ЛСП для обох мов. Універсальними для англійської та української мов є ЛСГ, об'єднані спільними семантичними множниками.

Як зазначалося, характерною рисою досліджуваного поля є неодномірність, тобто розташування мікрополів на уявних вісях x , y та z із подальшим перетинанням. Отже, ЛСП «освіта» – це тримірне утворення, стратифіковане на мікрополя на осі x і z , та ЛСГ на осі y .

У межах мікрополя терміни об'єднані архілексею. Конституенти ЛСГ об'єднані однією спільною семою, що є інтегральною (родовою) у межах певної ЛСГ та видовою (диференційною) поза його межами. Семи, що об'єднують ЛСГ, є універсальними для ЛСП «освіта» англійської та української мов. ЛСГ наскрізь проходять через мікрополя. На нашу думку, таке бачення ЛСП «освіта» є виправданим із точки зору контрастивно-перекладознавчого аналізу та перекладу освітньої лексики. Розшарування мікрополів на вісях x та y зображені на Рис. А. 8, А. 9, А. 10.

Центрами таких мікрополів є архілексеми-терміни *primary education*, *secondary education*, *further education*, *higher education* для британського НВАМ, *elementary education*, *secondary education*, *post-secondary education* для американського НВАМ, *початкова освіта*, *середня освіта*, *професійно-*

технічна освіта, вища освіта для української мови. Мікрополя мають системні зв'язки. Досліджувані ЛСП в обох мовах мають у своєму складі ЛСГ, об'єднані семантичними ознаками, спільними для української мови та обох НВАМ: *заклади освіти (educational establishments); учасники навчально-виховного процесу (pupils, students, teaching staff (амер. – faculty)); навчальні дисципліни (subjects); оцінювання та контроль знань (evaluation and assessment system); організація навчального процесу (organization of the process of education); документи про здобуття рівня освіти (credentials); кваліфікації та вчені звання (degrees and qualifications); артефакти (artefacts)*. Зазначена структура досліджуваного ЛСП є характерною для обох мов.

На осі з ЛСП української мови розташовані мікрополя *спеціальна освіта* (перетинає мікрополя *початкова та середня освіта*), *заочна/вечірня освіта* (перетинає мікрополя *середня, професійно-технічна та вища освіта*). Термінологія, що належить до мікрополя *дистанційна освіта* малочисленна, бо ця форма навчання в Україні лише зароджується.

Подібно до ЛСП української мови, на осі з ЛСП британського та американського НВАМ розташовані мікрополя *special education (спеціальна освіта)*, та *part-time learning (заочна/вечірня освіта)*. Мікрополе *distance learning* та *дистанційна освіта* збігаються частково з причини, зазначеної вище. Лакуною для ЛСП української мови є мікрополе британського НВАМ, об'єднане етноспецифічним бритицизмом *sandwich learning* (комбіноване навчання, що поєднує навчання з роботою на підприємстві). Не характерним для ЛСП української мови є також мікрополе-конституент полів обох НВАМ *home-schooling* (домашня освіта, індивідуальна освіта вдома). Рис. А. 11, А. 12, А. 13 зображають мікрополя, що перетинаються на вісях x та z трьох ЛСП, що досліджуються (сірим кольором зображені зони структурних незбігів).

Для виявлення розбіжностей терміносистем у нашому дослідженні використовується метод перекладознавчого контрастивного аналізу з елементами компонентного аналізу та аналізу словникових дефініцій.

Багатьма науковцями дефініція виділяється як особливо важливий спосіб пояснення та фіксації термінологічного значення [30, с. 48; 55, с. 167; 162, с. 13; 206, с.191; 239; 240; 25, с. 23; 96, с. 87].

Відомо, що врахування міжструктурних відмінностей, виявлених внаслідок контрастивного дослідження, полегшує процес перекладу [8, с. 64]. Наше завдання полягало у перекладознавчому контрастивно-типологічному дослідженні ЛСП «освіта» та «*education*». Методика та прийоми контрастивних та контрастивно-типологічних досліджень описана у доробках багатьох науковців [1, с. 13-15; 11; 12; 16; 19; 33; 41; 42; 43; 44; 46, с. 9-10; 73; 83; 95; 100; 104; 106; 105; 108; 111; 126; 145;155; 156; 165; 166; 167; 181, с. 16; 201; 207; 209; 210; 235; 247; 251; 267, с. 76, 259].

Порівняно з українською, англійська освітня лексика (як у британському, так і американському національних варіантах) на сьогодні є більш сталою, що пов'язано з різницею у часі формування цих галузей суспільного життя (як відомо, в США та Великобританії це відбулося значно раніше, тоді як в Україні реформування системи освіти триває й зараз).

Збіги спостерігаються у порівняно нових сферах:

– використання новітніх інформаційних технологій у навчанні (така термінологія більш розвинена в англійській мові, в українську вона, як правило запозичується): *віртуальне мовне середовище – virtual language environment, віртуальні засоби навчання – virtual educational tools, інтерактивне домашнє завдання – interactive homework, віртуальний клас – virtual classroom, real time discussion – обговорення в режимі реального часу* та ін.;

– сфера міжнародного визнання та прирівнення освітніх кваліфікацій, документів про освіту (через статус англійської мови як мови міжнародного спілкування, така термінологія розробляється англійською мовою): *certification – сертифікація, credit transfer – перезарахування кредитів, access – доступ (до певного рівня освіти), entrance requirements – вступні*

вимоги, mobility – мобільність, qualification – кваліфікація, placement recommendation – рекомендація щодо рівня навчання та ін.

Як відомо, будь-яка терміносистема перебуває у стані постійного розвитку: з'являються одні терміни, застарівають інші, але є періоди, коли термінологія знаходиться у стані бурхливого розвитку, що і відбувається зараз із терміносистемою освіти в українській мові. Такий стан пов'язаний із перебудовою системи освіти в Україні.

Кардинальна відмінність цих полів в українській та англійській мовах полягає у конституюєнтному наповненні мікрополів (як у кількісному, так і в якісному планах). Для з'ясування таких відмінностей нами використовується перекладознавчий контрастивний та компонентний аналізи.

Для виокремлення сем використовувалися різні методи: інтроспекції, опозиції, словникових дефініцій т. ін. [91, с. 33]. При контрастивному аналізі лексичних значень, що базується на співставленні словникових дефініцій, за одну сему приймається одиниця, умовно виражена одним повнозначним словом (словоформою) чи словосполученням, якщо воно компактно відображає ту чи іншу ознаку денотата у складі словникової рубрики [104, с. 79]. За Е.Ф. Скороходьком [137], у семантичному значенні розрізняють позначальний, узуальний та історичний компоненти. Позначальний компонент відображається у визначеннях тлумачних словників [137, с. 19]. Вважається, що до складу значень природничих та технічних термінів (у межах терміносистеми) входить два компоненти: позначальний та професійний; у складі значень наукової термінології на перше місце виступає позначальний компонент, а для суспільно-політичних термінів характерним є ще й оціночний компонент [137, с. 22]. Терміни української та англійської мов, що належать до терміносистеми освіти, характеризуються наявністю позначальних, історичних (*opposer іст. опонент у вченому диспуті, chamber-deacon іст. вільний слухач університету* в англійській мові або *братські школи parish schools, ремісниче училище іст. vocational school* в українській), та професійних сем. Наявність узуальних сем є характерною рисою

дослідженої терміносистеми тільки в англійській мові з огляду на існування американського, британського та інших її національних варіантів *grades K through 12* – амер. повна середня школа (утворилося від K – kindergarten (дитячий садок) до 12 класу) чи *Sixth form college* – брит. підготовчий коледж (середній навчальний заклад для осіб від 16 років, що готує до вступу в університет; існує самостійно чи при загальноосвітній школі). Зважаючи на достатньо широке входження великого пласту освітньої лексики у загальнолітературну мову, вичленити сему професійної належності при використанні освітніх термінів поза межами професійного спілкування можна не у кожного терміна.

Зрозуміло, що не кожне слово в одній мові має точний еквівалент у іншій мові [176, с. 237; 246, с. 32]. Згідно з Гумбольдтом, «за винятком слів, що позначають фізичні об'єкти, не існує слова в одній мові, яке було б цілковито еквівалентним слову в іншій мові» [197, с. 55]. Відсутність всеохоплюючої двосторонньої відповідності освітньої лексики англійської та української мов не означає відсутності можливості відтворити значення лексеми однієї мови засобами іншої мови.

Отже, **перекладна взаємовідповідність** – це наявність та можливість існування перекладного відповідника, а **перекладознавче прирівнення** – це порівняння для знаходження перекладних відповідників відповідно до понять, які позначають певні лексеми.

Поставити знак рівняння між українською та англійською (будь-яким із національних варіантів) ЛСП неможливо. Адже термінологія відображає систему організації освіти, яка є досить індивідуальною для кожної країни. Освіта є частиною культури тієї чи іншої країни, а накладати однакові стандарти на культури різних країн неможливо так само, як і на системи освіти, їх можна лише вивчати, порівнювати, знаходити спільні та відмінні риси.

Висновки до Розділу 1

Освітня лексика в англійській і українській мовах – це сукупність лексем, що об'єднана асоціативно-логічними зв'язками у межах ЛСП «освіта» та забезпечує спілкування на різних рівнях у сфері освіти. Інтегральною ознакою для лексики, що досліджується, є семантичний множник *«належність до освіти»*.

У межах освітньої лексики англійської і української мов виділено: 1) терміни: а) терміни власне терміносистеми освіти, б) суміжні терміни; 2) номенклатура; 3) колоквіалізми: а) розмовна шкільна лексика, б) розмовна студентська лексика, в) професійна розмовна лексика викладачів і вчителів.

Освітні терміни – це лексеми, об'єднані у межах терміносистеми освіти, що номінують поняття і явища цієї галузі та використовуються для професійного і науково-теоретичного спілкування фахівців освіти.

Конституентами досліджуваних ЛСП в обох мовах є терміни та розмовні лексеми, що позначають явища, поняття та предмети, які існують в освітній системі однієї країни і відсутні в інших, або терміни-реалії.

Наявність термінів і розмовних лексем суміжних галузей є характерною рисою ЛСП «освіта» в англійській і українській мовах. Більшість термінів, запозичених із терміносистем психології, філософії та теорії пізнання, бібліотечної справи, інформаційних технологій, належить до спільного термінологічного фонду обох мов. Частково збігається термінологія, запозичена зі сфери юриспруденції. Найменше взаємовідповідності є між термінами англійської і української мов, запозиченими з інших терміносистем, донорами яких є терміносистеми фінансування, релігії, спорту, військової справи.

Початок лексикографічної фіксації аналізованої лексики англійської і української мов на фаховому рівні позначений різними періодами: перші тлумачні фахові словники освітньо-педагогічної тематики у Великобританії

і США з'явилися на початку ХХ століття, а в Україні – наприкінці ХХ століття.

Становлення англо-українських і українсько-англійських перекладних відповідників можна прослідкувати за виданими в різний період перекладними словниками. У неспеціалізованих перекладних англо-українських та українсько-англійських словниках освітня лексика не перевищує 1% від загальної кількості зафіксованих лексем. Упорядкованої лексикографічної фіксації українських перекладних відповідників англійської освітньої лексики у ХХ столітті не було, тому «Англо-український словник освітньої лексики» став першою спробою уніфікації та стандартизації англо-українських перекладних відповідників цієї галузі. Він містить близько 4 тисяч англійських освітніх лексем, 43% яких належить етноспецифічній лексиці.

Недостатня уніфікованість та не завжди точне тлумачення деяких термінів української освітньої термінології ускладнило інвентаризацію конститuentів ЛСП «освіта» української мови. Порівняно з українською, англійська освітня лексика (і у британському, і в американському національних варіантах) є більш сталою, що пов'язано з різницею у часі формування цих галузей суспільного життя.

Урахування відношень суперординації та субординації сприяло побудові ЛСП деревоподібної конфігурації. ЛСП «освіта» в англійській і українській мовах є складною ієрархічною структурою, що віддзеркалює систему організації та функціонування освіти в суспільстві. Основою ЛСП для обох мов є термінологічна система освіти.

Проекція сконструйованих ЛСП на вісь координат дає змогу побачити їх як неодномірну ієрархічну структуру. Таке поле є тривимірним в обох мовах. На осі *x* та *z* розташовані мікрополя, на осі *y* розташовані лексико-семантичні групи. У межах мікрополя конститuentи об'єднані архілексевою. На осі *x* розташовані мікрополя: *primary education*, *secondary education*, *further education*, *higher education* у британському НВАМ,

elementary education, secondary education, post-secondary education в американському НВАМ, *початкова освіта, середня освіта, професійно-технічна освіта, вища освіта* в українській мові. Семантичні множники, що об'єднують ЛСГ, є універсальними для трьох ЛСП (американського та британського НВАМ і української мови): *заклади освіти (educational establishments)*; *учасники навчально-виховного процесу (pupils, students, teaching staff (амер. – faculty))*; *навчальні дисципліни (diciplines, subjects)*; *оцінювання та контроль знань (evaluation and assessment system)*; *організація навчального процесу (organization of the process of education)*; *документи про здобуття рівня освіти (credentials)*; *кваліфікації та вчені звання (degrees and qualifications)*; *артефакти (artefacts)*. ЛСГ проходять через мікрополя.

На осі з ЛСП української мови розташовані мікрополя *спеціальна освіта* (перетинає мікрополя *початкова та середня освіта*), *заочна/вечірня освіта* (перетинає мікрополя *середня, професійно-технічна та вища освіта*). Термінологія, що належить до мікрополя *дистанційна освіта*, малочисельна, бо ця форма навчання в Україні лише зароджується. Подібно до ЛСП української мови, на осі з ЛСП британського і американського НВАМ розташовані мікрополя *special education (спеціальна освіта)* та *part-time learning (заочна/вечірня освіта)*. Конституентне наповнення мікрополя *distance learning і дистанційна освіта* збігається частково з причини, зазначеної вище. Лакуною для ЛСП української мови є мікрополе британського НВАМ, об'єднане етноспецифічним бритицизмом *sandwich learning* (комбіноване навчання, що поєднується з роботою на підприємстві).

Порівняно з українською, англійська освітня лексика (і у британському, і в американському національних варіантах) на сьогодні є більш сталою, що пов'язано з різницею в часі формування цих галузей суспільного життя (у США і Великобританії це відбулося значно раніше, а в Україні реформування системи освіти триває досі).

Перекладознавче порівняння ЛСП «освіта» англійської і української мов для виявлення подібностей і розбіжностей є одним з аспектів вирішення проблеми взаємної перекладності освітньої лексики обох мов. Кардинальна відмінність аналізованих полів в українській і англійській мовах полягає у конститuentному наповненні мікрополів (як у кількісному, так і в якісному планах).

РОЗДІЛ 2.

РОЗБІЖНОСТІ СКЛАДОВИХ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ «ОСВІТА» АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ ЯК ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧА ПРОБЛЕМА

Для ефективнішого виявлення розбіжностей конституентного наповнення ЛСП «освіта» англійської (у двох НВАМ) та української мов мікрополя як складові ЛСП аналізуються окремо в кожному підрозділі. У дослідженні використовується компонентний аналіз, методика і прийоми якого розроблені у доробках багатьох науковців [89; 115; 118, с. 61; 140, с. 40; 141; 182, с. 239; 189, с. 17; 202, с.87, 259; 205, с. 18-20; 216; 228, с. 112-121; 267, с. 57, 126], метод аналізу словникових дефініцій та кількісні підрахунки. За допомогою компонентного аналізу та аналізу словникових дефініцій виділяються парилексичні кореляти у лексико-семантичних полях «освіта» обох мов. Такий аналіз є базою для поділу аналізованих конституентів на лакуни, аналоги та двосторонні відповідники.

Лакуна – лексема, яка використовується для позначення явища, поняття чи предмета, відсутнього у культурі мови перекладу і тому вимагає створення перекладного відповідника. **Аналог** – це лексема у мові перекладу, яка має кореляти у мові оригіналу зі спільними семантичними множниками і використовується як перекладний відповідник. **Двосторонні відповідники** – це лексеми мови-джерела та мови-перекладу, які використовуються для позначення понять, явищ чи предметів, які існують в обох мовах.

2.1. Відмінності мікрополів «початкова освіта» – «*primary education*» та «початкова освіта» – «*elementary education*»

Ця структурна частина дисертації присвячена виявленню розбіжностей у конституентному наповненні основних ЛСГ мікрополя «*elementary education*»

американського НВАМ та «primary education» британського НВАМ відносно мікрополя «початкова освіта» української мови.

2.1.1. Розбіжності у лексико-семантичних групах «заклади освіти» – «*educational establishments*»

Експіцитне вираження семи «кількість років навчання» є відмітною рисою номінації ЛСГ «заклади освіти» в українській мові, напр.: *початкова чотирирічна школа (four-year primary school)*, *початкова трирічна школа (three-year primary school)*. Ці конституенти об'єднані двома узагальнювальними термінами-синонімами: *загальноосвітній навчальний заклад першого ступеня (comprehensive educational establishment of the first level)*, що вважається етноспецифічним, та *початкова школа (primary school)*, що має аналоги-відповідники в обох НВАМ – *primary school (брит.)*, *elementary school (амер.)*. Конституентне наповнення аналізованої ЛСГ ілюструє Рис. А.14.

До угруповання «заклади початкової освіти» також входить уточнювальний термін *прогімназійна початкова школа (preparatory primary school (for gymnasium))* (початкова школа, де готують дітей до навчання у гімназії), що не має аналогів у ЛСГ обох НВАМ. Семантичне наповнення терміна *малокомплектна початкова школа (ungraded primary school)* збігається з американізмом-аналогом *ungraded school*.

Особливість термінів, що складають ЛСГ «*educational establishments*» (див. Рис. А. 15) у британському НВАМ полягає у наявності узуальних сем у кожного конституента із семантичним множником *державний навчальний заклад*. Конституентне наповнення цього угруповання може змінюватися з екстралінгвістичних причин і має три варіанти. Отже, перший варіант: *infant school (молодша початкова школа (для дітей від 5 до 7 років))* – *junior school (старша початкова школа (для дітей від 7 до 11 років))*, другий варіант: *combined infant and junior school (primary school) (об'єднана старша та*

молодша початкова школа), третій варіант: *first school* (початкова школа нижчого рівня (для дітей від 5 до 8 років)) – *middle school* (проміжна школа).

Термін-конституент досліджуваної ЛСГ британського НВАМ *primary school* (початкова школа) визначається імпліцитним семантичним множитком належність до державного сектору освіти (*state education*) та є узагальнювальним для *infant(s') school* (молодша початкова школа (для дітей від 5 до 7 років)) із синонімами *infant classes* (молодші початкові класи), *infant(s') department* (відділення молодшої початкової школи) та *junior school* (старша початкова школа (для дітей від 7 до 11 років)) (див. Рис. А. 15).

Як зазначалося вище, аналогом-відповідником до *primary school* слугує узагальнювальний український термін-конституент *початкова школа*, тоді як до *infant(s') school* та *junior school* відповідників у ЛСГ української мови не знаходимо, ці терміни вважаються етноспецифічними. Термін *first school* (початкова школа нижчого рівня (для дітей від 5 до 8 років)) також має семантичний множник належність до державного сектору освіти (*state education*) та аналогічних термінів в українській мові немає. Семема *middle school* є наступною у цій послідовності і частково належить до мікрополів «*primary education*» та «*secondary education*». Річ у тім, що імпліцитна сема вікової детермінанти останнього конституента *вік учнів 8-12 чи 9-13 років* частково характеризує мікрополе *середня освіта*.

Семою належність до приватного сектору освіти (*independent school*) позначені терміни *pre-preparatory school* (молодша підготовча школа (для дітей 5-7 років)) та *preparatory (prep) school* (підготовча школа (початкова школа для учнів 7–13 років, що готує до навчання у закритому середньому навчальному закладі)). Результати дослідження дозволяють зробити висновок про те, що на відміну від аналізованої ЛСГ української мови, сема належності до державного чи приватного сектору у ЛСГ «*educational establishments*» британського НВАМ має вплив на номінацію закладів освіти.

Досліджувана ЛСГ американського НВАМ (див. Рис. А. 16) не має такої різноманітності, як в українській мові чи у британському НВАМ. Подібно до

українського угруповання «заклади освіти», номінація тут не залежить від семи належності до державного чи приватного сектору.

Родовий термін *elementary school* (початкова школа) є узагальнювальним для термінів-синонімів *common school* (початкова школа) та *grade(d) school* (початкова школа), а також може мати інтегральний семантичний множник, якщо ця семема є початковою ланкою у повній середній школі (secondary education). Корелятом та перекладним відповідником цих термінів у ЛСГ української мови є родовий термін *початкова школа*.

Семема *ungraded school* (малокомплектна початкова школа) має, як зазначалося вище, аналог-конституент ЛСГ української мови мікрополя «початкова освіта» *малокомплектна початкова школа*, що використовується як перекладний відповідник. Семантичний множник *експериментальний навчальний заклад* характеризує терміни *open plan school* – *школа вільного планування* (звич. початкова школа, де поділ на класні приміщення є лише умовним) та *school without walls* – «школа без стін» (приміщенням такої початкової школи слугує велика зала з гофрованими розсувними перегородками; одночасно там можуть навчатися до 100 дітей з 4-5 педагогами), ці терміни є етноспецифічними відносно ЛСГ «заклади освіти» української мови. Сема *експериментальний навчальний заклад* вирізняє з-поміж інших і конституент ЛСГ української мови *експериментальний педагогічний майданчик* (*pilot school*), але використовується для номінації не лише експериментальних закладів початкової освіти, а й середньої чи вищої освіти.

Загалом, структура та відповідність ЛСГ «заклади початкової освіти» української мови з аналогічними угрупованнями британського та американського НВАМ ілюструють Рис. А.17 та А.18.

2.1.2. Незбіг у лексико-семантичних групах «учасники навчально-виховного процесу» – «*educational process participants*»

У кожному досліджуваному мікрополі ця ЛСГ складається з двох підгруп: *учні* – *pupils (brit.) – graders (amer.)* та *вчителі* – *teachers*. Кожна підгрупа аналізується окремо.

2.1.2.1. Особливості лексико-семантичних підгруп «*учні*» – «*pupils (brit.)*», та «*учні*» – «*graders (amer.)*»

Як зазначалося вище, семантична ознака *вікової детермінанти* родового терміна угруповання української мови *учень початкових класів* не збігається з аналогічною семантичною ознакою родових термінів британського (*primary school pupil*) та американського (*grader*) НВАМ: *учень початкових класів* – 6-10 років, *primary school pupil* – 5-11 років, *grader* – 5-11 (12) років. Для українського терміна ця сема є сталою, а для американського і британського – варіативна.

Узагальнювальний семантичний компонент терміна *учень початкових класів* об'єднує терміни із диференційними семантичними множниками *учень першого класу (first year pupil)*, *учень другого класу (second year pupil)*, *учень третього класу (third year pupil)*, *учень четвертого класу (fourth year pupil)* та їхні розмовні варіанти: *першокласник* – *першачок* – *першорічка*, *другокласник*, *третьокласник* (Див. Рис. А.19).

Семантичний набір терміна-конституента досліджуваної ЛСГ української мови *черговий учень* або *черговий* охоплює суму семантичних множників трьох термінів-конституентів терміносистеми британського НВАМ *board monitor*, *homework monitor*, *tidiness monitor*.

Архітектоніка підгрупи «*pupils*» британського НВАМ є складнішою за структуру підгрупи-корелята української мови. В українській мові – це структура з одноетапним відгалуженням термінів від однієї архілексеми, тоді як підгрупа британського НВАМ – це двоетапне відгалуження конституентів.

Узагальнювальний термін-бритицизм *primary school pupil* (учень початкових класів) семантично охоплює два диференційних конституенти: *infants* (учні молодшої початкової школи віком 5-7 років) та *juniors*⁵ (учні старшої початкової школи віком 8-11 років). Термін *infants* семантично поєднує видові терміни *year 1 pupil* (учень першого класу) та *year 2 pupil* (учень другого класу), а *juniors* та його синоніми *(school)boy* *(school)girl* є узагальнювальними для чотирьох конституентів: *year 3 pupil* (учень третього класу), *year 4 pupil* (учень четвертого класу), *year 5 pupil* (учень п'ятого класу), *year 6 pupil* (учень шостого класу).
Рис. А. 20. конституентне наповнення цієї підгрупи у британському НВАМ.

Проаналізувавши структуру та семантичний набір конституентів підгруп «учні» – «*pupils*» двох мов, робимо висновок про частковий збіг семантичного набору архілексем підгрупи української мови та підгрупи британського НВАМ, а також про незбіг структури двох аналізованих підгруп, а, отже, про етноспецифічність конституентів обох угруповань. Перекладну відповідність конституентів підгруп української мови з британським і американським НВАМ ілюструють Рис. А. 22. та А.23. Лише у двох випадках використовується розширений переклад термінів (*infants*, *juniors*), для семантичного відтворення решти термінів – аналоги (у випадку з *year 5 pupil*, *year 6 pupil*, *fifth grader*, *sixth grader* аналоги знаходяться у мікрополі *середньої освіти*).

Підгрупа «*graders*» американського НВАМ (див. Рис.А.21) має структуру, що частково нагадує структуру підгрупи-корелята української мови: одна узагальнювальна архілексема (*grader* (учень початкових класів)) та одноетапне розгалуження уточнювальних конституентів, чотири у підгрупі української мови та шість у підгрупі американського НВАМ: *first grader* (учень першого класу), *second grader* (учень другого класу), *third grader* (учень третього класу), *fourth grader* (учень четвертого класу), *fifth grader* (учень п'ятого класу), *sixth grader* (учень шостого класу)). Останній конституент, *sixth grader* (учень шостого класу), вирізняється з-поміж інших наявністю узуальної семи і тому є

⁵*infants* та *juniors* використовуються лише у множині.

варіативною складовою цієї підгрупи. Підгрупа української мови не має варіативних складових та конститuentів із узуальними семами.

2.1.2.2. Відмінні риси лексико-семантичних підгруп «*учителі*» – «*teachers*»

За структурною організацією та за кількістю конститuentів ЛСПГ «*вчителі*» української мови поступається перед досліджуваними підгрупами британського та американського НВАМ. Підгрупа української мови простіша за структурою та має меншу кількість термінів, що входять до її складу.

Аналогами архілексеми *вчитель початкових класів* є, зрозуміло, *elementary school teacher* (амер.) та *primary school teacher* (брит.). Подальший аналіз структури досліджуваних підгруп виявляє основні розбіжності структурної організації мікрополів. Коріння американсько-українських та британсько-українських розбіжностей у цій ЛСГ полягає у різній реалізації семи *кількість років навчання учнів початкової школи одним учителем*. Для української архілексеми ця сема *навчання одним учителем учнів початкової школи упродовж чотирьох років*, а для американського та британського – *навчання одним учителем учнів упродовж одного класу початкової школи*.

Американізм *elementary school teacher* узагальнює шість уточнювальних термінів *first grade teacher* (*учитель першого класу*), *second grade teacher* (*учитель другого класу*), *third grade teacher* (*учитель третього класу*), *fourth grade teacher* (*учитель четвертого класу*), *fifth grade teacher* (*учитель п'ятого класу*) та варіативного *sixth grade teacher* (*учитель шостого класу*) (бо останній маркований узуальною семою). Усі зазначені видові терміни-американізми є лакунами відносно ЛСПГ української мови, тому вважаються етноспецифічними. До підгрупи американського НВАМ входять ще два терміни-конституенти, семантичному наповненню яких не знаходимо аналогів в угрупованні української мови: *teaching assistant* (*асистент учителя*) та *aide* (*асистент учителя*).

Уточнювальні терміни *year 1 teacher* (учитель першого класу), *year 2 teacher* (учитель другого класу), *year 3 teacher* (учитель третього класу), *year 4 teacher* (учитель четвертого класу), *year 5 teacher* (учитель п'ятого класу), *year 6 teacher* (учитель шостого класу) семантично охоплює британіцизм *primary school teacher* (учитель початкових класів). Терміни *year 4 teacher*, *year 5 teacher*, *year 6 teacher* є варіативними конститuentами, якщо школа поділяється за схемою *first school* (початкова школа) та *middle school* (проміжна школа).

Лакуною відносно підгрупи американського та британського НВАМ є український термін *учитель групи продовженого дня* (*teacher in charge of pupils who stay at school after classes to do their homework*). Семантичний аналіз конститuentів дозволяє виявити у цих ЛСГ і аналоги, як-от: *subject specialist* (амер.) та *учитель-предметник*, *home-room teacher* та *класний керівник*, *класовод*.

Утворення перекладних відповідників у цій ЛСГ не створює труднощів, перекладна взаємовідповідність конститuentів підгруп української мови з підгрупами британського та американського НВАМ проілюстрована на Рис. А.24 та А. 25.

2.1.3. Розбіжності у лексико-семантичних групах «навчальні дисципліни» – «*subjects, disciplines*»

Переважає кількість одиниць конститuentного наповнення ЛСГ «навчальні дисципліни» американського та британського НВАМ має однакове фонографічне оформлення та семантичне наповнення, тому ці угруповання аналізуються разом.

Набір конститuentів ЛСГ української мови визначається етноспецифічною узагальнювальною лексемою *Типовий навчальний план початкової школи з українською мовою навчання* [344, с. 22]. Домінантою в ієрархії угруповання «навчальні дисципліни» британського НВАМ є термін *National Curriculum* (Державний навчальний план). Він інтегрує два узагальнювальних терміни *Key*

Stage 1 (перший етап періоду обов'язкового навчання (охоплює учнів віком 5–7 років)) та *Key Stage 2* (другий етап періоду обов'язкового навчання (охоплює учнів віком 7–11 років)) [403, с. 10-15]. Родові лексеми *Key Stage 1* та *Key Stage 2*, зрозуміло, належать до безеквівалентної лексики, вони семантично наповнені термінами, що номінують навчальні дисципліни мікрополя «початкова освіта» британського НВАМ і аналізуються далі.

На противагу етноспецифічній лексемі *National curriculum subject* (предмет Державного навчального плану), його синоніми *subject* (предмет) та *area of the curriculum* (предмет програми) мають терміни-відповідники в аналогічній ЛСГ української мови – *предмет, навчальна дисципліна*.

ЛСГ української мови та два аналогічних угруповання обох НВАМ у своєму складі мають родові терміни, що об'єднують конституенти за ознакою *обов'язкова – необов'язкова дисципліна*, це бритицизм *common core* (обов'язкові предмети шкільної програми), український термін *інваріантна складова* (*invariant part of the curriculum*) та американізм *core curriculum* (обов'язкова частина навчальної програми). Отже, узагальнювальна сема *обов'язкова дисципліна* є спільною для трьох термінів, тоді як уточнювальні семантичні множники збігаються частково:

common core – reading, writing, 'rithmetic⁶ (mathematics скор. maths, розм. sums), physical education (PE) (розм. games), information technology (IT), science, English, history, geography, design and technology, art, music;

інваріантна складова – читання, письмо, математика, рідна мова, ознайомлення з навколишнім середовищем, іноземна мова, образотворче мистецтво (малювання), трудове навчання, музика, основи здоров'я і фізичної культури (фізкультура), основи безпеки життєдіяльності [344, с. 22];

core curriculum – reading, writing, 'rithmetic (mathematics скор. math), language class, geography, history, science, art, music, physical education (PE) (розм. gym class).

---

⁶ *'rithmetic* — скор. від *arithmetic*

Узагальнювальна лексема *three R's* (три R) та його синонім *literacy* (грамотність) об'єднують три терміни-конституенти ЛСГ «навчальні дисципліни» обох НВАМ: *reading* (читання), *writing* (письмо), *arithmetic* (від *arithmetical* – арифметика), тоді як терміни-аналоги ЛСГ української мови *читання* (*reading*), *письмо* (*writing*), *математика* (*mathematics*) не мають узагальнювального терміна. Етноспецифічний родовий термін, утворений шляхом переосмислення, *back-to-basics* («до основ») у ЛСГ «навчальні дисципліни» американського НВАМ використовується як синонім до *three R's*. Узагальнювальна лексема *language arts* [387, с. 49] є родовою для *reading*, *grammar*, *writing*. Перекладним відповідником *language arts* слугує аналог-конституент ЛСГ української мови *розвиток зв'язного мовлення*.

Термін *physical education* (*фізична освіта*) використовується в обох НВАМ, маючи одночасно американський розмовний відповідник *gym class* та британіцизм *games*. Аналогом *physical education* слугує український конституент цього угруповання *основи здоров'я і фізичної культури* (розм. *фізкультура*), семантичне наповнення термінів *music* та *музика* дозволяє віднести їх також до розряду аналогів, що використовуються як перекладні відповідники.

Українські аналоги термінів американського та британського НВАМ *geography* – *географія* та *history* – *історія*, а також британіцизмів *information technology* (IT) – *інформатика* та *design and technology* – *дизайн* присутні у ЛСГ «навчальні дисципліни» не мікрополя «початкова освіта», а «середня освіта», тому вважаються лакунами відносно аналогічної ЛСГ української мови. Семантичні множники *geography* частково спільні із набором семантичним набором *природознавства*. *Science* (комплекс природничих наук) також вважається етноспецифічним, семантичне наповнення цього терміна частково охоплює семантичний набір українського *ознайомлення з навколишнім середовищем* (*природознавство*, розм. *природа*). Термін *art* (мистецтво) має кілька аналогів в українській терміносистемі, як-от: *образотворче мистецтво* (розм. *малювання*), *художня праця* (розм. *праця*), *трудова навчання* (розм. *трудова*).

Український конституент ЛСГ, що досліджується, *основи безпеки життєдіяльності (скор. ОБЖ)* (safety education) не має аналога в угрупованнях жодного НВАМ і вважається етноспецифічним відносно обох НВАМ.

Терміни-аналоги *основи християнської етики* та *Religious education (RE)* також позначені семою *варіативна складова* у ЛСГ української мови та ЛСГ британського НВАМ, вони можуть використовуватися як перекладні відповідники.

У ЛСГ «навчальні дисципліни» американського та британського НВАМ ширше розвинена синонімія та більше конституентів із узагальнювальною семантикою (родових термінів), ніж у ЛСГ української мови. Відмінним є також і кількісне наповнення угруповань, що зіставляються: ЛСГ української мови має 15 конституентів, британського НВАМ – 13 конституентів, американського НВАМ – 14 конституентів. Рис. А. 26 та А. 27 підсумовують зроблений перекладознавчий аналіз термінів ЛСГ «навчальні дисципліни» української мови та обох НВАМ.

2.1.4. Особливі риси лексико-семантичних груп «система оцінювання» та «assessment system»

Перекладознавче прирівнення цих ЛСГ значно ускладнене, бо концептуальний підхід до системи оцінювання знань та вмінь учнів в Україні, Великобританії та США значно відрізняється. Як зазначалося раніше, термінологія системи оцінювання в Україні розроблена централізовано, всі конституенти цієї групи марковані семою інваріантності, так само і з термінологією аналогічної групи британського НВАМ, а от конституенти підгрупи американського НВАМ вирізняються семою варіативності, тому що немає термінології, розробленої для всієї країни.

Конституенти ЛСГ «система оцінювання» української мови мають домінуючий семантичний множник *словесне оцінювання (narrative evaluation)*. Узагальнювальний багатоконпонентний термін *рівень навчальних досягнень*

(*achievement level*) та синонім *рівень компетенції (competency level)* охоплює своєю семантикою чотири уточнювальних терміни, що мають відповідники-цифрові позначки (від 1 до 12) (*12-grade scale of assessment*) (цифровими позначками, оцінками): *початковий рівень навчальних досягнень – 1, 2, 3 (рівень компетенції) (beginners achievement level)*, *середній рівень навчальних досягнень – 4, 5, 6 (рівень компетенції) (intermediate achievement level)*, *достатній рівень навчальних досягнень – 7, 8, 9 (рівень компетенції) (upper intermediate achievement level)*, *високий рівень навчальних досягнень – 10, 11, 12 (рівень компетенції) (advanced achievement level)* (Див. Рис. А.28).

Усі ці конституенти об'єднані семою *оцінювання досягнень учнів у II, III та IV класах (assessment of achievements in the 2nd, 3d, 4th forms)*. Якщо ці терміни марковані семою *оцінювання у першому класі (assessment of achievements in the 1st form)*, тоді вони не мають відповідників-цифрових позначок.

На відміну від угруповання «система оцінювання» української мови, архітектоніка групи-корелята британського НВАМ має складнішу структуру та більшу кількість конститuentів. ЛСГ української мови має один узагальнювальний конститuent *рівень навчальних досягнень учнів* та чотири диференційних. ЛСГ британського НВАМ має один узагальнювальний термін *National Curriculum Level (рівень державного навчального плану)* та 12 уточнювальних *Level 1 (рівень1), Level 2a (рівень2a), Level 2b (рівень2b), Level 2c (рівень 2c), Level 3a (рівень 3a), Level 3b (рівень 3b), Level 3c (рівень 3c), Level 4 (рівень 4), Level 5 (рівень 5), Level 6 (рівень 6), Level 7 (рівень7), Level 8 (рівень 8)*. Уточнювальні терміни *Level 1, Level 2a, Level 2b, Level 2c, Level 3a, Level 3b, Level 3c, Level 4* обмежені семою *Key Stage 1* (перша ключова стадія, перша стадія періоду обов'язкового навчання (*охоплює учнів віком 5–7 років*)), а *Level 2a, Level 2b, Level 2c, Level 3a, Level 3b, Level 3c, Level 4, Level 5, Level 6* – семою *Key Stage 2* (друга ключова стадія, друга стадія періоду обов'язкового навчання (*охоплює учнів віком 7–11*)). Кожен конститuent угруповання, лімітованого семами *Key Stage 1* та *Key Stage 2* має термін-синонім (відповідно *below expectation (нижче очікуваного рівня)*, *at level expected (очікуваний рівень)*),

beyond expectations (вище очікуваного рівня), *exceptional* (дуже високий рівень)), який, у свою чергу, є у партитивних стосунках із узагальнювальною лексемою *age standardized scores* або *standardized score* (стандартизований віковий показник). Кожен *level* (рівень) має уточнювальний термін *level descriptor* (опис рівня), йому відповідає аналог у підгрупі української мови *критерій* [324, с. 30]. Схематично ці стосунки зображені на Рис. А. 29.

Аналіз семантичного наповнення конститuentів ЛСПГ української мови та британського НВАМ, а також накладання їхніх схем дозволяє виявити аналогі, що можуть бути використані як перекладні відповідники (див Рис. А.30).

Решта термінів ЛСГ британського НВАМ є етноспецифічними і потребують створення перекладних відповідників (ці перекладні відповідники подані вище в дужках після кожної лексеми). Семантичне відтворення більшості таких лексем відбувається способом калькування, а у випадку з *Key Stage 1* та *Key Stage 2* – використанням описового перекладу та перекладацького коментарю.

ЛСГ «*assessment system*» американського НВАМ не має узагальнювальної термінології, на зразок української та британської, що аналізувалася вище. Більшість термінів маркована узуальними семами, бо часто стандарти оцінювання розроблені лише для одного чи кількох штатів. Слід зауважити, що у деяких штатах заборонене традиційне оцінювання школярів (*formal assessment*) у перших трьох класах початкової школи (*pre-grades K-3*), а також виконання ними будь-яких тестів звиклого зразка [426].

Інваріантними конститuentами залишаються лише терміни *grading system* (система оцінювання), (*academic*) *grades* (оцінка). У ЛСГ система оцінювання американського та британського НВАМ використовуються літерні позначки, які можуть мати додаткові плюс та мінус, як-от: *A+*, *A*, *A-*, *B+*, *B*, *B-*, *C+*, *C*, *C-*, *D+*, *D*, *D-*, *E+*, *E*, *E-*, *F*. Цифрові позначки *percents*, *points* (відсотки) у межах ста позначають кількість балів, які набрав учень на письмовому тесті (*test*, *quiz*). Зазвичай, відповідність літерних позначок та відсотків встановлюється кожним

навчальним закладом окремо (найчастіше ця відповідність така: *A= 93-100, B= 85-92, C=76-84, D=70-75, F=below 70*). [444].

Аналогом-перекладним відповідником британіцизму *raw score* [426], та американізму *mean score* [427] є конститuent ЛСГ-корелята української мови *загальна кількість балів*.

Родовий термін угруповання української мови *оцінка (mark, grade)* є базою для утворення інших термінів з диференційними ознаками, як-от: *семестрова оцінка*, що має відповідник у підгрупах обох НВАМ *final grade, підсумкова оцінка* з частковим відповідником *average grade*, а також *перевідна оцінка*, що не має аналогів в англійській мові і потребує створення перекладного відповідника *pass grade (mark)* (відповідник з мікрополя *вища освіта*) або *transfer grade (mark)*. Українському терміну *підсумкова оцінка* частково відповідає термін *average (grade)*. Британіцизм *baseline assessment – попереднє оцінювання (тест для визначення базових знань учнів,)* маркований семою виконання *при вступі до початкової (у 5 років) та середньої школи (у 11 років)*.

Найбільше спільних сем у відгалуженні ЛСГ «система оцінювання», об'єднаних семою *оцінка за поведінку – conduct grade: відмінно ↔ excellent, добре ↔ satisfactory, задовільно ↔ needs improvement, незадовільно ↔ unsatisfactory*. Відмінною рисою зазначених вище термінів американського варіанту є існування та використання позначок-скорочень до кожної оцінки: *E – excellent, S – satisfactory, N – needs improvement, U – unsatisfactory*.

Конституентами угруповання американського НВАМ є різні види тестів, назви яких характеризується образністю. Серед таких власних назв *Terra nova* (a national, standardized test of student skills) [445] – *Terra nova* (державний стандартизований тест на перевірку навичок учнів), *Woodcock* (a test of student abilities at primary grades) [445] – *Вальдшнеп* (тест на перевірку здібностей учнів у початковій школі), *spelling bee* – *конкурс з орфографії* (проводиться у кілька етапів: від шкільного етапу до загальнонаціонального). Останній термін входить також до мікрополя *середня освіта*. В аналогічній ЛСГ української мови образної номінації тестів не спостерігаємо.

До ЛСГ «*assessment*» британського НВАМ входить 5 лексем, що позначають тести загальнообов'язкового тестування: *National Tests and Tasks in English – Державні тести та контрольні завдання з англійської мови* та *National Tests and Tasks in Maths – Державні тести та контрольні завдання з математики* марковані семою виконання наприкінці II класу (*Year 2*), а *National Tests in English – Державні тести з англійської мови*, *National Tests in Maths – Державні тести з математики* та *National Tests in Science – Державні тести з природознавства* марковані семою виконання наприкінці VI класу (*Year 6*).

Україна не має загальнодержавних тестів для початкової школи, тому на теперішньому етапі для підгрупи української мови описані вище лексеми є лакунами. Конституент українського угруповання із семою інваріантності *тематична атестація (thematic assessment)* є лакуною відносно ЛСГ обох НВАМ. Терміну *контрольна робота* відповідає два терміни англійської мови *quiz* та *test*, останній за семантичним наповненням відповідає українським *підсумкова контрольна робота, тематична контрольна робота, перший – самостійна робота, проміжна контрольна робота*. Розмовна лексема *директорська контрольна робота (final test, which must be handed to the school principal)* також входить до складу цього угруповання і є етноспецифічною відносно обох НВАМ.

2.2. Відмінності мікрополів «середня освіта» – «secondary education»

Мікрополя «середня освіта» – «secondary education» структуровані подібно до мікрополів «початкова освіта» – «primary education» – «elementary education». У цьому мікрополі додається ЛСГ «документи про освіту» – «credentials».

2.2.1. Розбіжності у лексико-семантичних групах «заклади освіти» – «educational establishments»

ЛСГ «заклади середньої освіти» української мови (див. Рис. А.31) має найменшу кількість конституентів серед трьох ЛСГ, що аналізуються (в

українській мові – 18, у британському НВАМ – 22 (див. Рис.А.32), в американському НВАМ – 25 (див. Рис.А.33)).

Лексема *середня школа* (*secondary school, high school*) узагальнює два конституенти: *основна школа* (*junior high (secondary) school*) та *старша середня школа* (*senior high (secondary) school*), що є її інваріантними складовими. Сема *термін навчання* є незмінною для лексем *основна школа* та *старша середня школа* (відповідно 5 років та 3 роки), що відрізняє їх від аналогів у ЛСГ американського НВАМ. Семантичний множник *термін навчання* (3 роки або 4 роки) аналогів українського терміна *старша середня школа* *high school (High)* та *senior high school* є узуальним, тому що залежить від законодавства штату. Український термін *основна школа* має три аналоги в угрупованні американського НВАМ: *junior high school* (неповна середня школа), *intermediate school* та *middle school* (проміжна школа (за схемою: початкова школа – проміжна школа – 4-річна старша середня школа)). *Основна школа* – це 5-9 класи середньої школи, тоді як *junior high school (middle school, intermediate school)* – це 6-8 або 7-9 класи, отже ці кореляти вважаються частковими відповідниками.

Семний набір терміна-американізма *classical high school* (середня школа з гуманітарним ухилом) має частковий збіг з українським терміном *гімназія* або (*спеціалізована*) *середня школа з гуманітарним ухилом*, останній можемо використовувати як перекладний відповідник. Аналогом, що використовується як перекладний відповідник терміна *combined elementary and secondary school* (об'єднана молодша та середня школа) у ЛСГ української мови є термін *середня загальноосвітня школа*.

Термін *finishing school* – *приватна середня школа* (коледж нижчого рівня, де більше уваги приділяється викладанню гуманітарних наук та розвитку внутрішньої культури) не має відповідників у досліджуваному угрупованні терміносистеми української мови.

Два конституенти ЛСГ «*educational establishments*» американського НВАМ мають спільні семи з українськими термінами *підготовчі курси* та

підготовче відділення, але як перекладні відповідники використовуватися не можуть: *academy – середня школа-інтернат* (приватна середня школа, що займається підготовкою до вищого закладу освіти) та *preparatory school – підготовча школа* (приватна школа, що готує учнів до коледжу).

Лакунами відносно української терміносистеми є американізми, марковані семою *консолідації* чи *укрупнення – consolidation*, тобто об'єднання двох чи більше *шкільних округів (school district)* в один більший шкільний округ. *School district (шкільний округ)* – це територія у складі штату, до якої належать один чи кілька населених пунктів із муніципальними школами, підвідомчими шкільній раді (частковим відповідником в українській терміносистемі для *school district* можна вважати *міський відділ управління освітою*). Отже, терміни, про які йшлося вище, такі: *area school – об'єднана районна школа* (школа, яку відвідують діти кількох мікрорайонів) та *consolidated school – укрупнена школа* (для учнів із різних районів).

Екстралінгвістичні причини зумовили виникнення в американському НВАМ нових термінів, аналоги яких відсутні в українській терміносистемі: *gun-free school zone – шкільна територія без зброї* (територія, на якій за законом забороняється носіння зброї), *drug-free school zone – шкільна територія без наркотиків* (територія, на якій за законом забороняється розповсюдження речовин наркотичної дії), *drug-free schools – «школи без наркотиків»*. Жаргонний вираз *blackboard jungle (шкільні джунгли)* походить від назви роману Е. Хантера [377] про одну зі шкіл Нью-Йорка і вживається для позначення міських шкіл із низьким рівнем учнівської дисципліни, що розташовані у районах із високим рівнем злочинності т. ін. Термін *integrated school – десегрегована школа* вже вважається застарілим.

Низка термінів об'єднана семою релігійної належності (*parochial school – парафіяльна школа*, *religious school – релігійна школа*, *catholic school – римокатолицька школа* (*звич.* приватна), *nonsectarian school – школа, що приймає учнів незалежно від релігійної належності* (*звич.* приватна). В аналогічній ЛСГ

мікрополя середньої освіти української мови терміни, об'єднані семою *релігійної належності*, відсутні.

Лексема-інновація *charter school* – *школа, орієнтована на місцеві потреби* (державна школа, що має дозвіл надавати альтернативні освітні програми для задоволення місцевих потреб) також є лакуною відносно терміносистеми української мови.

Семою *альтернативний заклад освіти* об'єднані такі конституенти ЛСГ американського НВАМ: *alternative school* – *альтернативна школа* (приватна чи державна експериментальна (середня) школа з різносторонніми формами навчання), *street academy* – «вулична академія» або *storefront school* – (різновид альтернативної школи для підлітків, що були виключені зі школи; організуються у бідних районах міст з метою зменшення негативного впливу вулиці), *magnet school* (скор. *magnet*) – «зразкова школа» (вид спеціалізованої школи: зразкова за технічним оснащенням, спеціально розробленими програмами та з висококваліфікованим педагогічним персоналом, метою якої є залучення найбільш обдарованих учнів, у тому числі з етнічних меншин, для підготовки до подальшої освіти).

Для ЛСГ «оцінювання» української мови термінами, об'єднаними семантичним множителем *альтернативний заклад освіти* є *гімназія* (*gymnasium*⁷) – загальноосвітній заклад II-III ступенів з поглибленим вивченням окремих предметів відповідно до профілю (переважно гуманітарного) [334, с. 4; 338, с. 18]; *лицей* (*lyceum*) – загальноосвітній навчальний заклад III ступеня з профільним навчанням і допрофесійною підготовкою [334, с. 4], *колегіум* (*collegium*) – загальноосвітній навчальний заклад III ступеня філологічно-філософського та (або) культурно-естетичного профілю [334, с. 4]. За аналізом дефініцій зазначених термінів відносимо їх до безеквівалентної лексики відносно обох НВАМ.

⁷ Підставою для такого перекладу є тлумачення одного з лексико-семантичних варіантів лексеми *gymnasium* у Oxford English Dictionary: “spec. in Germany and other continental countries, a school of the highest grade designed to prepare students for the universities. Now often pronounced as a German word” [313, с.978].

В угрупованнях української мови та американського НВАМ присутні терміни, об'єднані семою *експериментальний заклад освіти*. В американській терміносистемі це: *pilot school* – *експериментальна школа* (у ній розробляється та перевіряється ефективність різних методів навчання) та *laboratory school* чи *campus school* – *експериментальна школа* (початкова та (або) середня школа, що знаходиться на території студентського містечка, у якій поряд із навчанням учнів випробовуються та оцінюються нові методи викладання та виховання дітей). В українській терміносистемі – це *експериментальний педагогічний майданчик (pilot school)* (заклад освіти, на базі якого відпрацьовуються нові соціально значущі педагогічні й наукові ідеї, технології, а також визначається їхня ефективність [287, с. 95]) та *базова школа (campus school, demonstrational school)* (загальноосвітня чи спеціальна школа при педагогічних навчальних закладах чи при науково-дослідних інститутах АПН України, де студенти проходять шкільну практику та здійснюються експериментальні дослідження [287, с. 24]). Наведені тлумачення вказують на аналогію між *laboratory school (campus school)* та *базова школа*, які, на нашу думку, можна вважати перекладними відповідниками. Нещодавно у ЛСП «освіта» з'явився новий термін *пілотна школа* [328, с. 17] – система інформатизованих навчальних полігонів, школа, що забезпечена сучасними засобами обчислювальної та телекомунікаційної техніки [328, с. 17]. З англійським *pilot school* його поєднує сема *експериментальний навчальний заклад*.

Термін *summer school (літня школа)* має два лексико-семантичних варіанти, що належать до мікрополя «*середня освіта*»: 1) *літня школа для невстигаючих учнів та 2) літня школа для обдарованих дітей*. Аналогів цих конститuentів у ЛСГ української мови не спостерігаємо.

У ЛСГ «*заклади середньої освіти*» американського НВАМ не виділяються терміни, марковані семою *спеціалізація закладу з певного профілю*, тоді як в українській мові цією семою позначені терміни *спеціалізована школа (школа-інтернат) (specialist (boarding) school)*, *гімназія (gymnasium)*, *лицей (lyceum)*, *колегіум (collegium)*.

Як у ЛСГ американського НВАМ, так і у ЛСГ української мови, є конституенти із семантичним множитком *навчальний заклад для неповносправних учнів*. ЛСГ української мови містить два таких терміни – *спеціальна загальноосвітня школа* [334, с. 5] (*special secondary school*), та *загальноосвітня санаторна школа* (*secondary sanatorium (therapeutic) school*), американського НВАМ – один термін *therapeutic school* (*спеціальна школа*).

Семема *Latin grammar school* (*латинська граматична школа*) має історичний компонент і у часи колоніального періоду називала *школу*, де особлива увага приділялася грецькій мові та латині, а також підготовці учнів до вступу у коледж.

Рис. 34 підсумовує перекладознавчий аналіз конституентного наповнення ЛСГ «заклади середньої освіти» української мови та американського НВАМ.

Номінація у ЛСГ «заклади середньої освіти» британського НВАМ цілком залежить від двох семантичних множитків: *державний навчальний заклад* (*state secondary school*) та *приватний навчальний заклад* (*independent school*), чого немає в угрупованні-кореляті української мови. Розпочнемо аналіз із термінів британського НВАМ, маркованих семою *державний навчальний заклад* (*state secondary school*).

Британська система державної середньої освіти визначається різноманітністю типів середніх навчальних закладів, що, зрозуміло, позначається на термінології. Отже, термін *comprehensive school* (*загальноосвітня середня школа*) є родовим для *junior comprehensive school* (*молодша середня школа*) та *senior (upper) comprehensive school* (*старша середня школа*). Аналогами таких термінів є українські конституенти *загальноосвітня середня школа*, *основна середня школа* та *старша середня школа* відповідно. Також у цій ЛСГ присутній термін *junior high school* (*молодша середня школа*, тут навчаються учні від 12 до 16 років). Ця лексема є останньою ланкою у послідовності *first school* (*молодша початкова школа*) – *middle school* (*проміжна школа*). Аналогом *junior high school* є український термін *основна середня школа*. Частковим відповідником *secondary modern*

school («середня сучасна школа» (без вивчення класичних мов)) також є *основна середня школа*, але використовувати його як перекладний відповідник, на нашу думку, не слід, бо втрачається етноспецифічність лексем.

Безеквівалентним відносно ЛСГ української мови є британіцизм *grammar school* («граматична школа» (середня класична школа академічного ухилу, де навчаються учні 11-19 років); набір до школи відбувається через іспити 11+)⁸. Слід зауважити, що цей тип шкіл у Великобританії поступово зникає [381, с.10].

Лакунами відносно ЛСГ української мови є *sixth-form college* – *підготовчий коледж* (середній навчальний заклад для осіб від 16 років, що готує до вступу в університет; існує самостійно чи при загальноосвітній школі (comprehensive school)) та *modern sixth (modern side)* – *сучасний шостий клас* (відділення без викладання класичних мов у шостому класі (sixth form)); основні предмети, що викладаються: історія, англійська мова та англійська література, сучасні іноземні мови, математика). Тут слід зробити пояснення, що *sixth-form (шостий клас)* має спільні семантичні множники з українським терміном *старша середня школа: останній обов'язковий етап середньої освіти. Sixth-form* складається з двох років (upper sixth, lower sixth) навчання учнів 17-18 років і готує їх до вступу у вищий навчальний заклад. *Сема цільова підготовка до вступу у вищий навчальний заклад* не є обов'язковою для українського конституента *старша середня школа*.

В обох аналізованих угрупованнях існують терміни, складовою яких є сема *спеціалізація закладу з певного профілю*, але ЛСГ британського НВАМ має ширше різноманіття таких лексем. Отже, двосторонніми відповідниками із зазначеною вище семантичною ознакою є такі пари: *specialist school* [366, с. 7] та *спеціалізована школа* (вони є узагальнювальними), *language college* [366, с. 7] – *спеціалізована школа із поглибленим вивченням іноземних мов*, *sports college* [366, с. 7] – *спеціалізована спортивна школа*, *arts college* [366, с. 7] – *спеціалізована художня школа*. Лакуною відносно української терміносистеми є

⁸ Українській лексемі *гімназія* пропонується перекладний відповідник *grammar school* [316, с.100]. На нашу думку, заміна української реалії реалією британського НВАМ у цьому випадку є неадекватною.

уточнювальний термін із семою *спеціалізація закладу з певного профілю – city technology college* (скор. *CTC*) [409, с. 112] – *міський технологічний коледж* (середня школа з технічним ухилом, де навчаються учні 11-18 років). Лакунами відносно британського НВАМ є українські конституенти *гімназія, ліцей, коледж*.

Семантичний множник *експериментальний заклад освіти* вирізняє з-поміж інших конститuentів цього угруповання британського НВАМ термін *demonstrational school – показова школа* (школа при відділенні педагогічної підготовки університету чи при педагогічному коледжі для демонстрації студентам сучасних методів навчання [390, с. 52]), аналогом якого є український конститuent *базова школа* (визначення див. вище).

Відсутність аналогів термінів, об'єднаних семантичним компонентом *релігійної належності* у ЛСГ української мови зумовлена екстралінгвістично: у Статті 9 «Закону України про освіту» йдеться про таке: «Заклади освіти в Україні незалежно від форм власності відокремлені від церкви (релігійних організацій), мають світський характер ...» [326, с. 8]). У британському НВАМ ці терміни такі: *church school* [374, с. 64] – *церковна школа* (державна школа, що субсидується англіканською церквою), *choir school* – *школа з навчанням церковному співу* (приватна платна школа, приєднана до церкви, собору (особливо в Оксфордському чи Кембриджському університеті), у якій деякі учні поряд з отриманням звичайної середньої освіти навчаються співу у хорі собору чи церкви).

Жаргонізм-переосмислення *factory-model school* (*школа-фабрика, школа-конвеєр*) має приховану сему негативної конотації та використовується в освітянських колах стосовно шкіл із традиційним навчання, що асоціюється з уроками, лекціями, заучуванням т. ін. Пари конститuentів-корелятивів *fee-charging school* – *платна школа* та *finishing school* – (*брит.*) *пансіон шляхетних дівчат* (приватний коледж для дівчат, де більше уваги приділяється світському вихованню, ніж навчанню) є двосторонніми перекладними відповідниками.

Лакунами номінації, але не етноспецифічними відносно української терміносистеми, можна вважати конституенти ЛСГ британського НВАМ *mixed school* та конституент обох НВАМ *co-educational school* – школа спільного навчання (хлопців і дівчат). Зрозуміло, що в Україні таких шкіл більшість, але це явище не номінується. Аналога терміна *single-sex school* (школа для учнів однієї статі) в українській терміносистемі не знаходимо, хоча семема *військовий ліцей* (*military lyceum*) із семантичним компонентом *школа для хлопців* є.

Двосторонніми перекладними відповідниками у ЛСГ української мови та британському НВАМ є кореляти *special school* – спеціальна школа (школа для дітей з вадами розвитку), *oral school* – школа для глухонімих. Лакуною відносно української терміносистеми є бритицизм *open-air school* – «школа на відкритому повітрі» (спеціальна школа для дітей, хворих на туберкульоз легень: класи з великими вікнами, звич. відкритими під час занять; уроки також проводяться на відкритому повітрі).

Родовий семантичний компонент *пенітенціарний заклад освіти* об'єднує такі конституенти ЛСГ «заклади середньої освіти» обох НВАМ: *community school* (брит.) та *zast. approved school* – державна виправна школа (колонія) для малолітніх злочинців, *juvie* (амер.) – колонія для неповнолітніх злочинців. Їм частково відповідає конституент української терміносистеми *школа соціальної реабілітації* (загальноосвітній навчальний заклад для дітей, які потребують особливих умов виховання) [334, с. 5].

Конституент українського угруповання *навчальний заклад середньої освіти* – державна школа має корелят британського НВАМ *state school* (американізм *state school* є лакуною відносно українського підгрупи, бо позначає школу штату). *State school* узагальнює видові терміни, які вважаємо етноспецифічними відносно української мови: *county school* – школа графства (повністю підтримується місцевим відділом управління освітою); *voluntary*

*school*⁹ – школа, що утримується на кошти благодійних фондів (більшість таких фондів є від церков, також деякі кошти надходять і від місцевих відділів управління освітою, але фінансове управління такими школами здійснюється через опікунську раду); *grant-maintained school* – субсидована урядом школа (субсидується урядом через Агенцію субсидій для шкіл (Funding Agency for Schools)), *aided school* – школа на дотації (половину витрат таких шкіл покривають місцеві органи народної освіти). Відносно ЛСГ британського НВАМ лакуною є український термін *комунальна школа*.

Термін *public school* є конститuentом угруповань «*середній навчальний заклад*» обох НВАМ, але у кожному з них він має різні лексико-семантичні варіанти і, зрозуміло, різні аналоги-перекладні відповідники в українській мові *середній навчальний заклад*. Отже, в американському НВАМ *public school* – *безоплатна державна середня школа*, у британському НВАМ *public school* – *приватна школа (закритий привілейований середній навчальний заклад)*. Американізму *public school* у ЛСГ української мови відповідає термін *державна середня школа*, а бритицизму *public school* – *приватна середня школа*. У синонімічних стосунках з *public school* (*брит.*) є термін *boarding school* – *школа-інтернат (пансіон, закритий навчальний заклад)*.

Аналіз конститuentного наповнення мікрополя *secondary education* британського НВАМ, дозволяє зробити висновок про високу питому вагу у цьому мікрополі лексики, типової для найпрестижніших та найстаріших закладів освіти. Узагальнена назва таких закладів *old school* – «*стара школа*» (привілейована приватна школа для своїх випускників) чи *Clarendon Nine* – *Кларендонська дев'ятка*. До неї входять дев'ять найстаріших та найпрестижніших приватних середніх шкіл (*public school*) Великобританії: *Eton College* – *Ітонський коледж*, *Harrow (School)* – *школа Герроу*, *Winchester College* – *Вінчестерський коледж*, *Westminster School* – *школа Вестмінстер*, *St. Pauls School* – *школа Сейнт Полз*, *Merchant Taylor's (School)* – *школа Мерчант-*

⁹ Деколи зустрічається неправильний переклад *voluntary school* — *волонтерська школа* [317, с.120]

Тейлорз, Rugby – коледж Раббі, Charterhouse (School) – школа Чатерхаус, Shrewsbury (School) – школа Шрусбері [384, с. 152].

Викладений вище перекладознавчий аналіз конститuentного наповнення ЛСПГ «заклади середньої освіти» британського НВАМ та української мови підсумовується на Рис. А.35.

2.2.2. Незбіг у лексико-семантичних групах «учасники навчального процесу» – «educational process participants»

Конститuentне наповнення та перекладну взаємовідповідність ЛСПГ «учні» – «pupils» – «graders» та «вчителі» – «teachers» доречно аналізувати окремо.

2.2.2.1. Особливості лексико-семантичних підгруп «учні – pupils – graders (students)»

У першій частині пункту аналізуються конститuentи, об'єднані семантичним множником *учень основної середньої школи – secondary school pupil (брит.) – junior high school student (амер.)*.

У підгрупі української мови цією семою марковані 5 термінів (для виявлення розбіжностей важливо також визначити вікову семантичну ознаку кожного терміна, вона зазначена в дужках): *учень п'ятого класу (10-11 років) (pupil of the fifth form), учень шостого класу (11-12 років) (pupil of the sixth form), учень сьомого класу (12-13 років) (pupil of the seventh form), учень восьмого класу (13-14 років) (pupil of the eighth form), учень дев'ятого класу (14-15 років) (pupil of the ninth form)*.

Підгрупа британського НВАМ також має 5 корелятивів українських термінів, але зі зсувом вікової семантичної ознаки *року навчання* на 1 рік та *нумерації класу* на 2 роки: *year 7 pupil (11-12 років) (учень 7 класу (основної середньої школи)), year 8 pupil (12-13 років) (учень 8 класу (основної середньої школи)), year 9 pupil (13-14 років) (учень 9 класу (основної середньої школи))*,

year 10 pupil (14-15 років) (учень 10 класу (основної середньої школи)), *year 11 pupil* (15-16 років) (учень 11 класу (основної середньої школи)). Підгрупа американського НВАМ не має інваріантної кількості конститuentів з такою семантичною ознакою. Два терміни мають постійний семантичний множник *junior high school student: 7th grader* (учень 7 класу) (11-12 років) та *8th grader* (учень 8 класу) (12-13 років), ще два – узуальний (залежить від законодавства штату щодо типу шкіл): *6th grader* (учень 6 класу) (10-11 років) та *9th grader* (учень 9 класу) (13-14 років).

Отже, аналогами-перекладними відповідниками (український конститuent – британізм, український конститuent – американізм) серед лексем, що аналізувалися вище, можна вважати лише родові лексеми: *учень основної середньої школи – secondary school pupil (брит.)*, *учень основної середньої школи – junior high school student (амер.)*. Решта термінів, хоча і є корелятами, як перекладні відповідники вживатися не можуть. Для семантичного відтворення цих конститuentів використовується калькування (переклади див. у тексті в дужках після кожної лексеми) з перекладацьким коментарем (якщо необхідно).

Конститuentи ЛСПГ «учні» української мови *учень десятого класу* (15-16 років) (*pupil of the 10th form (senior secondary school)*), *учень одинадцятого класу* (16-17 років) (*pupil of the 11th form (senior secondary school)*) об'єднані семою належності до *старшої середньої школи*. Їхнім корелятом у підгрупі британського НВАМ є *sixth former* (учень шостого класу) (16-18 років). *Шостий клас* охоплює два роки навчання і є останньою ланкою в отриманні повної середньої освіти у Великобританії та перепусткою до вищої освіти, бо готує до вступу в університет. Чотири терміни-американізми також використовуються для позначення учнів *старшої середньої школи* ((senior) high school students): *freshman* (учень 9 класу старшої середньої школи (13-14 років)), *junior* (учень 10 класу старшої середньої школи (14-15 років)), *sophomore* (учень 11 класу старшої середньої школи (15-16 років)), *senior* (учень 12 класу старшої середньої школи (16-17 років)). Зрозуміло, що асиметрія структури старшої середньої

школи трьох країн, ЛСГ яких аналізуються, спричиняє асиметрію конститuentів відповідних ЛСГ, особливо *учні – pupils – students*. Як і для попередньої термінології, лише родові лексеми-конституенти кожної підгрупи можемо використовувати як взаємні перекладні відповідники: *учень старшої середньої школи (старшокласник) – senior pupil (брит.) – (high school) senior student (амер.)*, решта термінів – етноспецифічна лексика. Перекладні відповідники для цих лексем описового перекладу (для американізмів) (переклади див. вище у тексті).

ЛСПГ в обох мовах мають аналоги-відповідники, що вживаються для позначення: учня, що закінчує (закінчив) школу – *випускник (укр.) – school-leaver (брит. та амер.), high school senior (брит. та амер.), senior (амер.), graduate (амер.)*, учня, який навчається (навчався) в одному класі з іншим – *однокласник (~ця), однокласниця (~ця) (укр.), class-mate (брит. та амер.), co-ed (однокласниця) (амер.), co-educated (однокласниця) (брит. та амер.), class-fellow (school-fellow) (брит.)*, учня, який пропускає заняття без поважних причин – *прогульник (укр.), hookey-player (амер.), truant (брит.)*, учня, який погано вчиться, відстає від інших – *невстигаючий (учень) (укр.), underachiever (брит. та амер.)*.

З огляду на те, що *ліцей (lyceum)* та *гімназія (gymnasium)* є лакунами відносно ЛСГ «заклади середньої освіти» обох НВАМ, терміни *гімназист (gymnasiast)* та *ліцейст (lyceum student (pupil))* є лакунами відносно підгруп «*pupils*» – «*graders*» мікрополя «середньої освіти» обох НВАМ. Рис. А.36 та А. 37 ілюструють перекладну взаємовідповідність між проаналізованими ЛСПГ.

Підгрупі «*pupils*» британського НВАМ належить пласт лексем, маркованих семою *учень приватної привілейованої школи закритого типу (public school pupil)*, усі вони є лакунами відносно підгрупи-корелята української мови: *boy* – учень (зокрема в Ітонському коледжі), *captain of the school* – найкращий учень-стипендіат Ітонського коледжу, *lower boy* – 1) учень молодших класів 2) учень п'ятого (F) чи четвертого (E) блоку в Ітонському коледжі, *King's Scholar* – Королівський стипендіат (в Ітонському коледжі),

oppidan – учень-нестипендіат Ітонського коледжу (живе у місті на приватній квартирі), *captain of the Oppidans* – найкращий учень-нестипендіат Ітонського коледжу, *colleger* – учень-стипендіат Ітонського коледжу (Великобританія) (мешкає у пансіоні при коледжі).

Кожна приватна школа закритого типу (*public school*) має свій власний жаргон (напр. *Rugby-speak* – жаргон учнів коледжу Рагбі) або жаргон, властивий Кларендонській дев'ятці загалом. Часто номінація у цій підгрупі відбувається за назвою навчального закладу, як-от: *Harrovian* – вихованець школи Герроу, *Wykehamist* – вікеміст (студент чи випускник Вінчестерського коледжу), *Rugbian* – учень (чи колишній вихованець) коледжу Рагбі, *Etonian* – ітонець (учень (чи випускник) Ітонського коледжу). У шкільному жаргоні приватних шкіл закритого типу превалює переосмислена лексика: *tug* – стипендіат Ітонського коледжу, *wetbob* – учень Ітонського коледжу, що займається водним видом спорту, *весляр*.

2.2.2.2. Відмінні риси лексико-семантичних підгруп «учителі» – «teachers»

До етноспецифічних (безеквівалентних) відносимо терміни української мови та обох НВАМ, що об'єднані семою *вчительська кваліфікація* (*teacher qualification*). Британські та українські терміни мають уніфікований характер, тому конституенти цієї ЛСГ є інваріантними. Терміни-американізми марковані семою узуальності, адже більшість штатів встановлює свої стандарти [381, с. 843].

ЛСПГ «вчителі» української мови має 5 конститuentів із такою семантичною ознакою: *учитель-спеціаліст* (*specialist teacher (beginning teacher)*), *учитель першої категорії* (*teacher of the 1st category (level)*), *учитель другої категорії* (*teacher of the 2nd category (level)*), *учитель вищої категорії* (*teacher of the highest category (level)*), *учитель-методист* (*advanced skills teacher*). У підгрупі британського НВАМ їх три: *Newly Qualified Teachers (NQTS)*

[428] (*статус учителя-початківця*), *Qualified Teacher Status (QTS)* [429]: (*статус кваліфікованого вчителя*), *advanced skills teacher* (*учитель-методист*).

Інваріантна лексема-конституент підгрупи американського НВАМ – *qualified teacher* (кваліфікований учитель) об'єднує уточнювальні лексеми з узуальними семами, наприклад, узуальним семантичним множителем *вживання* у штаті Каліфорнія марковані такі лексеми: *Category 1* (*учитель I категорії (найнижчої)*), *Category 2* (*учитель II категорії*), *Category 3* (*учитель III категорії*), *Category 4* (*учитель IV категорії*), *Category 5* (*учитель V категорії*), *Category 6* (*учитель VI категорії*), *Category 7* (*учитель VII категорії (найвищої)*) [430]; сема *вживання* у штаті Меріленд об'єднує такі лексеми: *Teacher VII* (*учитель VII категорії (найвищої)*), *Teacher VI* (*учитель VI категорії*), *Teacher V* (*учитель V категорії*), *Teacher IV* (*учитель IV категорії*), *Teacher III* (*учитель III категорії*), *Teacher II* (*учитель II категорії*), *Teacher I* (*учитель I категорії (найнижчої)*) [431].

Серед термінів із семантичним множителем *members of staff* спостерігаємо аналоги-відповідники: *директор школи* – *headmaster* (*приватної*), *headteacher* (*державної*) (*брит.*), *principal*, *head of school* (*амер.*), *учитель-предметник* – *subject teacher*, *subject specialist* (*брит., амер.*), *класний керівник* – *form tutor*, *form master* (*брит.*), *home-room teacher*, *class teacher* (*амер.*), *студент-практикант* – *practice teacher*, *pupil teacher* (*брит.*), (*graduate*) *teaching assistant* (*амер.*), *замісник директора школи* – *deputy head* (*брит.*). Американізм *associate (assistant) principal (head of school)* є частковим відповідником терміна *замісник директора школи*, бо це, як правило, куратор певної групи учнів та їхніх учителів, наприклад, учнів 7 класів та їхніх учителів. Аналогом української лексеми *завуч (завідувач учбовою частиною* [278, с. 287]) можна вважати конституент підгрупи американського НВАМ *director of guidance and instruction*. Семантичне наповнення лексеми *завуч* є ширшим, ніж у британського аналога *director of studies*. Лексема *director of studies* не має сталого семантичного наповнення, вона може використовуватися для позначення особи, котра відповідає за дотримання навчального плану, складання розкладу т.ін. лише з

одного предмету, напр. *director of studies, physics* чи з усіх предметів [402, с. 20]. Тому ці конститuentи є частковими відповідниками. Конститuent ЛСПГ «учителі» британського НВАМ *head of department* (завідувач відділення) може вважатися аналогом лексеми *завуч з певного предмету*. У більшості британських шкіл посади *head of department* є майже з кожного предмету (*head of Spanish* – завідувач відділення іспанської мови, *head of humanities* – завідувач відділення гуманітарних предметів, *head of chemistry* – завідувач відділення хімії, *head of maths* – завідувач відділення математики, *head of junior department* – завідувач відділення старшої початкової школи т. ін.).

Лексеми української та англійської мов, об'єднані семою особи, задіяні у процесі освіти, межують із лексикою субмови організації праці. Зіставлення цих конститuentів для української та англійської мов дозволяє виділити терміні-аналогі, які, на нашу думку, доцільніше представити у вигляді схеми (див. рис. А.38).

Аналіз схеми показує, що синонімія розвинена лише у ЛСГ англійської мови.

2.2.3. Незбіг у лексико-семантичних групах «навчальні дисципліни» – «*subjects, disciplines*»

Перша розбіжність ЛСГ української мови «навчальні дисципліни» із аналогічними групами американського та британського НВАМ – кількість родових семем, що розділяють їх на окремі угруповання за ознакою етапності вивчення у середній школі.

ЛСГ української мови розділяється на два таких угруповання етноспецифічними семемами, які відтворюємо цільовою мовою перефразуванням та калькуванням: *Типовий навчальний план II ступеня загальноосвітніх шкіл (core curriculum of incomplete secondary school)* та *Типовий навчальний план III ступеня загальноосвітніх шкіл (core curriculum of complete secondary school)*.

ЛСГ британського НВАМ має трихотомічну структуру, тут родові лексеми перекладаємо способом описового перекладу: *Key Stage 3 subjects* (предмети, що вивчаються у 7-9 класах основної середньої школи (*Forms 7 to 9*)), *Key Stage 4 subjects* (предмети, що вивчаються у 10-11 класах основної середньої школи (*Forms 10 to 11*)) та *Sixth Form subjects* (предмети, що вивчаються у підготовчих (шостих) класах).

ЛСГ американського НВАМ не ділиться на угруповання, всі терміни-назви предметів об'єднані родовою лексемою *common core of learning* (загальна сутність навчання).

За ознакою *етапності вивчення* у середній школі назви навчальних дисциплін розташовані на осі *x*, а на осі *y* розміщені родові семи, що маркують назви навчальних дисциплін за ознакою *обов'язковий-необов'язковий – core subject-elective* (амер.) – *optional* (брит.), така структура є спільною для ЛСГ обох мов.

Родова лексема української мови *Типовий навчальний план II ступеня загальноосвітніх шкіл* об'єднує 18 конститuentів, усі вони також марковані семою *інваріантна складова: українська мова і література (Ukrainian language and literature), зарубіжна література (world literature), іноземна мова (foreign language), математика (mathematics), історія України (Ukrainian history), всесвітня історія (world history), правознавство (fundamentals of law), природознавство (nature-study), біологія (biology), географія (geography), фізика (physics), хімія (chemistry), музика (music), образотворче мистецтво (art), фізична культура і здоров'я (physical education), основи безпеки життєдіяльності (ОБЖ) (safety education), трудове навчання (industrial arts, design and technology), креслення (drawing).*

З цим угрупованням корелює два угруповання ЛСГ британського НВАМ *Key Stage 3 subjects* (предмети, що вивчаються у 7-9 класах основної середньої школи (*Forms 7 to 9*)) *Key Stage 4 subjects* (предмети, що вивчаються у 10-11 класах основної середньої школи (*Forms 10 to 11*)).

Конституенти, об'єднані родовим терміном *Key Stage 3*, такі самі, що й *Key Stage 2: English* (англійська мова), *mathematics* (математика), *science* (комплекс природничих наук), *design and technology* (дизайн), *history* (історія), *geography* (географія), *art* (художня праця), *music* (музика) and *physical education* (фізична культура). Про перекладну відповідність цих конституентів з українськими йшлося вище. Додається тут лише назва предмету *modern foreign language* (сучасна іноземна мова) з відповідником у ЛСГ української мови *іноземна мова* та *sex education* (статева освіта), останній конституент маркований семою *optional subject* (предмет за вибором). *Sex education* (статева освіта) окремо в українській мові не виділяється, його перекладний відповідник створений способом калькування.

До угруповання, об'єданого родовим терміном *Key Stage 4 subjects* належать такі конституенти (більшість назв дублюється з попередніми): *English Language* (англійська мова), *English Literature* (англійська література), *mathematics* (математика), *science* (комплекс природничих наук), *physical education* (фізкультура), *modern foreign language* (іноземна мова), *Information Technology* (інформатика), *Religious Education* (основи релігійних знань). Назви предметів, що марковані гіперонімом *Key Stage 4 subjects* узагальнює лексема *GCSE courses* (предмети, що вивчаються для складання іспитів на отримання Сертифіката про загальну середню освіту (GCSE)). Сюди належать ще два терміни, що не були конституентами попередніх угруповань, вони не мають відповідників у ЛСГ української мови. Для семантичного відтворення цих лексем застосовуємо описове перефразування: *citizenship* – *основи громадянського суспільства* (вивчаються права людини, різноманітність етнічного складу британського суспільства та віросповідань, робота парламенту, місце Великобританії серед інших країн світу, даються основи правових знань т. ін.) та *personal, social and health education* (PSHE) – *основи медичних знань та соціального обслуговування*.

Деякі терміни-назви предметів британського НВАМ мають ширший семантичний екстенціонал, ніж українські, тому кілька українських термінів

може корелювати з одним конститuentом ЛСГ британського НВАМ, напр. *science* та *біологія, природознавство, хімія, фізика*. Як перекладні відповідники вони не використовуються, для кожної лексеми існує окремий відповідник (дивіться вище у дужках після кожної лексеми). Лакунами відносно української мови є бритицизми *sex education, citizenship*, та *personal, social and health education (PSHE)*, відносно англійської мови – *зарубіжна література, креслення, правознавство, основи безпеки життєдіяльності (ОБЖ)*. На Рис. А. 39 продемонстрована перекладна взаємовідповідність конститuentів ЛСГ «навчальні дисципліни» української мови та британського НВАМ.

Найбільше помітна асиметрія конститuentного наповнення цієї ЛСГ у відгалуженні з родовою семемою *предмет, що вивчається у старшій середній школі – senior high school subject (амер.) – Sixth-form subject (брит.)*.

На відміну від конститuentів ЛСГ британського НВАМ, яка не має лексем, маркованих семою «інваріантна складова», аналогічне угруповання української мови має 17 таких конститuentів. Їх узагальнює лексема *Типовий навчальний план III ступеня загальноосвітніх шкіл (українська мова (Ukrainian language), українська література (Ukrainian literature), зарубіжна література (world literature), іноземна мова (foreign language), математика (mathematics), історія України (history of Ukraine), всесвітня історія (world history), біологія (biology), географія (geography), інформатика (Informational Technologies), людина і суспільство (основи філософії) (fundamentals of philosophy), основи економіки (fundamentals of economy), біологія (biology), фізика (physics), астрономія (astronomy), хімія (chemistry), фізична культура (physical education), допризовна підготовка юнаків, основи безпеки життєдіяльності (safety education), трудове навчання (трудова технологія) (industrial arts)*.

Про лексеми, що використовуються для називання предметів, спільних для вивчення в основній середній школі, йшлося вище, тому доцільно звернути увагу ті, що не були конститuentами попереднього угруповання: *астрономія – astronomy* (у школах Великобританії та США цей курс інтегрований у предмет *sciences*), *людина і суспільство (основи філософії)* має частковий відповідник у

ЛСГ британського НВАМ *citizenship, основи економіки* потребує перекладу – *foundations of economics (basic knowledge of economic principles)*.

Допризовна підготовка юнаків (ДПЮ) – термін, що не має відповідника у терміносистемі британського НВАМ, для його перекладу використовуємо частковий відповідник-американізм *Junior Reserve Servicemen Training Corps (JRSTC)* [378, с. 94].

Угрупування *Sixth-form subjects*, поділяється узагальнювальними етноспецифічними семемами:

General National Vocational Qualification subjects (GNVQs) (предмети, що вивчаються для складання іспитів на отримання Сертифіката про загальну національну професійну кваліфікацію). Констигентне наповнення цього об'єднання варіативне, усе залежить від рівня, обраного учнями (*Intermediate, Advanced (Full), Advanced (Single)*). Найчастіше до цього угруповання входять такі назви предметів: *Business (бізнес-предмети), Information Technology (інформаційні технології), Science (курс природничих наук), Art & Design (дизайн), Health & Social Care (основи медицини та соціального обслуговування)*;

General Certificate of Education Advanced Level subjects (A-Levels) та *General Certificate of Education Advanced Supplementary Level subjects (AS-Levels)*. Це угруповання не має постійних конститuentів. Особливістю предметів цього рівня є те, що зі списку запропонованих назв предметів учні обирають чотири для подальшого вивчення.

ЛСГ «*предмети (subjects)*» американського НВАМ має кілька інваріантних складових (*core academics*), що є спільними для основної та старшої середньої школи: *English (literature) (англійська мова та література), history (social studies) (історія), math (математика), science (курс природничих наук), foreign language (іноземна мова), health (основи медичних знань)*. Як зазначалося раніше, у США перелік обов'язкових навчальних дисциплін не затверджується на державному рівні, тому за місцевим законодавством перелік (обов'язкових) навчальних дисциплін може змінюватися. Отже, складовими цього угруповання можуть бути також назви дисциплін, що мають відповідники

у ЛСГ української мови: *Physical Education* (фізкультура), *Industrial Arts* (праця), *Computer Technology* (інформатика, основи комп'ютерних технологій), *music (vocal)* (музика (співу)), *music (instrumental)* (музика (гра на музичних інструментах)) та такі, що потребують створення перекладних відповідників: *Oral Communication* (ораторське мистецтво), *Business* (бізнес-предмети (комп'ютерний набір т.ін.)), *Family & Consumer Science* чи *Home Economics* (домоведення), *Service Learning (SL)* (суспільно корисна праця), *journalism* (основи журналістики), *psychology* (психологія), *art* (художня праця) та ін.

Відносно ЛСГ американського НВАМ лагунами є українські конституенти *людина і суспільство (основи філософії) (citizenship)*, *основи економіки (foundations of economics (basic knowledge of economic principles))*, *допризовна підготовка юнаків (ДПЮ) (Junior Reserve Servicemen Training Corps (JRSTC))*, *основи безпеки життєдіяльності (ОБЖ) (safety education)*. Як і частина конституентів, що належать до британського НВАМ, деякі американізм-назви предметів мають широкий екстенціонал: *social studies* – *історія Америки та всесвітня історія*, *sciences* – *фізика, хімія, біологія, географія, астрономія* та ін.

2.2.4. Відмінності лексико-семантичних груп «оцінювання» – «assessment»

Розмаїту структуру ЛСГ американського НВАМ репрезентує низка термінів, що віддзеркалюють концептуальний підхід до шляхів контролю знань, який відрізняється від того, що використовується в Україні. Така термінологія не має відповідників у терміносистемі української мови і потребує створення перекладних відповідників: *portfolio (assessment)* – *оцінювання «портфоліо»*, *оцінювання за різними видами робіт (оцінювання систематизованої підбірки письмових та інших робіт учня за рік чи курс навчання)*; *benchmark* – *критерій (детальний опис критеріїв оцінювання рівня знань, що зазвичай супроводжується зразками відповідей)*; *observations* – *спостереження (такий термін в українській мові не виділяється)*; *observations with scoring rubric* –

спостереження із заповненням оцінкових таблиць (рубрикаторів); *observations with checklist* – спостереження із заповненням контрольного списку; *observations with informal notes* – спостереження з вільним занотовуванням [432]; *performance assessment* – оцінювання вміння, майстерності (учням пропонується виконати комплексне завдання; виконуючи його, вони повинні продемонструвати здобуті вміння та навички; оцінюється процес і результат виконання) [433]; термін, що відповідав би цій лексемі в українській мові не виділяється; *graphic assessment* – оцінка навичок графічного представлення (вміння створювати та застосовувати схеми, графіки, діаграми) [434]; цей термін можемо вважати лакуною номінації, бо, очевидно, що таке оцінювання проводиться, але конкретизуючого терміна в українській мові немає.

Терміни, зазначені далі, мають відповідники в українській мові: *discussions* – обговорення; *written assessment* – письмове оцінювання; *introductory assessment* – попереднє оцінювання; *final assessment* чи *embedded assessment* – остаточне оцінювання, оцінювання набутих знань чи вмінь, *interview* – співбесіда (як правило, у цій підгрупі аналогом *interview* є усне опитування); *self-assessment* – самооцінювання [435], *classroom assessment* – оцінювання у класі (оцінювання вчителем знань учнів під час уроку за різними критеріями).

Більшість термінів системи оцінювання та шляхів контролю знань в основній середній школі, *junior high school* та *Key stage 3* (7, 8 та 9 класів середньої школи) перегукуються з термінами, що описані у 2.1., тому ми сфокусуємо увагу на лексемах, що номінують іспити.

Узуальною семою *вживання в Англії, Уельсі та Північній Ірландії* позначені назви таких іспитів (*examinations, final tests*) британського НВАМ: *General Certificate of Secondary Education (GCSE) examinations* – іспити на здобуття сертифікату (атестату) про загальну середню освіту (складається учнями V класу (Fifth form або Year 11) у віці 16 років з англійської мови, математики, природничих наук); оцінюються літерними оцінками A, B, C, D, E, F, G); *General Certificate of Education Advanced/ Advanced Supplementary Level examinations* – шкільні іспити на здобуття сертифікату (атестату) про

загальну середню освіту підвищеного рівня складності (складається на останньому році навчання у середній школі (Sixth form) у віці 18 років учнями, які збираються вступати до університету з предметів за вибором; оцінюються літерними оцінками A, B, C, D, E або N (*fail grade* – не зараховано); *International Baccalaureate (IB) examinations* – іспит на отримання диплома «міжнародного бакалаврата» (складається учнями, яким виповнилося 16 років, котрі навчаються за кордоном; складається з метою отримання доступу до вищої освіти Великобританії); *General National Vocational Qualification (GNVQ) examinations* – іспит на отримання Загальнонаціональної професійної кваліфікації, має три рівні: *Foundation GNVQ* – Загальнонаціональна професійна кваліфікація базового рівня, *Intermediate GNVQ* – Загальнонаціональна професійна кваліфікація середнього рівня, *Advanced GNVQ* – Загальнонаціональна професійна кваліфікація підвищеного рівня. Перекладні відповідники зазначених вище лексем, що позначають іспити створені з використанням калькування, описового перекладу та коментарю.

Зазначені нижче багатокомпонентні лексеми-назви іспитів британського НВАМ визначаються узуальною семою вживання у Шотландії: *Scottish Certificate of Education examinations* – іспит на отримання Шотландського сертифіката про середню освіту (аналог *General Certificate of Secondary Education (GCSE)*); має два рівні *Standard Grade* – без відзнаки, та *Higher Grade* – з відзнакою); *Certificate of Sixth Year Studies (CSYS) examinations* – іспит на отримання сертифіката про закінчення шостого класу (складається на останньому році навчання у середній школі у віці 18 років учнями, які отримали *Scottish Certificate of Education* з відзнакою); *General Scottish Vocational Qualification (GSVQ) examinations* – іспит на отримання Загальної професійної кваліфікації Шотландії (має три рівні: *Level 1* – рівень 1, *Level 2* – рівень 2, *Level 3* – рівень 3).

Лакуною відносно ЛСГ української мови є лексема-бритицизм *mock exam(ination)* – тренувальний іспит (іспит, що проводиться вчителем за один чи два місяці до іспиту для виявлення рівня засвоєння учнями вивченого матеріалу)

не має аналогів у ЛСГ української мови, перекладний відповідник створений з використанням перефразуванням.

Конституентами підгрупи американського НВАМ, що використовуються для називання іспитів, які складаються наприкінці навчання у середній школі є такі комплекси лексем (усі вони позначені семантичним множиником *необов'язковості*, тобто, залежно від потреби учень має право вибирати, який іспит скласти): *General Educational Development Test (скор. GED)* – тест на загальний освітній розвиток (*тест на визнання еквівалентності середньої освіти*); *College Level Advanced Placement (CLAP) examinations* – іспит з програми навчання в коледжі (програма, після успішного проходження якої учень отримує кредит, що зараховується як проходження частини університетського курсу); *International Baccalaureate (IB) Examination* – іспит на отримання сертифікату міжнародного бакалаврату (вимагає від студентів додаткового семестру навчання в середній школі для виконання необхідних вимог програми); *Scholastic Aptitude Test* – *відбірний тест, тест на академічні здібності* (стандартний тест, що проводиться Радою зі вступних іспитів серед абітурієнтів та студентів; призначений для виявлення здібностей до певного напрямку освіти та рівня знань англійської граматики та лексики; проводиться замість вступних іспитів до вищих закладів освіти США); *American Colleges Testing Examinations* – *тест американського коледжу* (один із тестів, що складається студентами, котрі бажають вступити до вищого закладу освіти).

ЛСГ української мови не має такої розмаїтої структури, як її кореляти в обох НВАМ, є дві лексеми, що називають такі іспити: *державна підсумкова атестація за курс основної школи* [323, с. 3] (*final assessment of incomplete secondary school common core, pupils take these exams at the end of grade 9*); *державна підсумкова атестація за курс середньої школи* (*final assessment of complete secondary school common core, pupils take these exams at the end of grade 11 (12)*).

2.2.5. Особливості конституюєнтного наповнення лексико-семантичних груп «документи про освіту» – «*credentials*»

Конституенти ЛСГ «документи про освіту» британського НВАМ перегукуються із назвами іспитів, що складаються для їхнього отримання, їхні перекладні відповідники створені калькуванням: *General Certificate of Secondary Education (GCSE)* – сертифікат (атестат) про загальну середню освіту; *General Certificate of Education Advanced/ Advanced Supplementary Level* – сертифікат (атестат) про загальну середню освіту підвищеного рівня складності; *Scottish Certificate of Education* – Шотландський сертифікат про середню освіту; *Certificate of Sixth Year Studies (CSYS)* – Сертифікат про закінчення шостого класу; *International Baccalaureate (IB) examinations* – іспит на отримання диплома «міжнародного бакалаврата» (складається учнями, яким виповнилося 16 років, котрі навчаються за кордоном; складається з метою отримання доступу до вищої освіти Великобританії); *General National Vocational Qualification (GNVQ)* – Загальнонаціональна професійна кваліфікація (*Foundation GNVQ* – Загальнонаціональна професійна кваліфікація базового рівня, *Intermediate GNVQ* – Загальнонаціональна професійна кваліфікація середнього рівня, *Advanced GNVQ* – Загальнонаціональна професійна кваліфікація підвищеного рівня); *General Scottish Vocational Qualification (GSVQ)* – Загальна професійна кваліфікація [368, с. 54-55].

Конституенти ЛСГ «документи про освіту» (*school leaving credentials*) американського НВАМ за своїм фонографічним оформленням не завжди збігаються із назвами іспитів:

High School Graduation Diploma (Certificate) – диплом про закінчення середньої школи: honors, Regents, Commonwealth, academic, college preparatory, advanced, recognition, or scholar's high school diploma or certificate; *International Baccalaureate (IB) Certificate* – Сертифікат про отримання міжнародного бакалаврата; *Certificates of Individual Education Program (IEP) Completion* – сертифікат про завершення індивідуальної освітньої програми (видається

неповносправним учням); *Certificate of General Educational Development (GED)* – сертифікат про складання тесту на загальний освітній розвиток (еквівалентний диплому про закінчення середньої школи (*High School Graduation Diploma*)); видається особам, які вийшли з шкільного віку, але не отримали середньої освіти потрібного рівня після проходження ними необхідного курсу навчання та складання 5 іспитів).

ЛСГ української мови має два конституенти для позначення документів про отримання середньої освіти:

Свідоцтво про неповну середню освіту – *Certificate of Incomplete Secondary Education* (awarded after completion of the incomplete secondary school and passing final exams); *Атестат про повну загальну середню освіту* – *Certificate of Complete General Secondary Education* (awarded after completion of the secondary school and passing final exams).

Золота медаль «За високі досягнення у навчанні» (скор. *Золота медаль*) [335, с. 13] («Gold Medal for study with honours») та *Срібна медаль «За досягнення у навчанні»* (скор. *Срібна медаль*) [335, с. 13] («Silver Medal for study with merit») є лакунами відносно обох досліджуваних національних варіантів англійської мови.

2.2.6. Особливі риси інших лексико-семантичних груп

Найменш складними для перекладознавчого аналізу є низка термінів-аналогів досліджуваного ЛСГ обох мов, як-от: *manual*, *text-book* – підручник, *posibnik*, *work-book* – робочий зошит, *ABC-book* – буквар, *(first)reader* – материнка, читанка.

Лакунами відносно мікрополів британського та американського НВАМ також є терміни, що диференціюють види зошитів, як-от *зошит у косу лінійку*, *зошит у клітинку*, *прописи*. Американські та британські школярі користуються зошитами, що розкреслені в лінійку на всіх уроках.

Терміни ЛСГ «*артефакти*» української мови, з диференційною семою цільове призначення зошита – *зошит для контрольних робіт* (*book for tests*),

зошит для розвитку зв'язного мовлення (book for language arts (improving language skills)), зошит спостережень за природою (book for the weather observations) – також є лакунами відносно британського та американського НВАМ (див. Рис. А.40).

Лексеми-американізми з узагальнювальною семантикою *leveled books (рівневі книги, книги за рівнем складності), leveled readers (хрестоматії за рівнем складності)* не мають термінів-еквівалентів у терміносистемі української мови, і вважаються лакунами номінації.

Ручка (pen) та олівець (pencil) є конститuentами ЛСТГ «артефактами» мікрополя «початкова освіта» української мови, для мікрополів-корелятивів британського та американського НВАМ конститuentом угруповання-корелята є тільки *pencil (олівець)*. Річ у тім, що у початковій школі США та Великобританії учні пишуть лише олівцями, в українських школах олівець використовується лише у *першому семестрі* першого класу, далі учні користуються ручкою.

Семою *вільний від занять день* об'єднані лексеми *play day* та *released day*.

Два терміни-бритицизми *attendance register (register)* (журнал відвідувань) та *record book* (журнал записів) охоплені семантикою одного українського терміна класний журнал. *Attendance register* – це журнал щоденної реєстрації присутності учнів в англійських школах, куди внесені дані про їхнє місце проживання, дата народження т. ін., а *record book* – журнал, куди вносяться екзаменаційні та семестрові оцінки учнів, а також коротка характеристика їхньої успішності. Вважаємо за необхідне навести коротке уточнення: *attendance register* використовується для процедури *registration (реєстрації)* – перевірки присутності учнів (перед початком уроків), що існує і в українських школах, але відбувається на кожному уроці і для цього використовується класний журнал.

Зрозуміло, що різні принципи справочинства у школах зумовлюють асиметрію дослідженої термінології в обох мовах, і тому не знаходимо відповідника терміну *mark book* – учительський зошит-журнал (зошит вчителя зі списком учнів, їхніми оцінками і т. ін.). Більшість сем-конститuentів англійської семеми *mark book* входять до складу української семеми *класний журнал*.

Семний набір термінів-корелятивів *report card* (із синонімами *school report*, *terminal report*) [404, с. 11] та *табелі успішності учня* має часткову подібність: *report card* (a written statement about a pupil's work and behaviour) – *табелі успішності учня* (відомість про успішність учня за чверть навчального року або за рік). Позначальні семи цих семем збігаються за винятком семи *періодичності*. Розглянемо тепер імпліцитні уточнювальні семи семем *report card* та *табелі успішності учня*, без сукупності яких неможливо передати повний обсяг значення. Для англійської семемі це *names of subjects, examination marks, a mark for the pupil's term work, a comment from the form teacher on the pupil's general progress and conduct, a signature of a head teacher*, для української – *назви предметів, оцінки на іспитах, оцінки за семестр, оцінка за поведінку, підпис учителя, підпис директора у кінці навчального року*.

Узуальним компонентом використання лише у деяких школах Великобританії детермінована семема-бритицизм *record card* – *карточка успішності учня* (карточка, в якій фіксується успішність учня протягом усього навчання). Корелята у терміносистемі української мови вона не має, тому вважається етноспецифічною.

Термін-конституент терміносистеми американського НВАМ *report card* (*report*) корелює з українським *табелі успішності учня*, але імпліцитна сема *періодичне надсилання батькам* відрізняє його від українського корелята.

2.3. Відмінності мікрополів «вища освіта» – «higher education»

Перекладна взаємовідповідність конституентів лексико-семантичних груп цього мікрополя аналізується за тим самим принципом, що й перекладна взаємовідповідність у попередніх мікрополях.

2.3.1. Незбіг у лексико-семантичних групах «заклади освіти» – «educational establishments»

Терміни, що позначають *заклади освіти* в усіх ЛСГ, розрізняються за двома ознаками: *надання освіти, нижчої від рівня бакалавра* та *надання освіти*

рівня бакалавра та вище. (Конституентне наповнення трьох ЛСГ «заклади освіти» зображено на Рис. А. 41, А. 42, А. 43).

Узагальнюють терміни, що позначають *заклади освіти з рівнем освіти, нижчим від бакалавра*, у ЛСГ української мови дві родові лексеми, що не мають аналогів в угрупованнях обох НВАМ і потребують створення перекладних відповідників (створених калькуванням): *вищий заклад освіти першого рівня акредитації (higher education establishment of the 1st level of accreditation)* та *вищий заклад освіти другого рівня акредитації (higher education establishment of the 2nd level of accreditation)*. У партитивних стосунках з ними є терміни *коледж (college)*, *технікум (technical school [359, с. 5])*, *вище професійне училище (higher vocational school [359, с. 5])*, марковані семою *надання ступеня молодшого спеціаліста (junior specialist)* та *професійно-технічне училище (vocational technical school)* та новий термін *професійний ліцей (vocational lyceum) [342, с. 3]*, останні два терміни марковані семою *присвоєння кваліфікації кваліфікованого робітника (qualified worker)*. Ці терміни ЛСГ української мови та аналогічні конституенти американського НВАМ належать до розряду безеквівалентної лексики.

У ЛСГ американського НВАМ існує один термін, що узагальнює всі типи навчальних закладів після середньої школи *post-secondary institution (заклад післясередньої освіти)*. Семою *надання освіти, нижчої від рівня бакалавра* позначені американізми *three-year junior college – коледж нижчого рівня* (із трирічним терміном навчання), *community college – муніципальний коледж* (коледж нижчого рівня, що задовольняє місцеві потреби у спеціалістах необхідного фаху) та синоніми *two-year institution, two-year college, junior college – коледж нижчого рівня* (дворічний навчальний заклад). Усі ці лексеми марковані семантичним множителем *надання асоційованого ступеня (associate's degree)* або *видання сертифіката (certificate)* чи *диплома (diploma) про завершення певного курсу*. У ЛСГ британського НВАМ такі терміни об'єднані гіперонімом *further education institution (заклад подальшої освіти)*: узагальнювальний термін *further education college (коледж подальшої освіти)*,

specialist college (institution) (спеціалізований коледж), general further education college [446] (коледж загальної подальшої освіти), окремо виділяються також agriculture and horticulture college [447] (коледж сільського господарства та садівництва), art, design and performing arts college (художньо-театральний коледж). [448] Такі коледжі можуть надавати різноманітні кваліфікації, що є нижчими від рівня бакалавра: Business Technical Education Council (BTEC) Diploma (Диплом Комітету з технологічної та бізнесової освіти), National Vocational Qualification (NVQ) (Національна професійна кваліфікація), National Certificate (Diploma) (Державний сертифікат (диплом)), Higher National Certificate (Diploma) (Державний сертифікат (диплом) вищого рівня) т. ін.

Конституенти аналізованих ЛСГ, об'єднані в угруповання за ознакою надання освіти, нижчої від рівня бакалавра, мають ще кілька спільних семантичних ознак: *тривалість навчання не більше трьох років, надання професійних кваліфікацій.* Разом з тим, різниця в організації навчального процесу, системі оцінювання, унікальність назв дипломів (сертифікатів, кваліфікацій) т. ін. дозволяє нам віднести ці конституенти до розряду етноспецифічної лексики.

Лакунами відносно української терміносистеми є такі конституенти терміносистеми британського НВАМ: *full-needled college – коледж повного забезпечення* (коледж, що задовольняє всі потреби студентів шляхом надання їм субсидій, стипендій та можливості поєднання роботи й навчання), *college of higher education – коледж вищої освіти.* Особливістю закладів, що позначає остання лексема, є те, що вони не мають права самі надавати ступінь бакалавра чи магістра, це робить університет, з яким існує домовленість [381, с. 19]. *Academy (академія)* як конституент ЛСГ британського НВАМ нерідко вживається для у назвах коледжів вищої освіти (*college of higher education*), як от *Academy of Professional Studies [436] – Академія професійних студій, Millennium City Academy [437] – Міська академія Мілленіум.*

Частковим відповідником бритицизму *college of education* виступають українські лексеми-синоніми *педагогічний коледж, педагогічне училище,*

педагогічний технікум, педагогічний інститут, agricultural college – сільськогосподарський коледж (училище, технікум).

Терміни, об'єднані у межах цієї ЛСГ семою *надання освіти рівня бакалавра та вище*, в українській мові інтегровані родовими етноспецифічними лексемами *вищий заклад освіти третього рівня акредитації (higher education establishment of the 3d level of accreditation)* та *вищий заклад освіти четвертого рівня акредитації (higher education establishment of the 4th level of accreditation)*: *університет (university), академія (academy), інститут (institute), консерваторія (conservatoire).*

У ЛСГ «*educational establishments*» американського НВАМ термін *undergraduate institution* об'єднує терміни, що номінують заклади освіти, де *надається освіта рівня бакалавра і нижча*. В українській мові номінації навчальних закладів за такою ознакою немає. Отже, конституенти цієї ЛСГ американського НВАМ із семантичним множитком *надання освіти рівня бакалавра* такі: *liberal arts college (гуманітарний коледж (викладаються гуманітарні дисципліни без спеціалізації та надається ступінь бакалавра)), general (comprehensive) college (коледж загального типу) (викладаються загальні дисципліни без спеціалізації та надається ступінь бакалавра), синоніми four-year institution (навчальний заклад з чотирирічним терміном навчання), four-year college (коледж з чотирирічним терміном навчання), senior college – коледж вищого рівня (коледж з чотирирічним терміном навчання, після закінчення якого присвоюється ступінь бакалавра), upper-division college – коледж вищого рівня, коледж старших курсів (коледж із бакалаврською підготовкою, для вступу в який необхідно закінчити два перших курси навчання в іншому коледжі).* Ці лексеми не мають відповідників у терміносистемі української мови. Лексема *specialized college* [388, с. 4] – *спеціалізований коледж (коледж, де готують фахівців одного профілю)* є лакуною номінації.

Лакунами у ЛСГ «*заклади освіти*» відносно української терміносистеми є також лексеми американського НВАМ: *sea grant college – коледж із дотацією на морські дослідження (заклад вищої освіти, що отримує кошти від*

федеральних властей на проведення океанографічних досліджень), *Servicemen's Opportunity College* – коледж для військовослужбовців (тип вищого навчального закладу, що приймає на навчання військовослужбовців строкової служби та у відставці; як заліки зараховуються предмети, що вивчалися під час отримання військової спеціальності у збройних силах), *land-grant college* – коледж на подарованій землі (навчальний заклад, що згідно закону Морілла розташовується на наданій державою території, за умови підготовки студентів із конкретних спеціальностей).

Аналогами-перекладними відповідниками є *university* – *university* (брит. та амер.), консерваторія – *school of music, school of drama* (амер.), *conservatoire*.

Слід також розглянути питання про відповідність лексем, маркованих семою *підрозділ закладу вищої освіти*. У терміносистемі української мови ці терміни такі: *інститут, коледж, відділення, факультет, кафедра*. Для термінів *інститут* та *коледж* аналогами у ЛСГ обох НВАМ є *institute* та *college*, а також *university college* – *університетський коледж, cluster college* – *університетський коледж, undergraduate school* – *факультет (університету чи коледжу) із базовим (4-річним) курсом навчання (після закінчення студент отримує ступінь бакалавра)*. Складніше з рештою термінів. Відповідниками терміна «*факультет*» можуть бути *academic division, department, faculty* (у британському НВАМ), а також *school*, лексемі *кафедра* – *department* [412, с. 22], *sub-department, chair* [400, с. 14]. Лексема *school* у ЛСГ закладу вищої освіти американського НВАМ вживається для номінування коледжу, університету, а також відділення університету [309, с. 1050]. Лакуною відносно української мови є *professional school* – *професійна школа* (підрозділ університету чи окремий заклад освіти, що забезпечує наступний після бакалаврського цикл навчання, наприкінці якого складається іспит з отриманням диплома про спеціалізацію або захищається дисертація із присудженням ступеня магістра; готує юристів, лікарів та вільно практикуючих спеціалістів).

Українська лексема *інститут* має два лексико-семантичних варіанти: 1) *вищий заклад освіти (самостійний заклад чи структурний підрозділ)* та 2) *науково-дослідний заклад*.

Лакунами номінації відносно української мови вважаються терміни *multiversity – мегауніверситет* (великий університет, що має у своєму складі кілька університетських містечок із певною автономією) та *research university – дослідницький університет* (університет, де поряд із навчанням активно проводиться науково-дослідна робота), бо номінують заклади, що існують у системі освіти України, але не диференціюються в терміносистемі української мови.

Етноспецифічна лексема *Ivy League («Ліга плюща»)*¹⁰ використовується як узагальнена назва *найстаріших та найпрестижніших університетів Нової Англії (США): Brown University (Університет Брауна), Columbia University (Колумбійський університет), Cornell University (університет), Dartmouth College (Дартмутський коледж), Harvard University (Гарвардський університет), University of Pennsylvania (Університет Персильванії), Princeton University (Принстонський університет), Yale University (Єльський університет)*. Існує твердження, що лексема *Ivy League («Ліга плюща»)* вийшла за межі американського НВАМ [50, с. 168].

Унікальна історія розвитку університетської освіти Великобританії наклала свій відбиток на номінацію у ЛСГ *«заклади освіти»*. До таких лексем належать: *Oxbridge – Оксбридж* (привілейований вищий заклад освіти Великобританії (Оксфорд, Кембридж)), *Redbrick universities – «Університети з червоної цегли»*, некласичні університети (низка університетів, що з'явилися на межі 19-20 століть, були побудовані з червоної цегли та негативно протиставлялися Оксфордському, Кембриджському та Лондонському університетам), *plate-glass universities – «університети із скла і бетону»*, *new universities – «нові університети»*. У компонентному складі кожної з цих лексем обов'язковою імпліцитною семою є *час створення*. Передаються ці лексеми

українською мовою способом семантичного калькування з використанням коментарю. Усе вищесказане підсумовується на Рис. А. 44 та А. 45.

Назви навчальних закладів з лексемою *university* можуть становити труднощі при перекладі, тому зупинимось на цьому детальніше. За результатами дослідження назв навчальних закладів США з лексемою *university*, вичленяємо 6 найпоширеніших структур назв університетів, аналіз способів перекладу яких подаємо далі:

1) Структура «*топонім + University*» перекладається за схемою «*прикметник, утворений від топоніма + університет*»: *Hampton University* – *Гемптонський університет* (приватний університет у м. Гемптон, один з найвідоміших негритянських навчальних закладів США); *Georgetown University* – *Джорджтаунський університет* (приватний католицький університет); *Long Island University* – *Лонгайлендський університет*.

2) Структура «*(ім'я) прізвище + University*» перекладається за схемою «*Університет + (імені) + (ім'я) прізвище у родовому відмінку*»: *John Hopkins University* – *Університет (імені) Джона Гопкінса* (приватний університет у м. Балтімор, шт. Меріленд); *John Carrol University* – *Університет (імені) Джона Керрола* (приватний університет у передмісті Клівленда, шт. Огайо); *George Washington University* – *Університет (імені) Джорджа Вашингтона* (приватний університет у м. Вашингтон); *Lamar University* – *Університет (імені) Ламара* (університет штату в м. Бомонті, шт. Техас).

Однак, є усталені еквіваленти деяких знаних закладів освіти, назви яких традиційно перекладаються не за правилами, як-от: *Harvard University* – *Гарвардський університет*, а не Університет (імені) Гарварда (Джон Гарвард (John Harvard) – священник і філантроп, який є одним із засновників Гарвардського університету, у 1638 р. передав половину свого маєтку, гроші та частину бібліотеки у володіння коледжа, у 1639 р. коледж був названий на його честь) та *Yale University* – *Єйльський університет*, а не Університет (імені) Єйла (Глайх'ю Єйл (Yale, Elihu) – заможний англійський купець; у 1699 р. надав

¹⁰ Назва походить від того, що стіни цих закладів освіти традиційно були повиті плющем.

коледжу у Коннектикуті фінансову допомогу, книжки і цінні речі; з 1718 р. коледж носить його ім'я, з 1887 р. є університетом (Yale University)).

Досліджуючи переклади назв закладів освіти англомовних країн українською мовою, можна зустріти перекладні відповідники, в яких прізвища, що входять до структури назви, помилково ототожнюються з топонімами: *Brown University* – *Університет Брауну* [347, с. 128] замість *Університет (імені) Брауна*; *Clark University* – *Університет Кларку* [347, с. 128] замість *Університет (імені) Кларка*; *Duke University* – *Університет Д'юку* [347, с. 130] замість *Університет (імені) Д'юка*; *Vanderbilt University* – *Університет Вандербілду* [347, с. 130] замість *Університет (імені) Вандербілта*.

3) Структура «*топонім-назва штату + State University*» перекладається за схемою «*університет штату + топонім-назва штату*»: *Kentucky State University* – *Університет штату Кентукі*; *Kansas State University* – *Університет штату Канзас*; *Arkansas State University* – *Університет штату Арканзас*; *Arizona State University* – *Університет штату Арізона*; *Idaho State University* – *Університет штату Айдахо*. Зустрічаються випадки, коли першим елементом такої структури є назва не штату, а міста, де розташований університет, і тоді переклад буде такий: *Boise State University* – *Університет штату у Бойсі*; *Kent State University* – *Університет штату у Кенті*.

Необхідно знати стандарти перекладу, бо в деяких випадках можна зустріти неправильне відтворення назв університетів США, як-от: *Iowa State University* – *Державний університет Айови* [347, с. 128] замість *Університет штату Айова*; *Ohio State University* – *Державний університет Огайо* [347, с. 128] замість *Університет штату Огайо*; *Pennsylvania State University* – *Пенсильванський державний університет* [347, с. 131] замість *Університет штату Пенсильванія*.

4) Структура «*University of + назва штату*» перекладається за схемою «*Університет + назва штату у родовому відмінку*»: *University of Kentucky* – *Університет Кентукі*; *University of Kansas* – *Університет Канзасу*; *University of Arkansas* – *Університет Арканзасу*; *University of Arizona* – *університет Арізони*;

University of Idaho – *Університет Айдахо*. Слід зауважити, що такі університети також можуть мати статус університету штату.

5) Структура «іменник, що позначає спеціалізацію + *University*» перекладається за схемою «прикметник, що позначає спеціалізацію + *університет*», а структура «*University of* + спеціалізація» – як «*університет* + іменник, що позначає спеціалізацію у родовому відмінку»: *Air University* – *Авіаційний університет* (вищий військовий навчальний заклад, розташований на авіабазі Максвелл (Maxwell)); *Arkansas Tech University* – *Арканзаський технологічний університет* (розташований у м. Россельвіль, шт. Арканзас, має статус університету штату); *North California Agricultural and Technical State University* – *Сільськогосподарський та технічний університет штату Північна Кароліна*; *University of Health Sciences* – *Університет медичних наук* (знаходиться у Чикаго, шт. Іллінойс).

6) Вкрай рідко в назвах університетів США присутні лексеми *International*, *American* та ін.: *Florida International University* – *Флоридський міжнародний університет* (університет штату у м. Майамі); *American University* – *Американський університет* (приватний університет у м. Вашингтон); *Catholic University of America* – *Католицький університет Америки* (приватний університет, що субсидується католицькою церквою, розташований у м. Вашингтон); *City University of New York* – *Міський університет Нью-Йорка*.

Неприпустимим, на нашу думку, є такий переклад назв університетів, де використовується лише транскрипція/транслітерація без жодної адаптації до норм української мови та до потреб українського адресата: *Case Western University* – *Кейс-Вестерн університет* [347, с. 131] замість *Університет Кейс-Вестерн*; *Carnegi Mellon Foundation University* – *Карнегі-Мелон Фаундейшн університет* [347, с. 130] замість *Університет фундації (імені) Карнеті (та) Меллона*.

Отже, аналіз перекладу такої незначної частини лексики, як назви університетів, доводить, що перекладач повинен добре знати не лише мову-джерело, але й глибоко розуміти певну сферу знань [183, с. 346].

2.3.2. Особливості лексико-семантичних груп «учасники навчального процесу» – «*educational process participants*»

Ця ЛСГ складається з кількох ЛСПГ, отже вони аналізуються окремо.

2.3.2.1. Відмінні риси лексико-семантичних підгруп «*студенти*» – «*students*»

Асиметрія ЛСПГ «*студенти*» української мови та обох НВАМ зумовлена розбіжностями у концептуальному підході до організації навчання у закладах вищої освіти. Для отримання освіти бакалавра у закладах вищої освіти Великобританії необхідно три роки, тому у підгрупі британського НВАМ є три лексеми, що позначають *користувачів освіти* за семантичною ознакою *рік навчання*: *first year student* (*студент першого курсу*), *second year student* (*студент другого курсу*), *third year student* (*студент третього курсу*). В Україні для здобуття такої освіти необхідно чотири роки, отже, з трьома лексемами-бритицизмами корелюють чотири лексеми української мови: *студент першого курсу* (*first year student*), *студент другого курсу* (*second year student*), *студент третього курсу* (*third year student*), *студент четвертого курсу* (*fourth year student*) (див. Рис. А. 46).

ЛСГ американського НВАМ (див. Рис. А.47) має також чотири конституенти, але, якщо сема *рік навчання* у термінів української мови та британського НВАМ виражена експліцитно, то у американізмів вона прихована: *freshman* (*студент першого курсу*), *sophomore* (*студент другого курсу*), *junior student* (*студент третього курсу*), *senior student* (*студент четвертого курсу*). Розмовна лексема-бритицизм *fresher* (*новачок*) позначає студента-першокурсника на першому-другому місяці навчання, *американізм repeat* – *студента-другокурсника*. Студенти, які продовжують навчання після отримання ступеня бакалавра у ЛСГ британського НВАМ номінуються лексемою *post-graduate student* (див. Рис. А.48), у ЛСГ американського НВАМ – *graduate student*, у ЛСГ української мови такого узагальнювального терміна немає.

Українські терміни *студент п'ятого курсу (fifth year student)*, *студент шостого курсу (sixth year student)*, що використовуються для називання студентів післябакалаврського рівня, відповідників у обох терміносистемах НВАМ не мають, тому відтворюються англійською мовою калькуванням. Бритицизм *post-graduate student* та американізм *graduate student* називають студентів, які здобувають ступінь *магістра (Master's Degree)* та *доктора філософії (PhD)*, вони можуть використовуватися як аналоги для відтворення українських термінів *магістрант, аспірант, ад'юнкт* (аспірант вищих військових навчальних закладів [278, с. 9]) та *докторант*. Для *аспірант, ад'юнкт, докторант* аналогом також виступають англійські терміни *doctoral student* та *doctoral candidate*. Лакуною номінації відносно ЛСГ української мови є розмовна лексема-американізм *All But Degree* чи *All But Dissertation (A.B.D.)* («Усе, окрім ступеня»), що використовується для номінування *докторанта, котрий виконав усі вимоги для отримання ступеня доктора філософії, окрім захисту докторської (PhD) дисертації*. Етноспецифічними відносно ЛСГ української мови є британіцизм *mature student* – *зрілий студент*, особа, що стала студентом після 20 років (вступає до вищого закладу освіти через кілька років по закінченню школи) та американізм *university fellow* – *стипендіат-дослідник (аспірант, що отримує стипендію на дослідницьку роботу)*.

Якщо для узагальнювальних термінів підгрупи *користувачі освіти* в обох ЛСГ НВАМ рубіжним є ступінь бакалавра (диференційна ознака), у терміносистемі української мови диференційною ознакою є *старший-молодший: студент старших курсів, студент молодших курсів*. Терміну *студент старших курсів* відповідає американізм *senior student*, терміну *студент молодших курсів* – також американізм *junior student*. Термін *undergraduate student* (конституент обох НВАМ) номінує *студента вищого закладу освіти, котрий ще не отримав першого ступеня (бакалавра)*, в українській мові йому також відповідатиме *студент молодших курсів (першого, другого чи третього)*.

Терміни обох мов, що позначають *користувачів освіти*, диференціюються за семантичною ознакою *форма навчання*, але прослідковуються розбіжності у

тому, як реалізується ця сема. Терміну *full-time student* відповідає українська лексема *студент денного відділення, стаціонару*, тоді як *part-time student* має два відповідники – *студент заочного відділення (заочник)* чи *студент вечірнього відділення (вечірник)*. Конституентом ЛСГ британського НВАМ є етноспецифічний термін *sandwich student (студент, що чергує періоди навчання та роботи)*, у семантиці якого реалізується семантичний множник *комбінована форма навчання*, відповідника такій лексемі в українській терміносистемі немає.

Credit student використовується для позначення *студента, що складає іспит (на відміну від вільного слухача)*, у ЛСГ української мови терміна для позначення такої особи не знаходимо, хоча, зрозуміло, що цей термін можна використати стосовно студента будь-якого курсу. Терміну *non-credit student* та американізму *auditor* відповідає лексема з історичним компонентом *вільний слухач*. Зрозуміло, що в українській мові не може бути відповідника *limited-English-proficient (LEP) student (учень чи студент з обмеженим знанням англійської мови)*.

Коротко зупинимось на двосторонніх перекладних відповідниках. Термін *іноземний студент* має відповідники в обох НВАМ *international student (амер.)* та *overseas student (брит.)*; *абітурієнт* – *intrans, enrolee, applicant*; *курсант (військового училища)* – *cadet, dissertator* – *дисертант, co-educated (амер. також co-ed)* – *студентка, випускник* – *graduate (student), alumnus, відмінник* – *class-man, honours-man*. (Перекладна взаємовідповідність цих ЛСГ зображена на Рис. А.49 та А. 50).

Серед розмовних лексем цієї ЛСГ чітко виділяється пласт ономастичних переосмислень: *Joe Yale* – (амер.) *жарг.* *Джо Єйл* (прізвисько студента, який строгою манерою одягатися та поведінкою підкреслює свою належність до університету «Ліги Плюща»), з ним перегукується жаргонний вираз 20-х–30-х років *Joe College* – *Джо Коледж* (прізвисько студента, який строгою манерою одягатися та поведінкою підкреслює свою належність до університетського середовища; *Aggie* [172, с. 55] (амер.) *жарг.* *студ. аграрій* (зневажливе прізвисько студента сільськогосподарського закладу освіти).

Привертає увагу група словосполучень-американізмів, перша складова яких утворена за ехотонічною моделлю та скороченням: *rah-rah boys* – (амер.) весела студентська молодь; *молоді нероби*; *rah-rah rarry* – (амер.) студент, який створив сім'ю, не маючи коштів на її утримання (від *rah-rah* – *hurrah* (ура)).

Низка переосмисленої лексики, що, як і вищезазначена, використовується переважно в розмовній мові і має різні конотативні семи: *dodo* – розм. курсант школи аеродромних фахівців, *dig* – (амер.) старанний студент, *phi-bete* – (амер.) студ. жарг. фі-бет, член братства «Фі-бета-каппа».

Ще однією відмінною рисою угруповання «користувачі освіти» британського НВАМ від аналогічного української мови є наявність лексем, що використовуються для називання користувачів освіти Оксбриджу (*Oxbridge*). Частина їх утворена від назв закладів освіти: *Oxbridgian* (*Oxbrigean*) (телескопізм, утворений від *Oxford* + *Cambridge*) – випускник чи студент привілейованих навчальних закладів (Оксфорд, Кембридж), *Johnian* (від *St. John's College* – коледж св. Джона) – студент коледжу св. Джона (у Кембриджі), *Oxfordman* – оксфордець, людина, яка здобула освіту в Оксфорді, *Girtonian* (від *Girton College* – коледж Гертон (колишній жіночий коледж, а тепер із загальним навчанням)) колишня студентка жіночого коледжу Гертон (у Кембриджі), *Oxonian* (від лат. *Oxonía* – м. Оксфорд) – (колишній) студент Оксфордського університету, *Tab* (від) – 1) студент Кембриджського університету 2) випускник Кембриджського університету. Лексема *detu* – демай, стипендіат коледжу Магдалини (в Оксфорді) утворена від фр. *demi* – половина (річ у тім, що спочатку стипендія такого студента становила половину від стипендії молодшого наукового співробітника). Інші лексеми об'єднує сема успіхи у навчанні: *senior classic* – розм. студент, який зайняв перше місце з класичної літератури під час складання іспитів на отримання диплома з відзнакою (у Кембриджському університеті), *rolliman* – розм. студент, що закінчив коледж без відзнаки (у Кембриджі).

Переосмислене словосполучення *town and gown* використовується для позначення населення Оксфорда (Кембриджа) із професурою й студентами. Лексема *non-gretnal* позначає студента, що не живе при Кембриджському університеті; а *Old Blue* – колишнього випускника Оксфордського або Кембриджського університету [271, с. 109].

У ЛСГ «студенти» виділяється історична лексика, яка, хоч і вийшла з ужитку, та з точки зору перекладу не втратила своєї цінності: *taberda* – іст. учень Королівського коледжу в Оксфорді, *senior optime* – старший оптим; випускник, що показав найкращі знання з математики (у Кембриджському університеті), *the poll* – студенти, що закінчили університет без відзнаки.

2.3.2.2. Асиметрія конституентного наповнення у лексико-семантичних підгрупах «штатні посади» – «academic ranks»

Як видно з Рис. А. 51, А. 52, А.53, у трьох ЛСПГ, що аналізуються, прослідковується чітка вертикальна ієрархічна структура.

Аналізуючи конституентний набір угруповання «штатні посади» «academic ranks» американського НВАМ (Рис. А. 52), неможливо оминати термін *academic tenure* – безстроковий контракт. Такий контракт укладається між адміністрацією закладу освіти та викладачем, який має певні заслуги, працює достатньо довго в цьому закладі, має певну кількість публікацій. З *academic tenure* тісно пов'язаний частково переосмислений розмовний дієслівний фразеологізм *publish-or-perish*, що вказує на першочергове місце публікацій в оцінці діяльності викладача закладу вищої освіти та наданні йому безстрокового контракту. Особливістю цього виразу є використання алітерації з повторенням першого та останнього звуків в обох дієсловах для інтенсифікації значення. Пропонуємо варіанти перекладу зі збереженням алітерації «публікувати чи помирати» та без неї «публікуйся або загинеш».

Junior faculty (member) (молодший викладацький склад) – узагальнювальний термін, що інтегрує конституенти ЛСПГ американського НВАМ *tutor, lecturer, instructor, assistant professor*. Терміни *tutor, lecturer* та

instructor відповідають українському терміну *асистент (викладач-асистент)*. У ЛСГ британського НВАМ корелятом українського *асистент (викладач-асистент)* вважаємо *lecturer, junior (assistant) lecturer*.

Український термін *науково-педагогічний працівник* [340, с. 11] екстенціонально охоплює всіх конститuentів ЛСПГ «штатні посади» української мови. До розряду часткових відповідників, що використовуються як перекладні еквіваленти, відносимо лексему американського НВАМ *assistant professor* та український термін *старший викладач*. *Assistant professor* – це викладач із дипломом бакалавра чи магістра (у великих університетах – доктора філософії (PhD)), веде вступні курси, практичні заняття т. ін.; термін перебування на такій посаді обмежений, після його закінчення відбувається підвищення чи звільнення. Відповідником *старший викладач* у терміносистемі британського НВАМ вважаємо термін *senior lecturer (старший лектор)*. Семою *старший викладацький склад* марковані лексеми української мови *доцент*, американського НВАМ *associate professor (асоційований професор)* та британського НВАМ *reader (рідер)*. Для українського терміна вони можуть бути використані як перекладні відповідники. Зрозуміло, що взаємними перекладними відповідниками української та англійської мов є *професор – professor* або *full professor*. Слід зауважити, що лексема *professor* в американському НВАМ використовується як для позначення *професора університету*, так і *викладача університету*.

Результати перекладознавчо-контрастивного аналізу конститuentів ЛСПГ *штатні посади* української мови та обох НВАМ представлені на Рис. А. 54, А. 55.

Конститuentи ЛСПГ, що аналізуються, диференціюються за семантичною ознакою *штатний – позаштатний*. Цією семою марковані такі взаємні відповідники: *part-time teacher – викладач на півставки, позаштатний викладач, regular lecturer – штатний викладач*. Американізм *adjunct (ад'юнкт)* має два аналоги в українській мові, які використовуються як взаємні перекладні відповідники: *тимчасовий викладач* та *викладач-сумісник*. Семема *adjunct faculty* номінує *тимчасових викладачів коледжу чи університету* (працюють за контрактом, що не передбачає отримання постійного контракту), а лексеми

adjunct professor (ад'юнкт-професор) та *visiting professor* позначають *запрошеного професора*, викладача вищого закладу освіти, який проводить дослідження або читає курс лекцій за тимчасовим контрактом (*visiting professor* є також членом відповідної ЛСГ британського НВАМ).

Семантичний набір наступних термінів англійської мови дозволяє вважати їх взаємними перекладними відповідниками лексемам української мови: *chaired professorship* – посада професора-завідувача кафедрою, *professorate* – професорство та професура, *professoriate* – збірн. професура, *professorship* – професорство (посада професора), *titular professor* – професор без кафедри, *instructor* – викладач, *instructress* – викладачка, *university teacher* – університетський викладач, *faculty member* – викладач навчального закладу.

Терміни американського НВАМ, наведені нижче, номінують референтів, що існують і в системі освіти України, але в українській терміносистемі не називаються, тобто є лакунами номінації: *research professor* – професор, який займається науково-дослідною діяльністю, *graduate teaching fellow* – аспірант-викладач, *conjoint professor* – помічник професора.

Низка термінів-конституентів цього угруповання використовуються у царині Оксбриджу і для української терміносистеми є етноспецифічною: *don* – викладач (в Оксфорді й Кембриджі), *resident master* – викладач, що живе при навчальному закладі, *non-university teaching officer* – позаштатний викладач (у Кембриджському університеті), *Regius professor* – професор королівської кафедри (є завідувачем кафедри, започаткованої королем в Оксфордському та Кембриджському університетах), *dean* – викладач-вихователь (в університетах Оксфорда й Кембриджа). Лексемі *schoolman* притаманний історичний компонент, у середньовічних університетах вона позначала *викладача філософії, богослов'я, логіки*.

Конституенти ЛСПГ «адміністративні посади» обох НВАМ *warden, master, provost, rector, principal, president, dean* [364, с. 1] утворюють синонімічний ряд, члени якого номінують *голову, ректора коледжа (університета)*. У семному наборі кожної лексеми цього ряду є узуальний

семантичний множник, що зумовлює її використання в межах певного коледжа. Взаємними перекладними відповідниками вважаємо такі конституенти: *provost* (брит.), *president* (амер.) – ректор; *vice-president* (амер.) *pro-vice-chancellor* (брит.), *vice-principal*, *vice-chancellor* – проректор; *dean*, *head of school* – декан; *vice-dean*, *assosiate dean* [364, с. 1] – заступник декана. Через те, що у терміносистемі англійської мови немає прямого відповідника українському *кафедра*, етноспецифічним є термін *завідувач кафедри*, перекладаємо його як *head of department* [412, с. 22], *departmental chair* [379, с. 3] або *head of subdepartment*.

Лакуною відносно ЛСПГ української мови є конститuent, що належить до обох НВАМ *Director of Studies* (керівник досліджень або координатор з наукової роботи). Цей термін має широкий екстенціонал. До обов'язків *Director of Studies* може входити:

- керівництво науковою роботою магістранта чи аспіранта [449]; у цьому разі лексема має часткову відповідність з українським *науковий керівник*;
- забезпечення науковими консультаціями з предмета студентів молодших курсів, організація консультативних семінарів (*supervisions*) [438]; в українській терміносистемі такого терміна немає;
- координація навчального процесу на курсі (головування на нарадах викладачів, що навчають на певному курсі (*course team*), де обговорюються та переглядаються деталі навчального плану, розкладу та інші питання [439]; у цьому разі спостерігається частковий збіг із *замісник декана*.

2.3.3. Розбіжності у лексико-семантичних групах «освітньо-кваліфікаційний рівень» – «науковий ступінь» та «academic degree» – «professional qualification»

Розглянемо конституенти ЛСГ «освітньо-кваліфікаційний рівень» та «науковий ступінь» (див. Рис. А. 56) українського мікрополя та два аналогічних угруповання британської терміносистеми «academic degree» та «professional qualification». Коротко зупинимось на принциповій, як на наш погляд, різниці у

концепції цієї сфери вищої освіти, яку відбиває терміносистема британського НВАМ. В українській системі вищої освіти присуджуються *освітньо-кваліфікаційні рівні* [343, с. 26], тобто, цей термін поєднує у собі два поняття «рівень освіти» та «кваліфікація». У британській системі вищої освіти присуджується спочатку «*academic degree*» («науковий ступінь»), а потім «*professional qualification*» (професійна кваліфікація). Конституенти терміносистеми української мови диференціюються двома термінами: *освітньо-кваліфікаційний рівень (level of education and qualification (degree))* та *науковий ступінь (academic degree)*, у терміносистемах обох НВАМ такого розмежування не спостерігаємо.

Розпочнемо аналіз із термінів, об'єднаних семою «*academic degree*» («науковий ступінь») британського НВАМ (див. Рис.А. 57). До нього належать лексеми *Bachelor's degree (ступінь бакалавра)*, *Master's degree (ступінь магістра)*, *Doctor's degree (ступінь доктора)*. У ЛСГ британського НВАМ спостерігаються синонімічні відношення між термінами *Bachelor's degree (ступінь бакалавра)* та *First degree (перший ступінь)*, останній часто вживається замість першого. Лексеми *higher degree (вищий науковий/ учений ступінь)* та *research degree (дослідницький науковий ступінь (для його здобуття необхідне виконання науково-дослідної роботи))* використовуються для називання подальших ступенів.

Bachelor's degree (ступінь бакалавра) є гіперонімом для: *Bachelor of Arts*, *Bachelor of Sciences*, *Bachelor of* + назва спеціальності. В українській терміносистемі термін *бакалавр* такого ряду не утворює. Розбіжності спостерігаються також у реалізації семантичного множника *строк здобуття ступеня*: для українського терміна – *чотири(п'яти-)річний*, для британського – *три(шести-)річний*. Частково збігаються також семи умови отримання ступеня: *бакалавр – державна атестація (іспити)* та *необхідність написання наукової роботи (бакалаврської роботи)*, *Bachelor's degree* – отримання кредитів (від 360 [415, с. 67] під час отримання кредитів також складаються іспити (письмові))

разом із написанням *дипломного проекту (level 3 project (level 3 – III рік навчання у закладі вищої освіти))*.

Конституент терміносистеми британського НВАМ *Master's degree* та український термін *магістр*, як *бакалавр* та *Bachelor's degree*, не мають повного збігу семантичних множників. Семантична ознака *термін здобування ступеня у бритаїцизма Master's degree* від 1,5 до 3 років [415, с. 112], в українського терміна – 1 рік, *магістерська робота – thesis* пишеться магістрантом в Україні під керівництвом *1 наукового керівника*, у Великобританії – *2-3 керівників (supervisor)* [415, с. 113-114] та кількох *консультантів (adviser)* [415, с. 114], спільною для обох корелятивів є сема *захист магістерської роботи (thesis)*.

В українській терміносистемі терміни *кандидат наук* та *доктор наук* об'єднані в угрупованні «*науковий ступінь*», тоді як у британській терміносистемі терміни, що з ними зіставляються, окремо не виділені, а поряд із *Master's degree* та *Bachelor's degree* входять до «*academic degree*» («*науковий ступінь*»). З терміном *кандидат наук* корелює термін *doctorate of philosophy (скор. DPhil чи PhD) (доктор філософії)*. Контрастивний аналіз семного складу дозволяє зробити висновок лише про часткову відповідність їхнього семантичного наповнення. Інтегральною для обох термінів є сема *academic degree/ науковий ступінь*. Частково спільною для обох лексем є сема *термін здобуття ступеня*: для британського терміна *два-п'ять років*, для українського – *три(чотири-) річний термін*. Сема *обов'язкова кількість публікацій* відсутня у британського терміна та обов'язкова для українського. Сема «*кандидатський іспит*» є уточнювальною та обов'язковою для терміна «*кандидат наук*», а сема «*written examination*» є уточнювальною, але не обов'язковою для *doctorate of philosophy*. Сема *результат дослідження* є спільною та обов'язковою для українського та англійського термінів – «*дисертація*» та «*thesis*», а от уточнювальні семи «*публічний захист дисертації*» та «*presentation of thesis*» збігаються частково через різну організацію цієї процедури в обох країнах.

Терміни *Senior Doctorate* чи *Higher Doctorate* та *доктор наук*, так само, як і зазначені вище, мають лише частково спільну семантику. Набір основних семемі *доктор наук*: *кількість публікацій (papers published in journals accredited by Highest Certification Authority of Ukraine)*, *монографія (monograph)*, *дисертація (dissertation)*, *прилюдний захист дисертації (defence of dissertation)*, тоді як для *Senior Doctorate* – *outstanding contribution to scholarship, high academic distinction, published work (визначний внесок в науку, високі наукові відзнаки, опубліковані праці (напр. наукові праці, що використовуються як університетські підручники та ін.))* [415, с. 132-133]. Узагальнювальним семантичним множником *Senior Doctorate* об'єднані лексеми *Doctor of Science (DSc)* (*доктор природничих наук*), *Doctor of Letters (DLitt)* (*доктор літератури*), *Doctor of Social Science (DSocSc)* (*доктор історичних наук*) [415, с. 132].

Перекладознавчо-контрастивний аналіз конститuentного наповнення ЛСГ «*academic degree*» та «*освітньо-кваліфікаційний рівень*» української мови та британського НВАМ виявляє лакуни в кожній з них. Відсутній відповідник чи аналог конститuentів української терміносистеми *спеціаліст (specialist)* та *молодший спеціаліст (junior specialist)*. Натомість, відносно української терміносистеми лакунами є *BPhil* (*скор. від Bachelor of Philosophy*) – бакалавр філософії та *BLit* (*скор. від Bachelor of Literature*) – бакалавр літератури. Вони відносяться до розряду *higher degree* (*вищий ступінь*) і марковані узуальними семами, належності до лексики, характерної для Оксфордського та Кембриджського університетів.

Honorary Degree (*почесний науковий ступінь*) є ще одним конститuentом терміносистеми британського НВАМ. *Honorary Degree* узагальнює два конститuentи: *Honorary Doctorate* (*почесний доктор наук*) та *Honorary Master's Degree* (*почесний магістр*) [415, с. 137].

Перекладознавчо-контрастивний аналіз семемі-конститuenta терміносистеми американського НВАМ *Bachelor's degree* та українського терміна *бакалавр* дозволив виявити основні розбіжності у наборі семантичних множників обох корелятивів. Обов'язкова сема *термін навчання* збігається

частково: для *Bachelor's degree* – чотири(п'яти-)річний термін, для бакалавра – чотирирічний термін. Семантичний множник умови отримання ступеня для термінів обох мов реалізуються по-різному: для українського терміна – іспити (*exams*) та бакалаврська робота (*supervised project*), для американського – *credit* (*кредити*). В ієрархічній послідовності конститuentів ЛСГ американського НВАМ (див. Рис. А. 58 та А. 59) наступною ланкою після *Bachelor's degree* є *First professional degree*, в українській мові – *спеціаліст (specialist)*. Ці терміни вважаються лакунами для угруповань обох мов, тому потребують створення перекладних відповідників: *first professional degree* відтворюємо способом калькування – *перший професійний ступінь*, *спеціаліст* – транскодуванням – *specialist*. Особливістю *first professional degrees (перших професійних ступенів)* вважаємо те, що в їхніх назвах не використовується власне термін *first professional degree*, а *Doctor* чи *Master*. Правильно зрозуміти назву такого ступеня допомагають лише фонові знання. Наводимо основні назви:

Doctor of Chiropractic (D.C. чи D.C.M.) – доктор хіропратики (для отримання цього ступеня вимагається пройти трирічний курс навчання після отримання ступеня бакалавра чи асоційованого ступеня (*associate degree*));

Doctor of Dental Science (D.D.S.) чи *Doctor of Medical Dentistry (D.M.D.)* – доктор денгальної медицини (вимагається пройти чотирирічний курс навчання після отримання ступеня бакалавра чи трьох років добакалаврської освіти);

Juris Doctor (J.D.) – доктор юридичних наук (вимагається пройти чотирирічний курс навчання після отримання ступеня бакалавра) [405, с. 1];

Doctor of Medicine (M.D.) – доктор медицини (вимагається пройти чотирирічний курс навчання після отримання ступеня бакалавра чи трьох років добакалаврської освіти);

Doctor of Osteopathy or Osteopathic Medicine (D.O.) – доктор остеопатичної медицини (вимагається пройти чотирирічний курс навчання після отримання ступеня бакалавра чи трьох років добакалаврської освіти);

Doctor of Pharmacy (Pharm.D.) – доктор фармації (вимагається пройти дворічний курс навчання після отримання ступеня бакалавра або чотирирічний курс після двох років добакалаврської освіти);

Doctor of Podiatry (D.P., Pod.D.) чи *Podiatric Medicine (D.P.M.)* – доктор остеопатії (вимагається пройти чотирирічний курс навчання після двох чи більше років добакалаврської освіти);

Doctor of Veterinary Medicine (D.V.M.) – доктор ветеринарної медицини (вимагається пройти чотирирічний курс навчання після отримання ступеня бакалавра чи трьох років добакалаврської освіти) та ін. [440].

Терміни *Master's degree* та *magister*, як і переважна частина конститuentів ЛСГ «*academic degree*», є частковими еквівалентами. Спостерігається асиметрія у вираженні семантичного множника *термін навчання*: для американізма *Master's degree* – один-три роки, для *magister* – один-два роки. Конституент терміносистеми американського НВАМ *Master's degree* узагальнює два диференційних терміни, що не мають аналогів у терміносистемі української мови: *Research Master's degree* та *Professional Master's degree*. Обов'язкові семи першого терміна *defense of thesis* (захист дипломної роботи) та *passing of comprehensive examinations* (складання комплексного іспиту) наближають його до українського *magister* з обов'язковими семами *захист магістерської роботи* (*defense of Master's thesis*) та *складання іспитів* (*passing of examinations*). У семному наборі другого терміна (*Professional Master's degree*) є сема *supervised project (report)* (написання дипломного проекту під керівництвом наукового керівника), яка теж споріднює його з українським *magister*, але для американського терміна вона необов'язкова (не з кожної спеціальності вимагається написання роботи) [373, с. 4].

Традиційно усталеним відповідником для *кандидат наук* є *Doctor of Philosophy (PhD)*. Для американської терміносистеми освіти конституент *Doctor of Philosophy (PhD)* – останній в ієрархічній послідовності, для української терміносистеми лексемою, що є граничною в цій ієрархії – *доктор наук (Doctor of Sciences)*. Інтегральними для *Doctor of Philosophy (PhD)* та *кандидат наук* є: 1)

родова сема *academic degree* та науковий ступінь, 2) обов'язкова сема *dissertation* та дисертація. Частково-диференційними є обов'язкові семи: 1) термін здобуття ступеня (для *Doctor of Philosophy* – три(п'яти-)річний термін, для кандидат наук – три(чотири-) річний термін); 2) прилюдний захист дисертації (кандидат наук) – *dissertation defense (Doctor of Philosophy)*. Річ у тім, що прилюдний захист дисертації відбувається перед спеціалізованою радою, яка складається з не менш, ніж 14 членів, головним чином докторів наук, а науковий керівник аспіранта не завжди є її членом, тоді як *dissertation defense* відбувається перед *dissertation committee* (радою із захисту дисертації), що складається з 3-5 членів вищого професорсько-викладацького складу (не обов'язково з того ж закладу, що й аспірант), до якого входить і *academic adviser (науковий керівник аспіранта)*. Про англійську та українську термінологію, пов'язану із системою іспитів, зокрема тих, що складаються аспірантами див. нижче (лише зазначимо, що сема *іспити* є диференційною для *Doctor of Philosophy (PhD)* та кандидат наук). Такий перекладознавчий аналіз конститuentів *Doctor of Philosophy (PhD)* та кандидат наук вказує на етноспецифічність обох термінів. Перекладні відповідники до зазначених вище термінів створюються використанням калькування: *Doctor of Philosophy* – доктор філософії, кандидат наук – Candidate of Sciences, доктор наук – (*Doctor of Sciences*)¹¹.

Найширше відомий вищий науковий ступінь США – *Doctor of Philosophy (PhD)*, але у терміносистемі американського НВАМ існує низка багатоконпонентних лексем, що використовуються для позначення ступеня доктора з таким самим статусом, як і *Doctor of Philosophy (PhD)*: *Doctor of Engineering Science (D.E.Sc./Sc.D.E.)* – доктор інженерних наук, *Doctor of Modern Languages (D.M.L.)* – доктор «сучасних мов» (іноземних мов), *Doctor of Applied Science (D.A.S.)* – доктор прикладних наук, *Doctor of Architecture (D.Arch.)* – доктор архітектури, *Doctor of Fine Arts (D.F.A.)* – доктор образотворчого мистецтва, *Doctor of Science (D.Sc./Sc.D.)* – доктор наук, *Doctor of*

¹¹ Ж.Стетар пропонує скорочені відповідники Cand. Sc., Doc. Sc. [348, с. 4].

Comparative/Civil Law (D.C.L.) – доктор порівняльного/цивільного права, *Doctor of Education (Ed.D.)* – доктор освіти, *Doctor of Science in Veterinary Medicine (D.Sc.V.M.)* – доктор наук з ветеринарної медицини та багато інших.

Рис. А.60 та А. 61 підсумовують опис перекладної взаємовідповідності аналізованих ЛСГ.

2.3.4. Відмінні риси лексико-семантичних груп «документи про освіту» – «*credentials, awards*»

Тісно пов'язаний із ЛСГ, що розглядалися вище, ЛСГ «документи про освіту» – «*credentials, awards*». Аналогом українського терміна *диплом* є термін *degree*. У терміносистемі української мови не виділяється окремо лексема, яка позначає *диплом без відзнаки*, у терміносистемі британського НВАМ є три таких конституенти-синоніми: *pass degree, ordinary degree, general degree*. Для терміна *диплом бакалавра з відзнакою* перекладним відповідником вважається *honours degree*. *Honours degree* виступає родовим терміном для таких конституентів з уточнювальними компонентами: - *class 1 degree* чи *first class degree* чи *class 1* – *диплом першого класу (найвищий)* (*class* – показник класифікації диплома (середнє арифметичне, отримане від загальної кількості набраних балів, поділеної на кількість кредитів, порівнюється з класифікатором і визначається клас диплому)); - *class 2 degree* чи *second class* – *диплом із відзнакою другого класу*; - *class 2.1* чи *upper second* чи *class 2.A* – *диплом із відзнакою другого класу вищого рівня*; - *class 2.2* чи *lower second* чи *class 2.B* – *диплом із відзнакою другого класу нижчого рівня*; - *class 3 degree* чи *third class degree, class 3* чи *pass* [401, с. 24] – *диплом із відзнакою третього класу*.

Для терміни *joint honours degree* – *диплом із відзнакою з подвійною спеціалізацією* (з двома поглиблено вивченими дисциплінами) в українській мові точного еквівалента не існує через те, що окремо такий вид диплома не виділяється, хоча у багатьох дипломах подвійна спеціалізація вказується, *напр.* у дипломах учителів (*напр. учитель хімії та біології, вчитель іноземних мов (англійської та іспанської)*). З терміном *combined honours degree* – *диплом із*

відзнакою (з трьома чи більше поглиблено вивченими дисциплінами) ситуація така сама, як і з *joint honours degree*.

Не можна залишити поза увагою розмовний відповідник українського терміна *диплом із відзнакою* лексему *червоний диплом*, що є метонімічним переосмисленням за асоціацією між предметом та його ознакою. Семантичне відтворення цієї лексеми англійською мовою відбувається з втратою образності – *honours degree*.

Аналізувати цю ЛСГ складно через екстралінгвістичні чинники, а саме: у царині міжнародного визнання закордонних кваліфікацій та дипломів *диплом бакалавра* порівнюється з *ordinary degree*, *диплом спеціаліста* – з *honours degree*, *диплом магістра* – теж з *honours degree* [381, с. 825]. Ще раз зауважимо, що терміни *ordinary degree* та *honours degree* об'єднані гіперонімом *Bachelor's degree* (*диплома бакалавра*). Разом з тим перекладаються ці кваліфікації так: спочатку подається *транскрибований/ транслітерований* відповідник, а потім *перекладний еквівалент* (наголошуємо, що мова йде про переклад у документах): *диплом бакалавра* – *Dyplom bakalavra (Bachelor degree)*, *диплом спеціаліста* – *Dyplom Specialista (Specialist diploma)*, *диплом магістра* – *Dyplom Magistra (Master's degree ma Master's Diploma)* [381, с. 827].

Корелятом лексеми *Master's Degree* і перекладним відповідником в українській мові можна вважати лексему *диплом магістра*, а для терміна *Doctor of Philosophy (PhD)* відповідник утворюємо використовуючи спосіб калькування – *диплом доктора філософії*. Лексемі *Higher Doctorate* відповідником у ЛСГ української мови «*документи про освіту*» є *диплом доктора наук*, хоча як перекладний відповідник доцільніше використати переклад *диплом вищого докторського ступеня*.

Лакунами відносно ЛСГ української мови є бритицизми: *Certificate of Higher Education* – *сертифікат про вищу освіту* (отримується перед ступенем бакалавра), *Diploma of Higher Education* – *диплом про вищу освіту* (отримується перед ступенем бакалавра), *Diploma in Professional Studies* – *диплом спеціаліста* (отримується після ступеня бакалавра), *Postgraduate Certificate in Education* –

післядипломний сертифікат учителя (отримується після ступеня бакалавра). Лексема *diploma* має скорочений відповідник «*d*». Зазвичай, її ставлять після прізвища [376, с. 126].

Конституенти ЛСГ «*документи про освіту*» американського НВАМ майже повністю збігаються із угрупованням «*academic degree*», отже, зосередимося лише на розбіжностях з українською мовою.

Лакунами відносно ЛСГ обох НВАМ є терміни *Диплом кваліфікованого робітника* – *qualified worker diploma* [339, с. 27] та *Диплом кваліфікованого робітника з відзнакою* – *qualified worker diploma with honours*. *Диплом спеціаліста* та *диплом спеціаліста з відзнакою* також не мають аналогів в англійській мові. Конституентом угруповання «*документи про освіту*» американського НВАМ є термін *Specialist Degree* (*диплом спеціаліста*), він не є еквівалентом українського *диплома спеціаліста* через принципові розбіжності у семному складі. Лексема *Specialist Degree* є наступною після *Master's Degree*, це варіативний конституент, що в ієрархічній послідовності займає місце між лексемами *Master's Degree* та *Doctor of Philosophy (PhD)*. Для ЛСГ української мови лексема *диплом спеціаліста* є проміжним і також не обов'язковим конституентом між *диплом бакалавра* між *диплом бакалавра* та *диплом магістра*.

Латинізми *cum laude*, *magna cum laude*, *summa cum laude* («із великою похвалою», з відзнакою [274, с. 157, с. 424]) використовуються в дипломах із відзнакою (*Honours Degree*) для позначення високої академічної успішності випускника у ЛСГ американського НВАМ.

Перекладні відповідники *Диплома про присудження ступеня кандидата наук* та *Диплома про присудження ступеня доктора наук* у документах подаються за аналогією вже проаналізованого прикладу з *Дипломом Магістра*: *Dyplom pro Prysudzhenia Naukovogo Stupenia Kandydata Nauk* (*Diploma of candidate of sciences*) та *Dyplom pro Prysudzhenia Naukovogo Stupenia Doctora Nauk* (*Diploma of Doctor of Sciences*) [381, с. 827].

Окрім зазначених вище, конституентами ЛСГ американського НВАМ *документи про освіту* є такі терміни: *certificate* (*сертифікат*) – видається після

короткотривалих програм, що продовжуються менше 2 років, *diploma* (*диплом*) – видається після довшого періоду навчання (до 3 років). У терміносистемі української мови всі документи про освіту мікрополя *вища освіта* номінуються *диплом*, окрім наступних, які потребують перекладу: *Свідоцтво про закінчення аспірантури* [331] – *certificate of post-graduate (doctoral) studies*, *Свідоцтво про закінчення докторантури* [331] – *certificate of post-doctoral studies*, *Аместат доцента* [331] – *certificate of holding senior lecturer position*, *Аместат професора* [331] – *certificate of holding professor's position*.

2.3.5. Незбіг у лексико-семантичних групах «оцінювання» – «assessment»

Коріння розбіжностей у термінології англomовних країн та України, що використовується в сфері оцінювання, лежить у різному концептуальному підході до системи перевірки знань. В Україні ширше розповсюджена практика усних іспитів, ніж письмових, у Великобританії та США – навпаки.

Терміни *exam(ination)* та *экзамен (іспит)* на перший погляд не становлять труднощів для перекладу. Насправді, окрім спільного *перевірка знань*, носії української та англійської мов розуміють різні шляхи перевірки. Навіть звернувшись до тлумачних неспеціалізованих словників, і, порівнявши визначення цих лексем, можемо говорити про прозорішу семантику *exam(ination)* та розмитіше значення *экзамен*:

экзамен – перевірка знань з якого-небудь навчального предмета (іспит) [278, с. 255] (test of knowledge on any subject);

exam(ination) – a formal test of knowledge or ability, especially by means of written questions or practical exercises [309, с. 398] (офіційна перевірка знань чи здібностей шляхом письмових відповідей на питання або виконання практичних завдань).

У ЛСГ української мови *экзамен (іспит)* – це зазвичай *усна перевірка*. Під час іспиту студент повинен дати усну розгорнуту відповідь на кілька запитань,

повний список яких був розданий заздалегідь. В обох НВАМ *exam(ination)* – це, як правило, *письмовий стандартизований тест*. Термін *екзамен (іспит)* узагальнює низку уточнювальних: *вступний іспит – entrance examination*, *курсний іспит – final examination (end-of-the-year examination)*, *семестровий іспит – term examination*. *Державний іспит* має аналог *qualifying examination* (складається для здобуття ступенів магістра чи доктора філософії (PhD)).

Конституенти, що використовуються у терміносистемі української мови та американського НВАМ для позначення оцінок, об'єднані узагальнювальним терміном *словесне оцінювання*, кожному українському терміну відповідає цифрова позначка, а американізму – позначка-літера. Усі терміни, що використовуються для позначення оцінок ЛСГ американського та британського НВАМ мають відповідники в балах (*grade point*). Важливим складовим терміносистем обох НВАМ є комплексна лексема *Grade Point Average (середній бал)* – фінальна оцінка, яка вираховується так: загальна кількість балів, набраних студентом під час проходження курсу множиться на кредитні години курсу і ділиться на загальну кількість кредитних годин та *Cumulative Grade Point Average* [351, с. 45] – загальний середній бал (середній бал з усіх предметів разом). Зважаючи на мало поширену практику використання *кредитів* у системі освіти України, відносимо *Grade Point Average* до розряду етноспецифічних.

Конституенти терміносистеми американського НВАМ диференціюються двома лексемами *quality grade (якісний показник (бал))* та *non-quality grade (бал, що не зараховується)*. відносно терміносистеми української мови це лакуни номінації. Американізм *incomplete* немає корелята у ЛСГ української мови і потребує створення перекладного відповідника *частково зараховано*. Аналогами, що використовуються як перекладні відповідники, можна вважати *зараховано – pass* та *незараховано – fail*. Відповідність решти термінів ЛСГ «оцінювання» зображена на Рис. А.64.

Різний підхід до оцінювання знань в Україні та англomовних країнах сприяв виникненню термінів, що не мають аналогів у відповідній терміносистемі. Лакунами відносно терміносистеми української мови є

конституенти ЛСГ британського НВАМ, об'єднані родовою лексемою *double marking* (подвійне оцінювання, оцінювання двома екзаменаторами), їх переклад супроводжуємо коментарями: *double blind marking* – подвійне оцінювання «всліпу» (перший та другий екзаменатори не роблять жодної помітки на роботі, яку перевіряють окремо один від одного, а потім виставляють узгоджену оцінку); *non-blind double marking* – відкрите подвійне оцінювання (перший екзаменатор робить письмові коментарі, але не виставляє оцінку, другий екзаменатор перевіряє ще раз, результати порівнюються, після чого виставляється кінцева оцінка); *second marking as check* – друге оцінювання з метою перевірки (перший екзаменатор робить письмові коментарі та виставляє оцінку, другий екзаменатор перевіряє чи правильно перевірена робота і чи дотримані стандарти оцінювання та ін.).

Лексема *залік* не має аналогів у жодній ЛСГ НВАМ, такої форми перевірки знань у англomовних країнах немає, тому виникають труднощі з перекладом цього терміна англійською мовою. Пропонуємо кілька шляхів семантичного відтворення лексеми *залік*: використанням описового перекладу (*oral*) *preliminary assessment exam* або заміною іншим терміном-американізмом, який частково відтворює український – *pass*.

У системі освіти США спостерігається велике розмаїття іспитів, яке віддзеркалюється у конституентному наповненні ЛСГ «оцінювання». Зрозуміло, що з екстралінгвістичних причин у відповідній ЛСГ терміносистеми української мови точних відповідників їхнім назвам не виявляється: *Preliminary Scholastic Aptitude Test* [397, с. 2] (скор. *PSAT*) – *попередній вступний іспит до вищого закладу освіти США*, *Scholastic Aptitude Test* [397, с. 1] (скор. *SAT*) – *відбіркового тест, тест на академічні здібності* (стандартний тест, що проводиться Радою зі вступних іспитів серед абітурієнтів та студентів; призначений для виявлення здібностей до певного напрямку освіти та рівня знань англійської граматики та лексики; проводиться замість вступних іспитів до вищих закладів освіти США).

У ЛСГ «оцінювання» розрізняємо терміни, об'єднані семою *вступні іспити*. В американському НВАМ конституенти цієї ЛСГ мають уточнювальні

семи, виражені вербально: *Graduate Management Admission Test* [371] – *тест вступника до післядипломної школи бізнесу*, *Law School Admission Test* – *тест вступника до післядипломної юридичної школи*, *Medical College Admission Test* – *тест вступника до післядипломної медичної школи*. Частковим аналогом цих термінів в українській терміносистемі можна вважати термін *вступний іспит до аспірантури*, але як перекладні відповідники, доцільніше використати переклади, зазначені вище.

Терміну *Graduate Record Examination* [372, с. 2] (скор. GRE) – *тест вступника до післядипломної школи* (магістратури чи аспірантури) частково відповідають два терміни української терміносистеми: *вступний іспит до аспірантури* та *кандидатський мінімум*. *Graduate Record Examination* складається з двох тестів на загальний розвиток та одного зі спеціальності. Тести проводяться письмово і продовжуються 3-3,5 години, за їхніми результатами проводиться зарахування до післядипломної школи (*graduate school*). Термін *кандидатський мінімум* охоплює теж три іспити: з іноземної мови, філософії та спеціальності, які відбуваються здебільшого в усній формі. Кількість *вступних іспитів до аспірантури* змінюється (від 1 до 3) і вони є аналогічними *кандидатському іспиту*. *Graduate Record Examination* та *вступний іспит до аспірантури* і *кандидатський мінімум* є обов'язковими. Розмовні лексеми *writtens* чи *comprehensives* означають серію *письмових іспитів*, що складаються *аспірантами протягом першого року навчання*, у ЛСГ української мови аналогом вважається *кандидатський мінімум*.

Серед конституентного наповнення ЛСГ «оцінювання» британського НВАМ помітне місце посідає лексика Оксбриджу. До неї належать такі лексеми: *Philosophy, Politics and Economics* – *випускний іспит на ступінь бакалавра мистецтв із філософії, політики та економіки* (в Оксфордському університеті); *the little go* – *перший екзамен на ступінь бакалавра гуманітарних наук* (у Кембриджі й Оксфорді) та його розмовний варіант *smalls*; *the great go* – *останній іспит на ступінь бакалавра гуманітарних наук* (у Кембриджі й Оксфорді); *Intermediate examination* (скор. *Inter*) – *екзамен, що передує випускному* (у

Лондонському університеті); *May examinations (Mays)* – травневі іспити (у Кембриджі); *Senate examination* – екзамен на одержання ступеня (у Кембриджському університеті); *tripos* – трайпос, публічний іспит для одержання диплома бакалавра з відзнакою (у Кембриджському університеті).

2.3.6. Особливі риси конститuentного наповнення лексико-семантичних груп «навчальні дисципліни» – «*subjects, disciplines*»

У ЛСГ «дисципліни» відбувається розгалуження конститuentів на дві гілки: перше розгалуження об'єднане семами *обов'язковий – необов'язковий, вступний (початковий) – основний*, друге – *предметноорієнтований*. Таке явище є спільним для обох мов. Американізмам *elective* та *free elective* та британізмам *optional subject, optional course, option* (амер. та брит.) відповідають українські терміни *вибіркова дисципліна* [318, с. 8], *факультативна дисципліна* та *курс (предмет) за вибором*. Взаємна відповідність також спостерігається між *профілюючий предмет* та низкою американізмів-синонімів: *field of concentration, concentration area* [365, с. 6], *major field of study, the major field, major* [406, с. 3];

терміном *непрофілюючий предмет* та *minor, minimally prescribed subjects* [406, с. 5];

терміном *вступний курс (вступна дисципліна)* та *premajor foundation* чи *premajor course* (амер.), *survey course* (амер.), *foundation course* (брит.), *introductory course, introduction*;

терміном *нормативна дисципліна* [318, с. 8] та *prescribed subject, required subject, core course*;

терміном *базовий університетський курс* та *undergraduate course* (амер).

Асиметрію у номінації *предметів (дисциплін)* відображають терміни-американізми *lower division course* – *предмет (дисципліна), що вивчається на молодших курсах*, *upper division course* – *предмет (дисципліна), що вивчається на старших курсах*. Зрозуміло, що такі предмети є і у системі вищої освіти України, але термінів для їхнього позначення нами не виявлено. Така сама

ситуація з *college-preparatory subjects* (амер.) – предмети, за якими готуються до вищого закладу освіти. Конституентами цієї ЛСГ також є лексеми, об'єднані узуальною семою належності до Оксбриджу: *science* – заст. частина курсу древньої та сучасної філософії і логіки (в Оксфордському університеті), *Philosophy, Politics and Economics* – курс філософії, політики та економіки (один із провідних курсів Оксфордського університету) та розмовний варіант *Modern Greats* – «найважливіші сучасні дисципліни».

Слід звернути увагу на розбіжності у семному наборі описаних нижче конституентів. Українському терміну *гуманітарні науки* відповідає два англійських терміни: *arts* *гуманітарні дисципліни* (мови, література, історія) та *humanities* *гуманітарні науки* *human culture: literature, language, history, philosophy*, а термінам *природничі науки* та *точні науки* відповідає один англійський термін *sciences* (the study of the structure and behaviour of the physical and natural world and society).

Наступні терміни англійської мови мають відповідники в українській терміносистемі: *social and behavioral sciences* – (амер.) суспільні та біхевіористські науки (антропологія, археологія, кримінологія, демографія, економіка, географія, історія, міжнародні відносини, психологія, соціологія, урбанологія), *life sciences* – (амер.) науки про життя (біологія, біохімія, біофізика, зоологія), *natural sciences* – природничі науки (фізика, математика, хімія, біологія, ботаніка), *physical sciences* – фізичні науки (науки про фізичні тіла: астрономія, астрофізика, хімія, геологія, фізика, т. ін.), *engineering sciences* – технічні науки, *social science(s)* – суспільні науки, *exact science* – точна наука, *fundamental science* – фундаментальна наука, *materials science* – матеріалознавство, *pure science* – чиста наука, *science and scholarship* – точні і гуманітарні науки, *social studies* – 1) соціологія 2) суспільні науки, *area study* – 1) країнознавство 2) країнознавчі дослідження.

Студентський сленг багатий на розмовні відповідники офіційним назвам предметів, частина яких утворена шляхом переосмислення лексики: *Tricks and Puzzles* (*Fundamentals of Mathematics*) – основи математики, *Show and Tell*

(*Public Speaking*) – ораторське мистецтво, *Ice and Snow (Glacial Geology)* – геологія льодовиків тощо. Привертає увагу і колоквіалізм *zerology* (наш переклад *зерологія*), що використовується студентами для позначення *маловартісного курсу* чи *предмету* (від *zero* (нуль) та *-ology* (наука)). Зазвичай, така лексика має лише літературні перекладні відповідники.

2.3.7. Розбіжності у лексико-семантичних групах «організація навчального процесу» – «*educational process organisation*»

Назви *навчальних триместрів (семестрів)* старих та деяких інших університетів у британському НВАМ пов'язане з релігійною тематикою: *Lent term* – *Великопівний триместр (весняний триместр)*, *Michaelmas term* – *осінній триместр* (починається у Михайлів день, наприкінці вересня), *Hilary* – *зимовий триместр* (січень – березень), *Trinity term* – *весняний триместр святої Трійці* (дослівно – *триместр святої Трійці*) (починається у квітні, а закінчується у червні). Така номінація пояснюється, зрозуміло, давньою історією цих закладів, коли і їхні найменування супроводжували біблійні мотиви, напр. *Trinity College* – Коледж Трінті (коледж Оксфордського університету, заснований у 1554; коледж Кембриджського університету, заснований у 1546), *Jesus College*, *Christ College*, *Peterhouse, or St. Peter's* (1284), *Trinity hall* Трінті-Холл (коледж Кембриджського університету; заснований у 1350), *Corpus Christy* Корпус-Крісті (Коледж) (від лат. *corpus Christi* – тіло господнє) 1) коледж Оксфордського університету; заснований у 1517; 2) коледж Кембриджського університету; заснований у 1352 т. ін.

By-term – ще один термін, належний до сфери лексики Оксбриджу – *навчальний семестр* (у Кембриджському університеті). У терміносистемі освіти української мови таких термінів немає, а семестри чи триместри зазвичай нумеруються, отже, в українській терміносистемі присутні: *перший семестр*, *другий семестр* або *осінній семестр*, *весняний семестр*. Таку номінацію спостерігаємо і в американській терміносистемі: *first semester*, *second semester*. Ще один принцип називання семестрів (триместрів) як в американському, так і в британському національних варіантах англійської мови – за назвою пори року:

spring term – весняний триместр, *winter term* – зимовий триместр, *summer term* – літній триместр, *autumn term* (амер. *fall term*) – осінній триместр.

Розглянемо тепер лексеми, об'єднані семою «*період, вільний від занять*». В українській терміносистемі це *академічна відпустка, перерва, велика перерва, мала перерва, літні канікули, зимові канікули, бібліотечний день (викладача), творча відпустка*. Термін *sabbatical year* має перекладається із втратою образності – *річна відпустка викладача* (надається раз на сім років для написання підручника т. ін.). Лексема *Long Vacations* – «*довгі канікули*» використовується у терміносистемі британського національного варіанта англійської мови і в українській терміносистемі має відповідник *літні канікули*. Синонімічний ряд американізмів *experimental college, free university, counterversity* («*вільний університет*»), не зважаючи на вербальне оформлення, можна радше віднести до *видів занять*, бо вони використовуються для називання *дискусійного клубу, семінару*, (організовується студентами на знак протесту проти освіти, що не відповідає їхнім інтересам, а також із метою обійти систему оцінки знань та диктат викладачів; дискутуються проблеми, що не входять до університетської програми).

Висновки до Розділу 2

Перекладознавче контрастивне порівняння ЛСП «освіта» в українській і англійській мовах у синхронному зрізі дає можливість виділити кілька типів пар-лексичних корелятивів. До першого належать пари, конституенти яких мають подібне фонографічне оформлення, а також однакову етимологію (переважно з латини чи грецької мови). Перша група цього типу нечисленна; до неї належать лексеми, набір сем яких збігається повністю.

До другої групи належать переважно полісемантичні лексеми з тотожним набором сем лише деяких лексико-семантичних варіантів. Зауважимо, що стосовно полісемантичних слів проаналізовано лише ті лексико-семантичні варіанти, що є конститuentами лексико-семантичного поля «освіта».

До другого типу належать пари, конституенти яких мають різне вербальне оформлення, а їхні семи частково подібні.

Третій тип складається з лексем, які не мають (поки що) точного (адекватного) відповідника з таких причин: а) відсутність референта в цільовій мові; б) немає стислого вербального оформлення для позначення наявного референта. Такі конституенти ЛСП «освіта» найбільш складні у процесі перекладу.

Такі пари-лексичні кореляти слугують базою для класифікації конституентів кожної ЛСГ на лакуни, аналоги і двосторонні відповідники. Лакуна – це лексема, що використовується для позначення явища, поняття чи предмета, відсутнього в культурі мови перекладу і тому вимагає створення перекладного відповідника. Аналог – це лексема у мові перекладу, яка має корелят у мові оригіналу зі спільними семантичними множниками і використовується як перекладний відповідник. Двосторонні відповідники – це лексеми вихідної та цільової мов, що використовуються на позначення понять, явищ чи предметів, які існують в обох мовах; набір семантичних множників цих лексем збігається в обох мовах.

Наповнення лакунами мікрополя «початкова освіта» в українській мові становить 25% стосовно британського НВАМ та 18,36% відносно американського НВАМ. Мікрополе «primary education» британського НВАМ має 42,85% лакун порівняно з аналогічним мікрополем в українській мові, а мікрополе «elementary education» американського НВАМ – 35%. Аналоги цього мікрополя в українській мові для британського НВАМ становлять 34,61%, для американського НВАМ – 26,66%. Менше від 50% конституентів мікрополів «початкова освіта» – «primary education» – «elementary education» – двосторонні відповідники, а саме: у мікрополі української мови їх 40,38% стосовно британського НВАМ та 46,93% відносно американського НВАМ. У мікрополі «primary education» міститься 31,42% двосторонніх відповідників лексемам української мови, а у мікрополі «elementary education» таких конституентів 38,33%.

До складу мікрополя «середня освіта» в українській мові входить 39,28% лакун стосовно британського НВАМ та 34,4% лакун порівняно з американським НВАМ. Найвищий відсоток лакун міститься у мікрополі британського НВАМ стосовно української мови – 60,71%, серед конститuentів мікрополя «secondary education», відносно американського НВАМ ця цифра становить 52,5%. 29,76% конститuentів мікрополя «середня освіта» української мови – це аналоги для британського НВАМ і 32,25% – для американського НВАМ.

Конститuentи-аналоги лексем британського НВАМ у цьому угрупованні української мови становлять 29,76%, а лексем американського НВАМ – 32,25%. У мікрополі «secondary education» американського НВАМ 19,16% аналогів українських конститuentів, тоді як у мікрополі британського НВАМ – 15,17%.

У мікрополях «середня освіта» – «secondary education» найнижчий відсоток двосторонніх перекладних відповідників – 30,95% у мікрополі української мови стосовно британського НВАМ та 33,33% порівняно з американським НВАМ. Мікрополе американського НВАМ містить 28,33% конститuentів-двосторонніх відповідників українських лексем, а британського НВАМ – 24,1% таких слів.

Серед проаналізованих конститuentів мікрополя «вища освіта» в українській мові 24,26% є лакунами стосовно британського НВАМ та 23,52% стосовно американського НВАМ. Мікрополе «higher education» британського НВАМ містить 47% лакун стосовно українських конститuentів, тоді як аналогічне мікрополе британського НВАМ – 34,91%. Українських аналогів конститuentів британського НВАМ у цьому мікрополі міститься 38,23%, а конститuentів американського НВАМ – 39,7%. Українські лексеми-двосторонні відповідники лексем британського НВАМ становлять 37,5% від загальної кількості проаналізованих конститuentів, а двосторонні відповідники лексем американського НВАМ – 36,76% (таблиця А.1 містить детальніші статистичні підрахунки).

Отже, наповнення етноспецифічною лексикою ЛСП «освіта» в обох мовах є більше 60% від загальної кількості конститuentів. Лакун у ЛСП української мови стосовно британського НВАМ – 29,51%, порівняно з

американським НВАМ – 25,42%. Відповідно до української мови ЛСП британського НВАМ містить 50,2% лакун, американського НВАМ – 40,8% лакун. Аналоги становлять 34,2% конститuentів ЛСП української мови стосовно британського НВАМ та 35,5% порівняно з американським НВАМ. ЛСП британського НВАМ містить 23% аналогів українських конститuentів, ЛСП американського НВАМ – 27,3% аналогів.

РОЗДІЛ 3.

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ОСВІТИ У ЗВ'ЯЗКУ З ЇЇ ЕТНОСПЕЦИФІЧНІСТЮ

З огляду на те, що система освіти в англomовних країнах відрізняється від системи освіти України, і, більше того, у кожній англomовній країні у свою чергу ця система має свої диференційні ознаки, постає значна проблема перекладу такої лексики з англійської мови на українську. Незаперечним є те, що «причинами існування лексичних труднощів перекладу перш за все є розбіжності в картині світу англійської та української мов (тобто, розбіжності у членуванні дійсності за допомогою номінативних елементів), особливості багатозначності англійських і українських слів, відсутність у мові перекладу відповідників перекладу відповідників нових термінів, особливості словотвору й термінотворення в англійській та українській мовах т. ін.» [62, с. 13].

3.1. Основні способи та прийоми перекладу англійської освітньої лексики українською мовою

Проблема перекладу значень слів розглядається у доробках багатьох дослідників [7, с. 70-173; 78, с. 78-120; 131, с. 38-63; 149, с. 184-194; 143, с. 44-98]. Класичні типи лексичних перетворень чи трансформацій детально описані в літературі (напр., прийоми диференціації, конкретизації, генералізації значень, смисловий розвиток, антонімічний переклад і т. ін.) [131; 7; 161; 57; 112; 103, с. 181-224 та ін.].

Способи та прийоми перекладу термінів та рекомендації щодо адекватного вибору еквівалентів представлені у наукових працях та практичних посібниках різних авторів [66, с. 130-133; 92; 85; 136; 138; 62; 15; 127, с. 20-21; 117, с. 145; 75, с. 257-263; 196, с. 165-172].

У нашому дослідженні звертається увага на переклад етноспецифічної лексики та термінів-реалій сфери освіти. Проблема перекладу такої лексики розроблялася багатьма науковцями [23; 29; 51; 54; 88; 94, с. 107-122; 116, с. 97-

98; 124; 126; 142, с. 56-59; 149, с. 184-194, 199-214; 151; 168, с. 54-55; 208, с. 157-169; 252, с. 36-44].

3.1.1. Транскодування

Під транскодуванням розуміємо передачу звукової чи графічної форми слова вихідної мови засобами абетки мови перекладу [62, с. 282]. Існує чотири види транскодування: транскрибування, транслітерування, змішане транскодування (комбінація транскрибування та транслітерування) та адаптивне транскодування.

Використання транскрибування в чистому вигляді для перекладу англійської освітньої лексики української мови зустрічається рідко (*Alma Mater*, *alma mater* – *альма матер*, *class* – *клас*, *college* – *коледж*), так само, як і застосування транслітерації у чистому вигляді (*marker* – *маркер*, *test* – *тест*, *campus* – *кампус*, *aspect* – *аспект*, *seminar* – *семінар*) не використовується часто.

Більш поширеним, за нашими спостереженнями, є комбінація транскрибування та транслітерування. Розділяємо цей спосіб на два види:

1) без зміни наголосу у перекладних відповідниках цільової мови:

diploma – *диплом*, *director* – *директор*, *encyclopaedia* – *енциклопедія*, *course* – *курс*, *manuscript* – *манускрипт*, *module* – *модуль*, *plan* – *план*, *practicum* – *практикум*, *semester* – *семестр*, *thesaurus* – *тезаурус*, *file* – *файл*, *trimester* – *триместр*, *dyslexia* – *дислексія*, *boy scout* – *бойскаут*;

2) зі зміною наголосу у перекладних відповідниках цільової мови: *alphabet* – *алфавіт*, *academy* – *академія*, *assistant* – *асистент*, *examinator* – *екзаменатор*, *experimentalism* – *експерименталізм*, *essentialism* – *есенціалізм*, *constructivism* – *конструктивізм*, *contract* – *контракт*, *progressivism* – *прогресивізм*, *project* – *проект*, *seminarist* – *семінарист*, *standard* – *стандарт*.

Зазвичай, етноспецифічні лексеми, що перекладаються у такий спосіб, потребують розшифрування шляхом використання коментаря. Наведемо їх за ЛСГ:

а) Власні назви (без зміни наголосу): *Boys Town* – *Бойз-таун* (притулок для хлопчиків-сиріт у передмісті м. Амахи, штат Небраска), *West Point* – *Вест Пойнт* (розмовна назва Військової академії сухопутних військ (Military Academy, US), що розташована у місті Вест Пойнт), *Winnetka Plan* – *Вінетка-план*, програма міста Вінетка (одна з систем індивідуалізованої організації навчання, що сформувалася в США у 1919–1920 рр.), *Georgic* – *Геортік* (один із «Геортіків» Вергілія, який задають переписувати як покарання в Ітонському коледжі, Великобританія), *James School* – *Джеймс-скул* (будівля, в якій розташоване гуманітарне відділення Ітонського коледжу, Великобританія), *Greyfriars* – *Грейфраєз 1)* (коледж Оксфордського університету) *2) Грейфраєз* (вигадана приватна школа для хлопців з серіалу про шкільне життя, де головним героєм є Біллі Бантер (*Billy Bunter*)), *Cannon Yard* – *Кеннон-ярд* (головний двір у Ітонському коледжі, Великобританія), *Euclid* – *1) Евклід 2) шк. журт. «Евклід»* (геометрія), *proctor* – *проктор* (наглядач, частіше у Кембриджському чи Оксфордському університетах), *Kappa Alpha* – *Kappa Alpha* (найбільше студентське братство; найстаріше з діючих), *Queen's Schools* – *Квінз скул* (будівля, де розміщене відділення (кафедра) точних та природничих наук Ітонського коледжу, Великобританія), *Praxis* – *Прексіз* («Практика» (три стандартизованих тести, розроблених Освітньою службою тестування (Educational Testing Service), для визначення професійної придатності молодих вчителів)), *Regent House* – «*Риджент Хаус*» (рада правління кембриджського університету (складається з викладацького та адміністративного штату університету та коледжів), *Trinity hall* – *Трініті-Хол* (один із коледжів Кембриджського університету). Важливим у перекладі власних імен-символів є визначення наявності у них асоційованого значення [63, с. 27], яке відтворюємо описово у коментарі, наприклад: *Billy Bunter* – *Біллі Бантер* (товстий та жадібний учень, персонаж з оповідок про Грейфраєз), *Joe Yale* – *Джо Єйл* (прізвисько студента, чия стримана манера одягатися та поведінка підкреслює свою належність до університету «Ліги Плюща», тобто до класичних університетів), *Joe College* – *Джо Коледж* (прізвисько студента, чия стримана

манера одягатися та поведінка підкреслює свою належність до університетського середовища; було поширене у 1920–1930 рр.).

б) Посади:

без зміни наголосу: *doctor* – *доктор* (учений ступінь), *Esquire Bedells* – *есквайр-педелі* (два службовці з формальними обов'язками; несуть часткову відповідальність за загальне дотримання порядку на академічних зборах Кембриджського університету т. ін.), *regent* – *регент* (член ради опікунів коледжу чи університету);

зі зміною наголосу: *demonstrator* – *демонстратор* 1) *демонстратор, асистент професора* (допомагає у демонстрації дослідів на факультеті природничих наук) 2) *лектор на факультеті природничих наук* (університету), *moderator* – *модератор* 1) інспектор на першому письмовому іспиті (в Оксфорді – на ступінь бакалавра гуманітарних наук, у Кембриджі – на іспиті з математики) 2) претендент на ступінь бакалавра гуманітарних наук, що склав екзамен з відзнакою (у Дубліні) 3) претендент на ступінь бакалавра гуманітарних наук 4) ведучий (лідер) під час бесіди, дискусії, семінару, *supervisor* – *супервайзер*, методист, *adjunct professor* – *ад'юнкт-професор* (запрошений професор, викладач вищого закладу освіти, проводить дослідження або читає курс лекцій за тимчасовим контрактом).

в) Користувачі:

без зміни наголосу: *demy* – *демай* (стипендіат коледжу Магдалини в Оксфорді), *cadet* – *кадет* (курсант військового училища), *phi-bete* – *студ. жарг. фі-бет* (член братства «Фі-бета-каппа»), *Girl Scouts* – *Герл-скауті* (організація дівчат-скаутів США);

зі зміною наголосу: *Wykehamist* – *вікеміст* (учень чи випускник Вінчестерського коледжу (Winchester college), *student* – *студент*.

г) Назви іспитів та дисциплін:

Moderations – *модерейшнз* (перший публічний іспит на ступінь бакалавра гуманітарних наук в Оксфордському університеті), *tripos* – *трайпос* (публічний іспит для одержання диплома бакалавра з відзнакою у Кембриджському

університеті), *quadrivium* – *квадрівіум* (середньовічний університетський курс наук: арифметика, геометрія, астрономія, музика), *trivium* – *тривіум* (цикл навчальних дисциплін у середній школі).

г) Типи закладів освіти та виховних закладів, їхніх підрозділів і об'єднань: *consortium* – *консорціум* (об'єднання навчальних закладів на підставі угоди про спільну діяльність у певній галузі), *business college* – *бізнес-коледж* (середній освітній заклад, де навчають машинопису, стенографії, бухгалтерської справи т. ін.), *borstal* – *заст. борстал* (виправний заклад; виправна колонія), *block* – *блок* (один із шести підрозділів, на які розділені учні за віковим цензом, зокрема, Ітонського коледжу (Великобританія)).

Адаптивне транскодування, тобто транскодування із семантичним відтворенням афіксів також відбувається двома способами:

1) без зміни наголосу: *alphabetic(al)* – *алфавітний*, *accreditation* – *акредитація*, *Afro-American Studies* – *афро-американські студії*, *business studies* – *бізнес-студії*, *Boy Scouts (of America)* – *Бойскаути Америки*, *ergonomics* – *ергономіка*, *criterion* – *критерій*;

2) зі зміною наголосу: *algebraic(al)* – *алгебраїчний*, *andrology* – *андрологія*, *arithmetic* – *арифметика*, *academy* – *академія (військове училище)*, *axiology* – *аксиологія*, *alternative certification* – *альтернативна сертифікація*, *alternative school* – *альтернативна школа*, *alternative assessment* – *альтернативне оцінювання*, *affiliated student* – *афілійований студент*, *geometry* – *геометрія*, *equivalency* – *еквівалентність*, *examinatorial* – *екзаменаторський*, *epistemology* – *епістемологія*, *ethnology* – *етнологія*, *ethology* – *етологія*, *conference* – *конференція*, *laboratory* – *лабораторія*, *licence* – *ліцензія*, *model(l)ing* – *модельовання*, *prakseology* – *праксеологія*, *programme* – *програма*, *proctorial* – *прокторський*, *psychology* – *психологія*, *registrar* – *реєстратор*, *restructuring* – *реструктуризація*, *semestrial*, *semestral* – *семестровий*, *seminary* – *семінарія*, *trigonometry* – *тригонометрія*, *intellectual capital* – *інтелектуальний капітал*.

Часто транскодування комбінується з перекладом, приміром, при відтворенні семантики словосполучень, коли етноспецифічні лексеми

потребують коментаря, як-от: *Phi Beta House* – будинок «Фі-бета» (1) головна бібліотека університету чи коледжу 2) гуртожиток місцевого відділення студентського товариства «Фі-бета-каппа»), *Great Tom* – Великий Том (назва дзвона над воротами церкви Христа (Christ Church) в Оксфорді (б'є 101 раз увечері о 21.05; був призначений для скликання всіх студентів увечері до коледжу з міста; 101 – кількість студентів, що жили при коледжі), *century schoolbook* – шкільний сентчері (шрифт для шкільних підручників), *Clarendon Nine* – (брит.) Кларендонська дев'ятка (дев'ять найстаріших та найпрестижніших приватних середніх шкіл Великобританії: Eton College, Harrow (School), Winchester College, Westminster School, St. Paul's School, Merchant Tailor's (School)), Rugby, Charterhouse (School), Shrewsbury (School)), *Chaterhouse (School)* – школа Четерхаус (провідна приватна школа (public school), одна з дев'яти найпрестижніших, що входять до Кларендонської дев'ятки (Clarendon Nine)).

Підсумовуючи, вважаємо доречним процитувати слушне твердження Р.П. Зорівчак: «...доречно транскрибувати передусім ті реалії, які, через важливість денотатів мають шанси увійти з часом у периферійні шари мови-сприймача» [52, с. 181].

3.1.2. Калькування

Для перекладу однокомпонентних лексем часто використовується поморфемне калькування, тобто відтворення елементів семени відповідними елементами цільової мови; такі лексеми можуть бути не лише етноспецифічними, а й інтернаціональними термінами, і тоді вони не потребують коментарю: *alphabetic(al)*, *abecedarian* – азбучний, *bilingualism* – двомовність, *doctoral* – докторський, *researcher* – дослідник, *preprimary*, *preschool* – дошкільний, *preschooler* – дошкільня, *interdisciplinary* – міжпредметний, *underachiever* – невстигаючий, *re-education* – перевиховання, *re-educate* – перевиховувати, *instructional* 1), *educative* 2), *educational* – освітній,

educated – освічений, *trainee* – практикант, *radio lesson* – радіоурок, *self-instruction* – самоосвіта.

Калькування використовується для перекладу багатокомпонентних етноспецифічних лексем сфери освіти, що входять до різних ЛСГ (такі перекладні відповідники у словниках чи іншій довідковій літературі подаються з коментарем). У такий спосіб перекладаються:

1) назви документів про отримання певного рівня освіти: *General Certificate of Secondary Education* – (брит.) сертифікат про загальну середню освіту; *second-class degree* – (брит.) диплом другого класу (різновид диплома з відзнакою, що видається британськими університетами); *upper second-class degree* – (брит.) диплом другого класу нижчого рівня (різновид диплома з відзнакою, що видається британськими університетами); *third class degree* – (брит.) диплом третього класу (різновид диплома з відзнакою, що видається британськими університетами);

2) назви законів та інших законодавчих актів про освіту: *Education for All Handicapped Children Act* – Закон про освіту для дітей з вадами розвитку, *Elementary and Secondary Education Act* – Закон про початкову та середню освіту, *Kentucky Education Reform Act* – Закон штату Кентуккі про освітню реформу, *Education for All Handicapped Children Act Amendment* – Поправка до Закону про освіту для дітей з вадами розвитку;

3) назви закладів освіти, до складу яких входять елементи, що піддаються перекладу, тобто не містять власного імені: *Royal Academy of Dramatic Art* – Королівська академія драматичного мистецтва, *Royal Academy of Music* – Королівська музична академія, *Royal Military College* – Королівський військовий коледж, *Royal College of Art* – Королівський коледж мистецтв, *London School of Economics* – Лондонська школа економіки, *Britannia Royal Naval College* – Британський королівський військово-морський коледж;

4) терміни, що позначають типи навчальних закладів, аналог яких відсутній у системі освіти мови перекладу, тобто етноспецифічні: *intermediate school* – (амер.) проміжна школа (за схемою: початкова школа – проміжна

школа – чотирирічна старша середня школа); *professional school* – (амер.) професійна школа (наступний після бакалаврського цикл навчання, наприкінці якого складається іспит з отриманням диплома про спеціалізацію або захищається дисертація із присудженням ступеня магістра; готує юристів, лікарів та вільно практикуючих спеціалістів); *four faculties* – «чотири факультети» (богословський, юридичний, медичний факультети і відділення гуманітарних наук); *open plan school* – (амер.) школа вільного планування (звич. початкова школа, де поділ на класні приміщення є лише умовним); *two-year institution* – (амер.) дворічний навчальний заклад (звичайно коледж нижчого рівня, що надає ступінь молодшого спеціаліста (associate's degree)); *preparatory school* – підготовча школа 1) (брит.) приватна платна школа (для учнів 7–13 років для підготовки у закритій середній навчальний заклад) 2) (амер.) приватна школа (курси) (готує учнів до коледжу);

5) адміністративні посади: *School Inspectors* – (брит.) шкільні інспектори (державні службовці, раніше до їх обов'язків належало інспектування державних і приватних шкіл, тепер ця служба приватизована і є незалежною інспекційною агенцією), *state school superintendent* – головний інспектор шкіл штату та ін.

б) назви тестів: *Medical College Admission Test* – (амер.) тест для вступу у медичний коледж (може бути обов'язковим чи рекомендованим); *Preliminary Scholastic Aptitude Test* (скор. PSAT) – (амер.) попередній вступний іспит до вищого закладу освіти США; *Scholastic Aptitude Test* – тест на академічні здібності (стандартний тест, що проводиться Радою зі вступних іспитів серед абітурієнтів та студентів; призначений для виявлення здібностей до певного напрямку освіти та рівня знань англійської граматики та лексики; проводиться замість вступних іспитів до вищих закладів освіти США); *Minimum Competency Test* (MCT) – (амер.) тест на визначення мінімуму знань (проводиться у школах деяких штатів для перевірки рівня знань випускників); *General Educational Development Test* (GED) – (амер.) тест на загальний освітній розвиток (тест на визнання еквівалентності середньої освіти); *aptitude test* – (амер.) тест на

здібності (стандартизовані тести, що проводяться для виявлення здібностей до навчання у певній сфері або на професійну придатність);

7) ступені та кваліфікації: *general degree* – (брит.) загальний ступінь, *диплом* (отримується з предметів неспеціалізації у деяких університетах Великобританії); *Bachelor of Library Science* – бакалавр бібліотечної справи, *Bachelor of Divinity* – бакалавр богослов'я, *Bachelor of Journalism* – бакалавр журналістики, *Bachelor of Forestry* – бакалавр лісництва, *Bachelor of Literature* – бакалавр літератури, *Bachelor of Fine Arts* – бакалавр образотворчого мистецтва, *Bachelor of Law* – бакалавр права, *Bachelor of Applied Mathematics* – бакалавр прикладної математики, *Bachelor of Agricultural Engineering* – бакалавр сільськогосподарського машинобудування, *Bachelor of Business Administration* – бакалавр управління бізнесом, *Bachelor of Pharmacy* – бакалавр фармацевтики, *Doctor of Arts* – доктор гуманітарних наук, *Doctor of Education* – доктор освіти (педагогічних наук), *Doctor of Science* – доктор наук, *Doctor of Social Science* – доктор соціальних наук, *Master of Public Administration* – магістр державного управління, *Master of Medicine* – магістр медицини, *Master of Arts* – магістр мистецтв (гуманітарних наук), *Master of Public Health* – магістр охорони здоров'я, *Master of Pedagogy* – магістр педагогіки, *Master of Agricultural Business and Economics* – магістр підприємництва та економіки сільського господарства т.ін.

8) назви освітніх асоціацій, організацій, об'єднань, установ т. ін.: *American Academy of Arts and Letters* – Американська академія мистецтв та літератури, *American Assembly of Collegiate Schools of Business* – Американська асамблея шкіл бізнесу при коледжах, *American Association of University Women* – Американська асоціація жінок з університетською освітою, *American Association for the Advancement of Science* – Американська асоціація сприяння розвитку науки, *American Association for the Advancement of Slavic Studies* – Американська асоціація сприяння слов'янознавству, *American Association of University Professors* – Американська асоціація університетських професорів, *American Council of Learned Societies* – Американська рада наукових товариств,

American Federation of Teachers – Американська федерація вчителів, *American Philological Association* – Американська філологічна асоціація, *Association of Recognised English Language Schools* – Асоціація акредитованих шкіл англійської мови, *Office for Standards in Education* – Агенція з питань освітніх стандартів, *National Association of Schools of Art* – Національна асоціація шкіл мистецтв, *National Interfraternity Conference* – Національна конференція студентських братств, *School Examinations and Assessment Council* – Рада з питань проведення іспитів та оцінювання у школі, *Business and Technical Educational Council* – Рада з технічної та бізнесової освіти;

9) терміни методики викладання: *basic skills* – базові вміння, *reciprocal teaching* – взаємне навчання, *team teaching* – групове навчання, *guided inquiry* – кероване дослідження, *compensatory education* – компенсуюча освіта, *back-to-basics* – «до основ».

10) лексеми-реалії, що віддзеркалюють традиції освітньої системи: *old school tie* – (брит.) 1) краватка «старої школи» (краватка випускника приватної школи, який є членом асоціації випускників) 2) зв'язки, що пов'язують випускників такого закладу; *old school* – «стара школа» (привілейована приватна школа для своїх випускників); *Clarendon Nine* – (брит.) Кларендонська дев'ятка (дев'ять найстаріших та найпрестижніших приватних середніх шкіл Великобританії: Eton College, Harrow (School), Winchester College, Westminster School, St. Paul's School, Merchant Tailor's (School)), Rugby, Charterhouse (School), Shrewsbury (School)); *new universities* – (брит.) нові університети, університети нового типу (університети, що утворилися після Другої світової війни; є новими не тільки за часом виникнення, а й за структурою); *Ivy League* – (амер.) 1) «Ліга плюща», найстаріші та найпрестижніші університети Нової Англії (Brown University, Columbia University, Cornell University, Dartmouth College, Harvard University, University of Pennsylvania, Princeton University, Yale University), 2) інтелектуальна еліта.

Для відтворення семантики етноспецифічних лексем, що мають часткові аналоги, після перекладного відповідника, утвореного калькуванням

використовується існуючий частковий аналог: *first class degree* – диплом першого класу, диплом з відзнакою (в англійських університетах).

Переклад термінів-латинізмів, що є конститuentами терміносистеми «освіта» обох НВАМ, може створювати проблеми для перекладачів, які не глибоко обізнані із системою освіти англomовних країн.

Такі терміни перекладаються способом калькування (*senatus academicus* – лат. учена рада, *gaudeamus* – лат. (студентська) гулянка). У більшості випадків переклад супроводжується коментарем: *summa cum laude* – лат. з найвищою відзнакою (про того, хто закінчив університет чи коледж США), *ad eundem degree* – лат. з тим самим ученим ступенем (збереження вченого ступеня під час переходу з одного університету в інший), *primus* – лат. старший (з учнів з однаковим прізвищем).

Переклад лексеми-латинізма поряд із калькуванням та перекладацьким коментарем може супроводжуватися синонімічним відповідником, як-от: *alumni* – лат. колишня вихованка, колишня студентка, випускниця (коледжу, університету), *alumnus* – лат. колишній вихованець, колишній студент, випускник (коледжу, університету), *magna cum laude* – лат. «з великою похвалою», з відзнакою (використовується для позначення другого за успішністю випускника коледжу чи університету), *proxime accessit* – лат. шк. похвальна грамота, похвальний лист. Деякі латинізми можуть залишатися у цільовій мові без змін.

3.1.3. Використання аналогів

У літературі з питань перекладу відтворення значення слів іноземної мови за допомогою аналогів називається по-різному: уподібнення [51, с. 135-137], субституція, підстановка [97, с. 89], наближений переклад [7], уподібнювальний переклад [94, с. 106-107].

Аналоги – це лексеми у вихідній та цільовій мовах, що мають значну семантичну подібність. Такі слова виявляються як результат перекладознавчого контрастивно-типологічного дослідження та компонентного аналізу.

При такому перекладі термін чи розмовна лексема, що існують в одній мові замінюються на термін чи розмовну лексему іншої мови: *form period* – виховна година, *noon recess* – велика перерва, *first degree* – ступінь бакалавра, *tutorial* – консультація, *associate* – молодший спеціаліст, *academic adviser* – науковий керівник аспіранта, *staff meeting* – педагогічна рада, *graduation requirements* – кваліфікаційні вимоги, *midyear* – зимова сесія, *pass-degree* – диплом без відзнаки.

Аналіз перекладних відповідників англійської лексики дозволив виявити випадки, коли кільком лексемам-синонімам англійської освітньої лексики відповідає одна лексема-аналог в українській мові: *degree examinations, final examinations, Finals* – випускні іспити, *senior research assistant, senior research associate, senior research officer* – старший науковий співробітник, *lecturer, don, academic, faculty member, reader, academician* – викладач, *administrative board, board of studies, faculty board* – рада факультету, *foundation courses, preliminary courses, premajor courses, access courses* підготовчі курси, *research assistant, research associate, junior research assistant* – молодший науковий співробітник.

Деякі частково переосмислені освітні лексеми англійської мови також можуть мати перекладні відповідники-аналоги, що належать до ЛСП «освіта» української мови: *cow college* – амер. розм. сільськогосподарський коледж; *Michaelmas term* – осінній триместр; *Lent term* – весняний семестр, *magnet school (magnet)* – спеціалізована школа; *straight A student* – відмінник. Як правило, такі перекладні відповідники не несуть образності. Лексеми-аналоги, що мали б схожі конотаційні семи в обох мовах трапляються вкрай рідко.

Незначна частина англійських освітніх лексем із повністю переосмисленою семантикою також має перекладні відповідники-аналоги, які є конститuentами ЛСП «освіта» української мови: *fox, freshman* – першокурсник, *chalkie* – учитель, *dot-and-carry-one* – учитель(ка) математики, *ivied halls* – університети.

Переклад з використанням аналогів значно спрощує розуміння реалій отримувачами інформації, але заміна реалії однієї мови на реалію іншої мови не

завжди сприяє адекватному перекладу. Таке відтворення реалій іноземної мови вказує лише на приблизну взаємну відповідність, а приблизний переклад, особливо якщо йдеться про термінологію, є недостатнім.

3.1.4. Описовий переклад

Реалії різних ЛСГ освітньої лексики англійської мови часто перекладаються описово. Описовий спосіб дозволяє адекватно відтворити семантику реалії. Хоч перекладний відповідник, утворений у такий спосіб, є громіздким, що суперечить вимозі про стислість терміна, та все ж використання цього способу перекладу є виправданим, адже він дозволяє адекватно розкрити значення терміна, який позначає явище, предмет чи поняття, відсутнє у культурі цільової мови, наприклад: *palatinate purple* – ясно-бузковий колір академічних мантії Даремського університету, *teacherage* – будинок для вчителя у сільських районах США, *industrial extension* – курси підвищення кваліфікації керівників сфери економіки, *lodgings* – офіційна квартира голів деяких коледжів Оксфордського університету, *resident tuition* – (амер.) пільгова платня за навчання для жителів штату т. ін.

Перекладний відповідник, утворений шляхом опису, повинен передавати домінантні семантичні ознаки семема, наприклад: *baccalaureate* – богослужіння у закладі освіти, *sea grant college* – коледж з дотацією на морські дослідження, *first* – найвища оцінка, *half-timer* – учень, звільнений від частини занять у школі, *resident master* – викладач, що живе при навчальному закладі, *on-campus housing requirements* – вимоги до обов'язкового проживання у студентському містечку т. ін.

В окремих випадках описовий перекладний відповідник містить уточнювальні слова, як-от: *go up* – вступати до Оксфордського чи Кембриджського університетів (вступати до університету є домінантною семемою лексеми *go up*, але переклад без уточнення Оксфордського чи Кембриджського не передаватиме адекватно її значення, адже ця лексема використовується лише у сфері Оксбриджу), *tuft* – золота китиця на головному

уборі титулованого студента (сема китиця на головному уборі є домінантною, а уточнювальними є семи золота та титулований студент), *lodge* – кімната вахтера та ін. технічних працівників біля входу в університет чи коледж (сема кімната вахтера т. ін. технічних працівників є домінантною, а сема розміщення біля входу в університет чи коледж – уточнювальна), *qualifying examination* – фаховий екзамен на підтвердження ступеня магістра чи вище (домінантною є сема фаховий екзамен, а решта – уточнювальні), *undergraduate school* – факультет з базовим чотирирічним курсом навчання (домінантна сема – факультет з базовим курсом навчання, сема чотирирічний курс навчання є уточнювальною, без неї переклад буде неповним).

Деякі власні назви також перекладаються описово: *Senate-house* – будинок ради Кембриджського університету, *John Knox cap* – головний убір викладачів та студентів шотландських університетів, *Speech day* – День виголошення промови.

Описовий спосіб застосовується при перекладі термінів, що позначають назви посад, аналогів яких неможливо знайти в українській системі освіти, а спосіб калькування чи транслітерації є неможливим: *live-in tutor* – викладач, що живе у гуртожитку і проводить індивідуальні консультації для студентів, *classical tutor* – вчитель класичних мов, що має деякі обов'язки наставника, *modern tutor* – вчитель некласичних дисциплін, *house tutor* – наставник-вихователь, завідувач учнівського гуртожитку у Ітоні, *taxer* – службовець в англійському університеті, котрий визначає розмір квартирної плати студентів, *Public Orator* – офіційний представник університету, що виступає на урочистих церемоніях, *attendance teacher* – працівник школи, що відповідає за відвідування та за повернення прогульників до школи.

Окрім назв посад, у такий спосіб перекладаються ще й деякі терміни ЛСГ користувачі освіти, як-от: *salutatorian* – випускник коледжу, що виступає з вітальною промовою на початку навчального року, *Oxbridgian*, *Oxbrigean* – випускник Оксфорду чи Кембриджу (привілейованих навчальних закладів), *Valedictorian* – випускник, якому доручено промовляти прощальне слово на

церемонії вручення дипломів, *Oxfordman* – людина, яка здобула освіту в Оксфорді, *Oxonian* – колишній студент Оксфордського університету, *Girtonian* – колишня студентка жіночого коледжу Гертон, *captain of the Oppidans* – найкращий учень-нестипендіат Ітонського коледжу, *captain of the school* – найкращий учень-стипендіат Ітонського коледжу, *supplicant* – претендент на вчений ступінь в Оксфордському університеті, *praepostor* – старший учень, що стежить за дисципліною, *servitor* – студент Оксфордського університету, який працює служителем за стипендію, *non-gremial* – студент, що не живе при Кембриджському університеті, *sandwich student* – студент, що чергує навчання та виробничу практику, *taberda* – учень королівського коледжу в Оксфорді, *fag* – молодший учень, що прислуговує старшокласникові.

Різна система іспитів в Україні та англійських країнах зумовлює використання описового способу при перекладі тієї екзаменаційної лексики, що не має аналогів в українській терміносистемі: *local examinations* – випускні екзамен, що проводяться у середній школі представниками університету, *school* – екзамен на здобуття вченого ступеня, *responion* – екзамен на отримання ступеня бакалавра в Оксфордському університеті (перший з трьох), *Senate examination* – екзамен на одержання ступеня в Кембриджському університеті, *examination for teachers' certificate* – екзамен на отримання права викладання, *little go* – перший екзамен на одержання ступеня бакалавра гуманітарних наук.

Відтворення семантики частини переосмисленої англійської освітньої лексики також відбувається шляхом використання описового способу, як-от: *por* – дискусійний клуб при Ітонському коледжі, *bridging training* – додаткове професійне навчання, *hedge school* – дуже бідна початкова школа, *old school tie* – зв'язки, що пов'язують випускників привілейованої приватної школи, *sandwich training* – комбіноване навчання, що поєднує загальноосвітнє та професійне навчання з роботою на виробництві, *town and gown* – населення

Оксфорда чи Кембриджа з професурою і студентами, *cow college* – невеликий коледж у мальовничій місцевості.

Артефакти-реалії, що не мають аналогів в українській системі освіти також відтворюються за допомогою опису їхніх значень: *tardy book* – книга реєстрації запізнь в Ітонському коледжі, *buttery-book* – книга розрахунків за взяті продукти (у коледжах), *leaving-book* – книга-подарунок з нагоди закінчення школи, *homework notebook* – зошит для запису домашніх завдань з різних предметів *т. ін.*

При перекладі частини етноспецифічної спортивної лексики також використовуємо описовий спосіб: *surper* – гра на кубок між коледжами, *togger*, *torpids* – перегони на човнах других команд в Оксфордському університеті, *May-week* – тиждень перегонів на човнах, *blue* – член університетської спортивної команди, *Gut* – вигин ріки (позначають під час спортивних змагань в Оксфорді та Кембриджі), *half-blue* – 1) член збірної команди з мало популярних видів спорту (напр. плавання, теніс) (в Оксфорді та Кембриджі) 2) право на участь у такій команді 3) нагорода спортсменам за друге місце (за участь у малих спортивних змаганнях у Оксфорді та Кембриджі), *passing* – іспит з плавання (є допуском до занять водними видами спорту у Ітонському коледжі, Великобританія).

Описовим способом перекладаються так звані лакуни номінації, тобто явища, коли реалії присутні в обох культурах, але в одній із них вони лексично не позначаються [28, с. 146]: *floorer* – важке екзаменаційне питання чи задача, *percent* – виводити оцінку на письмовому екзамені, *audit* – відвідувати курс у вищому закладі освіти як вільний слухач, *reentrant* – вчитель, що певний проміжок часу не працював у шкільній системі, а потім повернувся, *catechist* – вчитель, що веде заняття переважно у формі запитань і відповідей, *matriculability* – готовність до складання екзаменів до вищого закладу освіти, *quadrangle* – квадратний двір школи *т. ін.*, оточений будинками, *transferable skills* – навички і знання, що можуть бути використані у різних професійних сферах, *textbook learning* – навчання з використанням лише підручника,

educational wastage – негативні сторони освіти (виховання), *educationese* – незрозуміла мова педагогічної науки.

3.2. Основні способи та прийоми перекладу англійської освітньої лексики українською мовою в чинних словниках

Зупинимось докладніше на перекладних відповідниках означеної лексики в «Англо-українському словнику» М.І. Балли [275; 276], з якого було вибрано близько однієї тисячі англо-українських відповідників на тему освіти. Аналіз вибраної освітньої лексики дозволяє розподілити її на термінологію та колоквіалізми. Проблема виявлення термінів у цій сфері полягає у тому, що більшість таких слів поряд із професійним вживанням широко використовуються у розмовній мові.

В освітній термінології виділяються три великі групи: а) загальноосвітні терміни, б) терміни теорії освіти, в) терміни організації та управління навчальними закладами і системою освіти. До колоквіалізмів відноситься розмовна шкільна та студентська лексика і суміжна розмовна шкільна та студентська лексика [20, с. 53]. Слід зауважити, що словник, з якого був вибраний фактичний матеріал, призначається для широкого загалу, тому закономірним є той факт, що в ньому спеціальна лексика не превалує.

У словнику використовуються різні способи та прийоми перекладу освітньої лексики. Спочатку проаналізуємо транслітерацію. За нашими спостереженнями, більша частина освітньої лексики, перекладеної у такий спосіб, була запозичена до обох мов з латинської або грецької, і зараз існують усталені еквіваленти, що мають майже однакове звучання в обох мовах, наприклад: *trimester* – 1) *триместр* [276, с. 557]; *examinator* – *екзаменатор* [275, с. 376]; *seminar* – *семінар* [276, с. 324]. У наведених парах слів значення українських відповідників повністю збігається із значенням англійських, спостерігаємо відповідність принципу однозначності і незалежності від контексту. Варто звернути увагу на комбінацію кількох способів перекладу – транслітерації та варіантного відповідника, наприклад: *dissertation* – 1)

дисертація, трактат [275, с. 306]; *alphabet* – 1) алфавіт, азбука, абетка [275, с. 50]; *semester* – семестр, півріччя [276, с. 323].

Давно вже прижилися в українській мові слова «тест» та «модуль» (модуль у модульному навчанні), але упорядник словника лексему *test* перекладає описово: *test* – 1. 3) первинна (контрольна) робота [276, с. 505], хоча нам здається доречнішим поряд з таким поясненням подати і транслітерований відповідник «тест». Стосовно лексеми *module* можна сказати, що жодне з трьох значень, зафіксованих у словнику, не пов'язане з навчанням: *module* 1) *тех. модуль*; 2) *одиниця виміру*; 3) *автономний відсік (косм. корабля)* [275, с. 736], хоча тлумачні словники, зокрема, Oxford Advanced Learner's Dictionary [309] подає наступне: *module* – *any one of several independent units, that together form a course of study at a college or university* [309, с. 750].

Досить часто зустрічається калькування: *self-teacher* – *самовчитель* [276, с. 323], *science degree* – *вчений ступінь* [276, с. 303], *competitive examination* – *конкурсний екзамен* [275, с. 220].

Подекуди поряд із калькуванням використовуються аналоги, наприклад, *class-room* – *класна кімната, аудиторія* [275, с. 204], або, навпаки, аналог передує кальці, напр. *home-work* – *домашнє завдання, уроки, домашня робота* [275, с. 546].

Якщо явища чи поняття існують в обох мовах, то, зрозуміло, використовуються усталені еквіваленти, наприклад: *desk* – *парта* [275, с. 285], *post-graduate* – *аспірант* [276, с. 148], *non-residence* – *екстернат* [276, с. 25]. Деколи поряд з аналогом використовується коментар: *entrant* – 1) *вступник (до навчального закладу)* [275, с. 361], *composition* – *твір (шкільний)* [275, с. 221].

Дуже широко для досягнення еквівалентності використовується описовий спосіб – тлумачення: *half-time system* – *система, коли учні можуть відвідувати половину занять у школі, а решту часу працювати* [275, с. 512], *tutee* – *студент, який входить до групи певного викладача і одержує у нього консультацію* [276, с. 568].

Додатковим засобом для передачі значень англійських освітніх термінів є позначки. Вони важливі з точки зору позначення стилістичної характеристики слів, наприклад: *boffin* – розм. *учений, спеціаліст* [275, с. 137]; *school-dame* – 2) ірон. *шкільна вчителька* [276, с. 302]; *medico* – жарт. 2) *студент-медик* [275, с. 716]. З наведених прикладів видно, що стилістично забарвленим словам англійської мови відповідають нейтральні українські слова. Це частково може пояснюватися відсутністю в українській мові таких відповідників, хоча подекуди знаходимо і збіг, напр. *sap* – шк. розм. *зубрило* [276, с. 292]; *croak* – *провалитися на екзамені* [275, с. 250].

Позначки допомагають також розрізняти шкільну та студентську лексику, ідентифікувати слова іншомовного походження: *dienna* – ісп. *гувернантка* [275, с. 329]; *memoir* – фр. *наукова стаття, наукові записки* [275, с. 719].

Ще одна важлива функція позначок – диференціація британського та американського варіантів. Часто така різниця у значеннях буває суттєвою, подекуди вона подається ще й за допомогою коментарю, наприклад: *chancellor* – *ректор університету* (в Англії – почесний, у США – дійсний) [275, с. 189]; *graduated* – *дипломований; що має учений ступінь бакалавра*; (амер.) *що закінчив будь-який учбовий заклад* [275, с. 49].

Історична освітня лексика, хоча її зовсім небагато, також представлена у словнику. Для її ідентифікації використовується позначка *іст.* Слід зауважити, що для перекладу такої лексики використовуються різні способи перекладу, але найчастіше застосовується розгорнутий переклад або тлумачення (з коментарем чи без нього), наприклад: *opposer* – *іст. опонент в ученому диспуті* [276, с. 51]; *prevaricator* – *іст. промовець, що виступає з жартівливою промовою в день присудження університетських титулів (у Кембриджі)* [276, с. 162].

Варто звернути увагу на переклад безеквівалентної освітньої лексики. До цієї групи слів належать усі лексичні одиниці, що позначають явища та поняття, відсутні у системі освіти нашої країни. Дуже широко в цьому плані представлена лексика найстаріших навчальних закладів, у першу чергу Кембриджа, Оксфорда та Ітона. Слова, що належать до цієї групи,

перекладаються у більшості випадків тлумаченням (*orpidan* – *учень Ітонського коледжу, який живе на приватній квартирі* [276, с. 51]), тлумаченням з коментарем (*Hillary* – *семестр від Різдва до Великодня* (в Оксфорді і Дубліні) [275, с. 537], аналогом з коментарем (*Rugbian* – *учень* (колишній вихованець закритого навчального закладу в Регбі (Англія) [276, с. 278]). Привертає увагу переклад іменника *don* – *розм. викладач* (в Оксфорді і Кембриджі) [275, с. 316]. Порівняємо його з тлумаченням в Oxford Advanced Learner's Dictionary [309]: *don* – (Brit.) *a teacher at a university, esp. at an Oxford or a Cambridge college* [309, с. 345]. Позначці *розм.* повинна відповідати (*faml.*), чого не спостерігаємо.

Розглянемо тепер переклад різного виду скорочень: *ABC* – *азбука, абетка, алфавіт; буквар* [275, с. 21]; *rip* (*скор.* від *ripil*) – *школяр* [276, с. 184]. Часто такі скорочення є розмовними варіантами відповідних повних слів, але перекладаються вони українською мовою, як правило, стилістично нейтральними варіантами і майже ніколи – скороченнями: *co-ed* – (*скор.* від *co-educated*) (*амер.*) *розм.* – *студентка, учениця* [275, с. 212]; *hols* – *розм. свята, канікули* (шкільні) [275, с. 544].

Відсутні у словнику скорочення *Ph.D. (Doctor of Philosophy)* – *доктор філософії*, *BS (Bachelor of Science)* – *бакалавр природничих наук*, *BA (Bachelor of Arts)* – *бакалавр гуманітарних наук*, *BEd (Bachelor of Education)* – *бакалавр освіти*, *MD (Doctor of Medicine)* – *доктор медичних наук*, *JD (Juris Doctor)* – *доктор юридичних наук*, хоча повні варіанти деяких з них є. Зауважимо, що в українській мові таким скороченням відповідають лише повні еквіваленти.

Загалом, в «Англо-українському словнику» М.І. Балли представлена найуживаніша освітня лексика Великобританії та США. Користуючись таким словником, читач має змогу поповнити фонові знання, проте все ж багато спеціальної лексики залишилося за межами словника.

3.3. Переклад нових освітніх термінів англійської двох останніх десятиліть

Як зазначалося вище, характерними ознаками терміносистеми освіти є широке входження в загальнолітературну мову великого пласту відповідних лексем, існування термінів-реалій [161, с. 253], тобто термінів, характерних для освітньої системи кожної окремої країни і відсутніх у решті (недаремно «Dictionary of Education» за редакцією Гуда поряд із загальною для всіх термінологією містить розділи з термінології окремо взятих країн [184]), тісний зв'язок з терміносистемами деяких інших суміжних галузей.

Розвиток терміносистеми – це явище перманентне [121, с. 21], тому виникнення нових термінів є закономірним явищем. Аналіз нових освітніх слів англійської мови дозволив дійти висновку, що на виникнення неологізмів у сфері освіти впливають різні чинники, а саме: розвиток науково-методичної думки, заходи з реформування освіти, зміна навчальних планів та програм, поява нових курсів, інновації у фінансуванні освіти, розвиток технічних засобів навчання, зміни в політичній сфері, ступінь відкритості суспільства, його багатонаціональність, тенденція до економії мовленнєвих засобів, збільшення чи зменшення активності і продуктивності різних способів словотворення [21, с. 41].

За нашими спостереженнями, джерелами поповнення досліджуваної нами терміносистеми, поряд із переосмисленням значень слів загальнолітературної мови та запозиченнями з інших мов або ж регіональних варіантів однієї і тієї ж мови, є й деякі інші терміносистеми – фінансово-банківської справи, політики, медицини, військової справи, сільського господарства, інформаційних технологій, промисловості, спорту та інших (приклади див. далі).

Включення слова до тлумачного словника є важливим свідченням того, що воно перестало бути власне неологізмом, що його неологічність вже не відчувається [27, с.48]. Тому наше завдання полягало у пошуку лексем, не

зафіксованих у найбільших англомовних академічних виданнях тлумачних словників та англо-українських перекладних словниках.

Серед них виділяємо термінологічну і розмовну лексику сфери освіти. Більшість такої термінологічної лексики є реаліями.

Зважаючи на неуніфіковану термінологію (існування ксенізмів, ганаксів, okazionalizmів та efemerizmів поряд із власне неологізмами [27, с.38]), уживаємо термін «інновація», адже зараз не можна напевне передбачити, яка з інновацій залишиться у словниковому фонді мови, а яка зникне: «Часто простіше побачити зміни, що відбулися в мові в минулому, аніж спостерігати рух мови у певний час. Наявність слова в активному використанні сьогодні вважається *prima facie* свідченням його подальшої долі» [218, с.184]. За Ю.А. Жлуктенком, новоутворення за продуктивними моделями можуть з'являтися у мовленні у будь-який момент і сприйматися учасниками спілкування як звичайні та закономірні одиниці, що відрізняє їх від okazionalizmів, хоча okazionalizmi – не просто кандидати у слова, а «потенційні» слова [40, с. 8].

Упорядники «Словника нових слів» Барнгарта під новою лексичною одиницею розуміють як новоутворення, так і вже існуючі слова з набутими ними новими значеннями [297, с. vii]. Д. Маурер (Maurer D.W) та Е. Гай (High E.C.), автори статті «New Words – Where Do They Come from and Where do They Go?» [218], опублікованої у журналі «American Speech», виділяють два види нових слів: неологізми та слова з новою семантикою (neosemanticisms – неосемантицизми). Неологізми у чистому вигляді (true neologisms) трапляються рідко, частіше, на думку авторів, ми маємо справу з неосемантицизмами – словами чи групами слів, що вже існували у мові, але, використовуючись в іншому контексті, набули нових значень. До них відносять слова іншомовного походження, слова, що прийшли з інших підкультур (subcultures), а також архаїзми, які знову увійшли у вжиток шляхом переосмислення їхніх значень і які архаїзмами вже не вважаються [218, с. 184].

Ю.А. Зацний у монографії «Розвиток словникового складу сучасної англійської мови» [49] трактує неологізми як «слова та словосполучення, що сприймаються носіями літературної мови окремого національно-територіального варіанту як нові (за формою або за змістом)» [49, с. 9] та виділяє наступні основні категорії інновацій: нові слова (лексичні неологізми), нові сталі словосполучення (фразеологічні неологізми), нові лексико-семантичні варіанти слів або нові семантичні варіанти сталих словосполучень (семантичні неологізми), словотворчі інновації [49, с. 9].

П. Ньюмарк (Peter Newmark) говорить про переклад неологізмів як про одну з найбільших проблем для перекладачів [221, с. 140]. На сторінках літератури з питань теорії та практики перекладу ця проблема піднімалася неодноразово і піднімається дотепер [див. 15, с. 14; 53, с. 156-159; 70, с. 143; 72, с. 15-18; 75, с. 277-279; 86, с. 26-27; 110; 117, с. 119; 139, с. 23-38; 127, с. 33-34 та ін.].

З огляду на те, що більшість досліджуваних інновацій є термінами-реаліями, ми перекладаємо їх, застосовуючи різні прийоми перекладу та їхні комбінації. З літератури відомі такі шляхи передачі термінів за умови відсутності їхніх еквівалентів у мові перекладу: повне або семантичне запозичення (транскодування і калькування), використання певного відповідника в мові перекладу та надання загальнолітературній одиниці статусу терміна [23, с. 279].

Інновації, про які йтиметься нижче, не зафіксовані ані в «Oxford English Dictionary» [311] 1991 року видання, ані у «Webster's Third New International Dictionary of the English Language, unabridged» 1993 року [315], ані в «Англо-українському словнику» М.І. Балли (1996 року видання) [275; 276].

Залежно від принципу, що береться за основу, інновації можна розподілити на кілька груп. Спочатку розглянемо їхню класифікацію на розмовну та термінологічну лексику. З усієї кількості досліджених нами 300 нових лексем 57% розмовних лексем утворено способом скорочень, що становить 63% від загальної кількості інновацій. Як буде видно далі, ми можемо

говорити про деякі закономірності їхнього перекладу: для абревіатур, як правило, подається відповідник у повному варіанті, а для телескопізмів – калька, напівкалька, аналог. Зупинимось докладніше на окремих скороченнях. До цієї групи належать лексеми *janny*, *chiddler*, *tween* (*tween-ager*), *screenager*, *skippie*, *GERBIL* (*Gerbil*), *EdD*, *ISIC*. Вважається, що *chiddler* – *a young child* [296, с. 69] є результатом сполучення слів *child* – дитина та *toddler* – дитина, яка починає ходити. Отже, *chiddler* – дитина, дітисько. Газета «Daily Telegraf» 30 Apr 1988 фіксує це слово у наступному реченні: *If you are going to grab these chidders before they switch on the television, you have to give them very strong medicine. Якщо ви збираєтеся привернути увагу цих дітлахів перед тим, як вони увімкнуть телевізор, вам слід дати їм якісь сильнодіючі ліки... (Переклад наш – Л.В.)*. Нова лексема *janny* – *a school caretaker* [296, с. 210] є розмовним варіантом від *janitor* – шкільний наглядач, сторож, що використовується, головним чином, у Шотландії [296, с. 210]. Далі у перекладі ми подаємо відповідник повного варіанта слова через відсутність відповідного скорочення в українській мові: *All you need is sack the janny!! He is one of these Victorians, short-back-and-sides merchants who takes the hedging shears to everything in early spring... [296, с. 210]* Звільнити сторожа з роботи – ось що треба зробити. Він один з тих непривабливих вікторіанських типів, що вже ранньою весною секатором обстригають абсолютно все... (Переклад наш – Л.В.)

Цікавим з нашого погляду є нове слово *skippie*, що виникло від початкових літер слів *school kids with income and purchasing power* за аналогією з *yuppies* (*young urban professionals*) [352, с. 158]. Наш варіант перекладу *skippies* – школярі із забезпечених сімей.

Із зростанням значущості інформаційних технологій зросла потреба і у спеціалістах цієї сфери. У журналі «Time» знаходимо назву відповідного ступеня *MBA/MBI* (*Master of Business Administration plus Informational Technology*) – магістр управління бізнесом та інформаційних технологій. У 1992 році запроваджено новий ступінь *EdD* (*Doctor of Education*) [411, с. 18] – доктор освіти (педагогічних наук). Ще однією інновацією, не зафіксованою у

лексикографічних джерелах, є *ISIC (International Student Identity Card)* – Міжнародний студентський квиток.

У розмовне мовлення молоді давно увійшло слово «тинейджер», що є транскрибованим відповідником англійського *teenager*. За цією ж схемою утворено нове слово *tweenager (a child between the ages of nine and thirteen, pre-teen-ager)* [354, с. 323]. З огляду на наявність в українській мові okazіоналізму «тинейджер» ми пропонуємо такий переклад: транскрибування «твінейджер» та пояснення «дитина віком від 9 до 13 років». Лексема *screenager* [357, с. 316] позначає підлітка, для якого екран телевізора та комп'ютера є невід'ємною частиною повсякденного життя. У цьому разі перекладним відповідником ми пропонуємо семантичну напівкальку: *screenager – підліток-екраноман*.

Акронім *Gerbil (GERBIL)* є розмовним варіантом назви законопроекту *Great Educational Reform Bill* – Законопроекту про докорінне реформування освіти. Річ у тім, що цей акронім нагадує слово *gerbille* – гризун [312, с. 951] і для англійців, очевидно, має іронічне звучання та виражає їхнє ставлення до закону. В українській мові навряд чи можливо підібрати скорочення з такою самою асоціацією, тому вище ми подали перекладний відповідник повної назви. Термін-бритицизм *Key-Stage* – «стадія періоду обов'язкового навчання» також можна вважати інновацією, бо вперше його вжито у *National Curriculum – Державному навчальному плані*, запровадженому наприкінці 80-х – початку 90-х років. Цей термін та похідні від нього, що наведені нижче, перекладаються описовим способом із використанням перекладацького коментарю: *Key-Stage 1* – перша стадія періоду обов'язкового навчання (*охоплює учнів віком 5–7 років*), *Key-Stage 2* – друга стадія періоду обов'язкового навчання (*охоплює учнів віком 7–11 років*), *Key-Stage 3* – третя стадія періоду обов'язкового навчання (*охоплює учнів віком 11–14 років*), *Key-Stage 4* – четверта стадія періоду обов'язкового навчання (*охоплює учнів віком 14–16 років*).

Виникнення інновацій в освітній терміносистемі англійської мови відбувається також шляхом запозичень з інших мов, зокрема, з японської: *Kumon – method of inductive mathematics teaching* [355, с. 258]. Можна

запропонувати український перекладний відповідник, утворений шляхом комбінування транслітерації із додаванням слів та опису значення англійського терміна: *Kimono* – яп. метод (методика) Кумона (спеціальна методика навчання математики на початковому рівні). Ось приклад вживання цієї лексеми у контексті: *This is Kumon – math the Japanese way – brought to Sumiton Elementary School in rural Alabama this year for its first test in a public school* [355, с. 258]. *Це метод Кумона – викладання математики за японською методикою, що запроваджено в початковій школі міста Самітон в сільськогосподарському районі штату Алабама з метою його першої апробації у державному середньому навчальному закладі. (Переклад наш – Л.В.).*

Відомо, що категорії «бритицизм» та «американізм» є динамічними [48, с. 90], тому запозичуються лексеми до освітньої терміносистеми не тільки з інших мов, а й з одного національного варіанта англійської мови до іншого. Так сталося з терміном *magnet school*, що в американському варіанті означає «зразкова школа» як вид спеціалізованої (зразкова за технічним оснащенням, спеціально розробленими програмами та з висококваліфікованим педагогічним персоналом, метою якої є залучення найобдарованіших учнів, у тому числі з етнічних меншин, для підготовки до подальшої освіти) [269, с. 559]. У британському варіанті це запозичення тлумачиться як «*a school which places special emphasis on the teaching of a particular group of subjects (e.g.) science*». Тому для означеного терміна не важко підібрати частковий український відповідник, але з втратою образності – «спеціалізована школа». Такий прийом перекладу часто називають елімінацією національно-культурної специфіки [6, с. 99].

Ще одна лексема-мігрант для британського варіанта *Ivy League* – «Ліга плюща». В американському варіанті це словосполучення, як вже згадувалося у попередньому розділі, позначає *найстаріші та найпрестижніші університети Нової Англії (США) (Brown University, Columbia University, Cornell University, Dartmouth College, Harvard University, University of Pennsylvania, Princeton University, Yale University)*, а за висновком Ю.О. Зацного, тепер ця власна назва

може вживатися для позначення найпрестижніших вищих навчальних закладів Великобританії [50, с. 178]. Американізм *pre-schooler* – «дошкільня, дитина дошкільного віку» також перейшов у вжиток до британського національного варіанту англійської мови.

Частина досліджених лексем-інновацій англійської освітньої термінології утворено префіксальним способом, для перекладу яких українською мовою використовується розширений опис їхніх значень. Переклад нового дієслова *to exmatriculate* «*to remove (a pupil) from a school roll*» [296, с. 139], утвореного за допомогою префікса *ex-* та дієслова *to matriculate*, ілюструє явище асиметрії у плані вираження одного й того самого явища у двох мовах. Українською мовою це поняття неможливо передати однією лексемою і тому його відповідником буде словосполучення виключити учня зі школи. Новий прикметник *aliterate*, що означає людину, неохочу до читання літератури (*a person who is disinclined to read or does not have the habit of reading*) [296, с. 10], також утворено шляхом префіксації (а «*not*» + *literate*). У разі його вживання у реченні можна подати і більш загальний варіант : *Aliterates, a recent report said, are people who know how to read but don't, and the Library of Congress has launched a campaign to persuade them to.* [296, с. 10] Згідно з останньою доповіддю, нечитаюча публіка – це люди, які вміють читати, але не роблять цього, отже Бібліотека Конгресу розпочала кампанію, щоб залучити їх до активного читання (Переклад наш – Л.В.).

Останнім часом зросла питома вага напівافیкса *Mc-* (*Mac-*) в утворенні нових слів англійської мови, існує навіть так звана Макмова (*McLanguage* [244, с. 12]). Питання про причини збільшення його популярності все ще залишається без остаточної відповіді (хоча, безумовно, це значною мірою пов'язано з поширенням «культури Макдональдс»), проте факт його зростаючої активності є очевидним [353, с. 358]. У складі інновацій напівافیкс *Mc-* має конотації «спрощений, зручний, недорогий, загальнодоступний, стандартний», напр., *McMed Students*. Спробуємо підібрати йому відповідник в українській мові через тлумачення *McMedicine* – надання першої медичної допомоги, і тому *McMed Students* [353, с. 364] – студенти, що спеціалізуються у наданні першої

медичної допомоги (здобувають освіту молодшого медичного персоналу), студенти медичного училища. Ще одне нове слово сфери освіти з напівафіксом *Mac-* – це *McMedia* [353, с. 364]. У сучасному мововжитку існує okazіоналізм «мас-медіа», але навряд чи читачеві буде зрозумілим слово «макмедіа» (принаймні, на цьому етапі розвитку української мови), тому що в українській мові подібний напівафікс відсутній і пересічний носій української мови не зрозуміє його значення, адже переклад повинен бути чітким і не суперечити природі мови [193, с. 278]. Тому ми пропонуємо застосувати тут розширений опис значення англійського терміна: *McMedia* – радіо- та телевізійні освітні програми.

Лексеми-інновації *americologue (a student of American society)* – «учений-американознавець» та *americanologist (one who studies the personalities and power of U.S. leaders)* – «американолог» утворені суфіксальним способом.

Через загострення криміногенної ситуації та почастищення стихійних лих, у школах Канади почали навчати дітей найелементарніших дій у таких ситуаціях – падати долілиць, низько пригинатися, з'явилася і назва такої вправи шляхом поєднання вже існуючих слів *drop + drill = drop-drill (drop drill) – practice by school children as a defensive response to drive-by shooting or earthquakes* [356, с. 84]. В українських школах відсутнє подібне тренування, тому навіть частковий відповідник підібрати неможливо, отже, пропонуємо перифразування: *drop-drill* – вправа «На підлогу!» (або «Лягти!»).

«The Longman Register of New Words» датує 1988 роком фіксацію словосполучення *hot housing* – «*highly intensive techniques of teaching and training young children in order to produce people of exceptional intelligence*» [296, с. 197]. На нашу думку, буде доречним, використавши метод перифразування, перекласти термін *hot housing* на українську мову як метод-інтенсив «Ерудит», додавши таке пояснення – інтенсивна методика навчання дітей з метою виховання їх винятково освіченими. Дієслівне словосполучення-інновація *to hot house* – «застосовувати інтенсивні методи навчання» стало основою для утворення трикомпонентних словосполучень *hot house children* [50, с. 297] –

«діти, яких навчають із застосуванням інтенсивних методик» та *hot house school* [50, с. 297] – «школа для талановитих дітей (з інтенсивними методами розвинення їхніх здібностей)». У цьому ж році з'явилося словосполучення *Baker day*, що утворилося від прізвища міністра освіти Великобританії Кеннета Бейкера, котрий увів дні самоосвіти у британських школах, а учні відповідно в такі дні мають вихідний. Для перекладу цього терміну можна використати комбінацію транскрибування та тлумачення (опису значення): *Baker day* – день Бейкера (бібліотечний день для вчителів і вихідний день для школярів).

Стрімке впровадження комп'ютерних технологій дало поштовх виникненню низки нових термінів, що пов'язана зі сферою навчання за допомогою комп'ютера (*computer assisted learning*): *teleschooling* – «навчання через екран» (за допомогою комп'ютера та навчальних телепрограм), *cyberschool* – віртуальна школа, *cybercollege* – віртуальний коледж, *keyboard revolution* – «комп'ютерна революція» (інтенсивне впровадження комп'ютерних технологій у навчання).

Широко використовуються у цій сфері також терміни: *CBT (computer-based training) (computer-based instruction)* – навчання із застосуванням комп'ютерів, *broadcast education* – медіа-освіта, *computerized education and training* – комп'ютерне навчання та професійна підготовка, *CAI (computer-aided instruction)* [300, с.51] – програмоване комп'ютерне навчання, *CALL (Computer Assisted Language Learning)* – вивчення / навчання мови за допомогою комп'ютерних програм є свідченням і результатом впливу інформаційних технологій на сферу освіти.

З удосконаленням світової комп'ютерної мережі з'явилася можливість проводити наукові комп'ютерні конференції та заняття з партнерами, що знаходяться за тисячі кілометрів один від одного, це спричинило появу відповідних термінів. Термін *computer conferencing* має скорочений варіант *CC* та часто використовується замість повного варіанту, напр.:

This is our first attempt of using CC with EFL learners, and as such we can only offer an impressionistic description [392, с. 276]. *Це є нашою першою спробою*

використання комп'ютерних конференцій у навчанні студентів англійській мові як другій, тому ми можемо запропонувати лише опис наших вражень (Переклад наш – Л.В.).

Зазначений вище термін та його скорочення породили нові багатокомпонентні терміни, як-от: *CC software programme* – програмне забезпечення комп'ютерної конференції, *CC component* – складова комп'ютерної конференції, *CC session* – заняття, *CC technology* – технологія комп'ютерних конференцій, *CC tasks* – завдання комп'ютерної конференції. Терміни *DVC (desktop videoconferencing)* – відеоконференція через персональний комп'ютер, *audiographic videoconferencing* – аудіографічна відеоконференція, *two-way videoconferencing* – двостороння відеоконференція, *satellite teleconferencing* – телеконференція з використанням супутникового зв'язку є частковими синонімами.

Запровадження комп'ютерних конференцій спричинило появу багатокомпонентного терміна *real time synchronous discussion* – одночасне (синхронне) обговорення у режимі реального часу, що має коріння у журналістській термінології, та терміна *group discussion over a computer network* – групове обговорення у комп'ютерній мережі.

У деяких багатокомпонентних термінів-інновацій першим компонентом є лексема *virtual*, напр., *virtual education system* – віртуальна система освіти, *virtual degree* – віртуальний диплом, *virtual student* – віртуальний студент. Продуктивною також є лексема *interactive*: *interactive homework* – інтерактивне домашнє завдання, *interactive planning and decision making* – інтерактивне планування та розв'язання проблем, *interactive functions of learning* – інтерактивні функції навчання, *paperless classroom* – «безпаперовий клас», «клас без книжок та зошитів». Зростаюча кількість учнів, що навчаються вдома за індивідуальними програмами, підвищення якості та можливостей індивідуального навчання сприяли виникненню нових термінів: *to home-school* – навчати(ся) вдома (без відвідування школи), *home-schooler* – учень, котрий навчається вдома (не відвідуючи школу), *home-schooling* – навчання вдома,

індивідуальне навчання. Інтенсивне використання технічних засобів у процесі навчання породило категорію учнів, які не в змозі без них обходитися, що, у свою чергу, спричинило появу нового складного терміна «*dependent learner*». Можна запропонувати для нього український відповідник, утворений за схемою «уточнення у вигляді скорочення + калька»: *dependent learner* – ТЗН-залежний учень (за аналогією з терміном «ВІЛ-інфікований»). Певною підставою такого перекладу може бути припущення, що *dependent* мігрувало з підмови, яка обслуговує сферу вживання наркотиків.

Для перекладу наступних двокомпонентних термінів використовується спосіб семантичного калькування та перекладацький коментар: *attachment parenting (promoting parent) – child relationships closer than normal in a society valuing individualism* – віддане батьківство, *boomerang baby [kid] (child who returns to live in the parental home after completing school)* – дитина-«бумеранг» (дитина, що повертається жити додому після закінчення школи), *family mentoring* – «родинна опіка», об'єднання кількох родин для почергового проведення часу з дітьми, *student-operated media* – студентські засоби масової інформації.

Для відтворення значень наступних термінів-інновацій можна використати описовий спосіб перекладу: *quality time* – час активного спілкування з дітьми, *single parenthood* – родина, де є лише один з батьків, *child abuse* – знущання батьків над дітьми.

Розвиток нових видів спорту поповнив суміжну освітню лексику новим складним терміном *gender wrestling (mixed gender wrestling)* – змагання у середній школі із змішаної боротьби (боротьби, в якій беруть участь особи різної статі).

Часткові зміни у сфері фінансування освіти США та Великобританії, що відбулися у 90-х роках, відбилися у мові в таких нових для освітньої терміносистеми термінах, як *preferential packaging, front-loading, need-gapping, full-needed, grant-maintained school, tuition-free institutions, fee-charging school*. Можна припустити, що *preferential packaging* утворилося від словосполучення

preferential voting – рейтингове голосування (голосування, під час якого виборець цифрами позначає прізвища кандидатів, що фігурують у бюлетені, у порядку переваги) [269, с. 762]. Отже, *preferential packaging* можна перекласти як «рейтингове преміювання студентів» або «преміювання кращих студентів». У політичній терміносистемі останнього десятиріччя став досить широко вживатися термін *front(end) loaded* – «такий, що авансує пільги» (про договір, що передбачає збільшення зарплатні у перший рік своєї чинності) [269, с. 348], а пізніше в освітній терміносистемі з'явився термін *front-loading (the practice of awarding a very attractive financial aid package to first-year students to entice to enroll and then aiding them at a lower rate for their remaining years)* [370, с. 406]. Через розбіжність явищ та понять у сфері фінансування освіти США та України важко знайти аналог у мові перекладу, тому для створення перекладного відповідника доцільно якнайстисліше описово передати зміст означеного поняття: *front-loading* – заохочувальна фінансова допомога першокурсникам.

Із поєднання вже наявних слів з'явився новий складний термін *grant-maintained school*¹² [384, с. 88] – субсидована урядом школа. У такий самий спосіб поєднання основ виникли такі складні терміни з новими значеннями, як *full-needed college* – коледж повного забезпечення (коледж, що задовольняє всі потреби студентів шляхом надання їм субсидій, стипендій та можливості поєднання роботи і навчання) [370, с. 406], *fee-charging school* – платна школа, *tuition-free institutions* – безоплатні навчальні заклади. Новий термін-конституент терміносистеми «освіта» британського національного варіанта англійської мови *opt out school* номінує школу, незалежну від місцевої влади, а в американському національному варіанті такий самий набір сем позначається семемою *charter school*. Ще один термін із сфери фінансування освіти *need-gapping (the practice of awarding students only part of the aid they need so the college can spread aid money among more students)* [370, с. 414] можна перекласти складним терміном «часткова фінансова підтримка студентів».

¹² Перші такі школи з'явилися у 1988 р. [Martin, с.88].

Для утворення нових словосполучень ЛСП «освіта» англійської мови активно використовується лексема *transfer* – *переведення, перенесення: transfer of learning* – перенесення набутих знань і вмінь для використання в одній ситуації, на застосування в іншій, *transfer program* – (амер.) трансферна програма (*програма навчання у коледжі нижчого рівня для студентів, що планують здобувати вищу освіту*), програма підготовчого відділення, *transfer student* – (амер.) студент, що перевівся. Привертає увагу термін *credit transfer* – трансфер кредитів, зарахування кредитів, перенесення кредитів (*зарахування кредитів чи залікових годин, отриманих у закладі освіти однієї країни закладом освіти іншої країни*). Тепер цей термін широко використовується у сфері міжнародного визнання дипломів та кваліфікацій, а мігрувала ця лексема з терміносистеми банківської справи. В «Oxford English Dictionary» за *credit transfer* все ще закріплено лише одне значення: *credit transfer – a method of payment by which a debtor's bank, etc. on his instruction, will transfer the amount of owed to the account of his transfer, whether in the same or another bank* [313, с. 1139].

Лексема *chalkface* змодельована за аналогією з *coalface*, що метафорично використовується для позначення виробничої дільниці, місця, де здійснюється робота у сфері промисловості чи бізнесу [296, с. 64], а тому цей термін можна передати українською мовою як «клас» або «класна кімната», як «місце роботи та спілкування вчителя і учнів». У реченні ж можна подати і більш загальний варіант перекладу: *School inspectors are set to return to the troubled London borough of Brent this week to see chalkface how the council's «racial equality development» programme is actually working out at the chalkface* [296, с. 64]. *Цього тижня перед шкільними інспекторами поставлене завдання повернутися у неспокійну лондонську окраїну Брет, щоб перевірити, як втілюється у життя муніципальна програма з вдосконалення механізмів забезпечення расової рівності на місцях (Переклад наш – Л.В.)*.

Способом поєднання основ утворена також лексема *Ivyspeak* (*speech of Ivy Leager*) [370, с. 410] – мова випускника одного з університетів «Ліги плюща».

Читачеві, що не має достатніх фонових знань, навряд чи буде зрозумілим такий переклад, бо спершу слід розтлумачити, що таке «Ліга плюща», тому ми вважаємо за необхідне додати таке уточнення – «одного з найстаріших та найпрестижніших навчальних закладів Америки».

Розглянемо тепер питання про український відповідник терміна *milk round*. Утворилася ця інновація шляхом переосмислення значення словосполучення *milkman's route* – звичайний, постійний шлях, по якому збирається чи розвозиться молоко. Беручи до уваги різні реалії повсякденного життя, вважаємо доречним використання не калькування, а складного терміну, в якому чітко виражене значення слова: *milk round* – виїзна кампанія з найму випускників вузів для роботи у промисловості. У контексті ж, на нашу думку, можливе й використання скороченого варіанту: *I wanted to go into marketing, and having done the milk round of interviews I'd decided that industry would provide me with the best training and the widest choice.* [370, с.251] *Я хотіла зайнятись маркетингом, але, пройшовши співбесіду під час виїзної кампанії з найму на роботу у промисловій сфері, вирішила, що у промисловості я навчусь більше та матиму ширший вибір (Переклад наш – Л.В.).*

Термінологія методики навчання також поповнюється новими конститuentами, як-от: *action zone* – зона активної діяльності класу, активна зона класу (*частина класної кімнати, куди найчастіше викликають учнів для відповіді, там відбувається більша частина вербального спілкування*), *wait time* – час очікування (*учителя на відповідь учня чи на формулювання власної думки*). Спостерігаємо утворення термінів за синтаксичною моделлю, що часто перекладаються калькуванням з коментарем, як-от: *example-to-rule* – «приклад-правило», *rule-example* – «правило-приклад-правило» (*пояснення нового матеріалу від прикладу до правила, правило-приклад-правило* – «пояснення нового матеріалу, що розпочинається формулюванням правила, продовжується підкріпленням прикладом і закінчується поверненням до правила»), *think-pare-share* – «подумай-обтрунтий-вислови» (*техніка, що використовується для уповільнення викладу*

матеріалу та для заохочення учнів (студентів) брати участь у веденні уроку) або перифразуванням: *face-to-face* – індивідуальні консультації.

Лексемі-інновації *flip-flop* пропонується перекладний відповідник «гойдалка» [277, с. 9] та коментар *термін описує хаотичні дії вчителя, який розпочинає план, кидає його і розпочинає виконувати другий, а потім без його завершення повертається до попереднього* [277, с. 9]. На нашу думку, доцільніше використати прозоріше перифразування та чіткіший перекладацький коментар: *flip-flop* – «метушня» (ситуація, в якій учитель, розпочинаючи одне завдання, кидає його, починає інше і, не завершивши останнє, повертається до попереднього).

Проаналізовані прийоми перекладу неологізмів підтверджують тезу Баснетт про те, що процес перекладу вимагає залучення всіх екстралінгвістичних факторів [173, с. 21].

Встановлення значень нових термінів слушно вважається науковцями однією з найбільших труднощів [70, с. 143]. Неможливо побудувати точну модель перекладу нових термінів, що була б сталою і діяла ідеально в усіх випадках. Навіть слова, утворені за допомогою одного і того самого афікса, можуть передаватися засобами української мови по-різному, як, наприклад, у випадку з McMedia та McMed Student. З огляду на те, що неологізм – це лексема, що з'явилася лише нещодавно у певній мові і деколи не всі носії без коментарю можуть зрозуміти його значення, переклад неологізмів подається, як правило, із стислим коментарем, за умови відсутності аналога чи відповідника у мові перекладу. У разі належності новоутворення до розряду термінів бажано, на нашу думку, утворювати такий перекладний відповідник, з якого було б зрозумілим значення без пояснення, це найчастіше досягається шляхом утворення складного терміна. Отже, вибір перекладного відповідника завжди має бути вмотивованим [119, с. 60].

Слушною видається думка про те, що переклад «це не лише намагання передати певну інформацію засобами іншої мови, але й випробування можливостей мови перекладу, її здатності передавати думку, висловлену іншою

мовою. І якщо у мові перекладу бракує необхідних лексичних одиниць, саме перекладачі першими намагаються створити відповідний лексичний еквівалент у мові перекладу, коли вони натрапляють на лакуни» [37, с. 18].

3.4. Переклад нових скорочень терміносистеми освіти англійської мови

Загальновідомо, що прискорений розвиток інформаційних технологій та тенденція до економії мовних засобів сприяють зростанню долі скорочень у розмовній та письмовій мові. Скорочення є особливою характеристикою сучасної наукової та технічної термінології [233, с. 131]. Широке використання скорочених форм поряд із повними варіантами термінів є характерною рисою багатьох терміносистем, у тому числі спеціальної лексики сфери освіти англійської мови.

В англійській мові традиційно розрізняють літерні аббревіатури (alphabetic), скорочені слова (clippings) та телескопічні слова (blends). Серед скорочень розрізняються термінологічні та розмовні скорочення. Літерні аббревіатури у свою чергу поділяються на ініціалізми та акроніми. На підставі зібраного нами фактичного матеріалу можна зробити висновок про незначний відсоток телескопізмів серед решти скорочень (1,2%) та значну питому вагу аббревіатур (20%).

Е.Ф. Скороходько зазначає, що за своєю природою термінологічні скорочення можуть бути текстові та термінологічні: «Скорочення текстові використовуються одним чи кількома авторами, причому у кожному окремому випадку (у кожній книзі чи статті) вони обов'язково пояснюються авторами у тексті чи у примітках. Термінологічні скорочення – це загальноживані (інколи стандартні) синонімічні короткі варіанти стандартних термінів. Термінологічні скорочення зазвичай є зрозумілими фахівцям без пояснень» [135, с. 53-54]. А.В. Муричова [114] розрізняє аббревіатури оказіональні, текстові, загальноприйняті та аббревіатури-інтернаціоналізми [114, с. 6].

Отже, синтезувавши згадані класифікації скорочень, можна зробити висновок про існування загальноприйнятих термінологічних скорочень, термінологічних скорочень-інтернаціоналізмів та безеквівалентних скорочень.

Характерними ознаками загальноприйнятих та інтернаціональних абrevіатур вважається регулярне відтворення абrevіатури у мові, існування загальноприйнятого значення, широке використання друкованими засобами масової інформації, наявність стійкої фонологічної структури, незалежність від контексту та мовленнєвої ситуації, наявність системних відносин з узуальною лексикою, переважне використання без розшифрування, прояв словотворчої активності, наявність нормативного статусу, включення абrevіатури до лексикографічних джерел [135, с. 7].

У нашому дослідженні розглядається переклад лише термінологічних та розмовних скорочень освітньої лексики. На сторінках деяких посібників з перекладу даються практичні рекомендації щодо передачі значень скорочень іноземною мовою [23, с. 316-320; 62, с. 179-185; 75, с. 265-267; 117, с. 144].

Переклад англійських освітніх скорочень шляхом створення в українській мові відповідної *абrevіатури* чи *скорочення* не застосовується часто. Скорочення-відповідник створюється у тому разі, якщо скорочена лексема є інтернаціональною чи денотат широко відомий отримувачам інформації:

ISU (International Student Union) – МСС (Міжнародний союз студентів), WFEA (World Federation of Educational Associations) – ВФПА (Всесвітня федерація просвітницьких асоціацій), WFSW (World Federation of Scientific Workers) – ВФНП (Всесвітня федерація наукових працівників).

Переклад *транскодуванням*, так само, як і попередній прийом перекладу англійських освітніх скорочень, не є широко розповсюдженим:

UNISIST (United Nations Intergovernmental System of Information in Science and Technology) – ЮНІСІСТ (Міжнародна система науково-технічної інформації), UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) – ЮНЕСКО (Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки, культури). При перекладі телескопізма *Oxbridge* також використовуємо

транскодування, супроводжуючи коментарем: *Oxbridge* – Оксбридж, (Оксфорд та Кембридж, найпрестижніші заклади вищої освіти Великобританії). У розмовне мовлення студентів широко увійшов перекладний транскодований відповідник лексеми *ISIC* (*International Student Identity Card* – Міжнародний студентський квиток), який вимовляється *ісік*, *ізік* або *айсік* (одного варіанту ще немає), на письмі, як правило, скорочення переноситься без змін.

Третій прийом перекладу англійських скорочень – *перенесення скорочення без змін* з перекладом його повної форми:

TOEFL (*Testing of English as a Foreign Language*) – TOEFL (тестування (тест або перевірка) з англійської мови як іноземної), *PLATO* (*Programmed Logic for Automatic Teaching Operation*) – PLATO (система (індивідуального) навчання за допомогою ПЕОМ), *TEMPUS* (*Trans-European Mobility Programme (Scheme) for University Studies*) – TEMPUS (Програма транс'європейської (академічної) мобільності для університетського навчання (між країнами Центральної та Східної Європи і країнами-членами Європейського співтовариства)), *ERASMUS* (*European Community Action Scheme for the Mobility of Students*) – ERASMUS (Схема дій Європейського співтовариства для мобільності студентів), *ECTS* (*European Credit Transfer System*) – ECTS (Європейська система перезарахування кредитів).

Останнім часом спостерігається посилення тенденції перенесення абрєвіатури в український перекладний текст без жодних змін у графічному оформленні. Це не зовсім бажаний прийом перекладу англійських скорочень, оскільки до української мови вносяться зовсім чужомовні елементи, наприклад:

Ministers called upon existing organisations and networks such as NARIC and ENIC to promote, at institutional, national and European level, simple, efficient and fair recognition reflecting the underlying diversity of qualifications.

(*NARIC* – *National Academic Recognition Information Centre* Національний інформаційний центр із академічного визнання (документів про освіту), *ENIC* (*European National Information Centre on Academic Recognition and Mobility of*

University Students) – Європейський національний інформаційний центр з академічного визнання та мобільності).

*Міністри закликали існуючі організації і мережі типу **NARIC** і **ENIC** сприяти на інституційному, національному і європейському рівнях простому, ефективному і справедливому визнанню, що є адекватним викладеному розмаїттю кваліфікацій [330, с. 28].*

*Ministers called upon the universities and other higher education institutions, national agencies and the European Network of Quality Assurance in Higher Education (**ENQA**), in cooperation with corresponding bodies from countries which are not members of **ENQA**, to collaborate in establishing a common framework of reference and to disseminate best practice [451]. (**ENQA** (European Network of Quality Assurance in Higher Education) – Європейська мережа забезпечення якості у вищій освіті).*

*Міністри спонукали університети й інші вищі навчальні заклади, національні агенства і Європейську мережу забезпечення якості у вищій освіті (**ENQA**) співпрацювати в кооперації з відповідними організаціями країн, що не є членами **ENQA**, у встановленні норм прийняття рекомендацій і поширення кращої практики [330, с. 29-30].*

*They (ministers) take note of the message from the European University Association (**EUA**) arising from the Graz Convention of Higher Education Institutions, the contributions from the European Association of Institutions in Higher Education (**EURASHE**) and the communications from **ESIB** – The National Unions of Students in Europe [451].*

*Також береться до уваги повідомлення від Європейської асоціації університетів (**EUA**), що виникла у результаті Гразької конвенції вищих навчальних закладів, виступи Європейської асоціації вищих навчальних закладів (**EURASHE**) і повідомлень **ESIB** – Національних спілок студентів Європи [330, с. 33].*

Найбільша частина скорочень англійської освітньої лексики перекладається повною формою вихідної лексеми:

EAIE (European Association for International Education) – Європейська Асоціація міжнародної освіти, SUNY (State University of New York) [395, с. 1] – Університет штату Нью-Йорк, ADA (Americans with Disabilities Act) [407, с. 5] – Закон про заборону дискримінації американців з обмеженою дієдатністю, CRT (criterion-referenced tests) [363, с. 22] – тести з критеріями оцінювання, REACH («Records of Achievement») [391, с. 134] – (амер.) «Облік досягнень» (рекомендації, які містять навчальні цілі для кожного семестру початкової школи) т. ін.

На підставі вибірки фактичного матеріалу з перекладних і тлумачних словників, періодики, художніх творів та Інтернету (загалом більше 500 одиниць) ми проаналізували скорочення спеціальної лексики сфери освіти англійської мови у плані їх перекладу українською мовою.

Усі наукові ступені англійської мови мають скорочені форми: *BF (Bachelor of Forestry) – бакалавр лісництва, MAT (Master of Arts in Teaching) – магістр педагогічних наук*. Досить часто одна аббревіатура позначає два різних ступені, які неможливо розрізнити без їхнього розшифрування: *BAS (BASc) 1. (Bachelor of Agricultural Sciences) – бакалавр сільськогосподарських наук; 2. (Bachelor of Applied Arts) – бакалавр прикладних наук*. Для уникнення повної омонімії можуть використовуватися римські цифри: *MSW I – Master of Social Welfare – магістр соціального забезпечення, MSW II – Master of Social Work – магістр соціального обслуговування*. Існують також випадки утворення скорочених варіантів учених звань від початкових літер латинського еквіваленту, що зовсім не позначається на їх перекладі: *ChB – (Bachelor of Surgery) (лат. Chirurgiae Baccalaureus) – бакалавр хірургії*.

Як бачимо, більшість скорочених варіантів учених ступенів перекладається повною формою, і тільки у разі необхідності додається пояснення, напр.: *B.A.E. (B.A.Ed.) (Bachelor of Arts in Education) – бакалавр гуманітарних наук з педагогіки (ступінь, що дає право викладати гуманітарні дисципліни у школі)*.

Слід зауважити, що всі без винятку вчені ступені англійської терміносистеми освіти мають скорочені форми, що суттєво відрізняє цю групу лексем від аналогічної української, де відповідні скорочення майже відсутні. В українській мові скорочені форми мають лексеми зі складовою *кандидат наук* та *доктор наук*.

Для частини назв *посад у системі освіти* також використовуються різні види скорочень: *FSA (Foreign Student Adviser)* – (амер.) *консультант у справах іноземних студентів* (посадова особа ВЗО, що займається питаннями перебування у країні іноземних студентів та членів їхніх сімей); *prog* (скор. від *progrinnis*) – 1. *проктор, наглядач* (в університеті); 2. *виконувати обов'язки проктора, яппу* – *шкільний сторож* (у Шотландії); *Prof* (скор. від *professor*) – розм. 1) *професор*; 2) *учень* (школи). Подекуди постерігаємо омонімію термінів-скорочень різних семантичних груп, як-от: *A* – 1) від *academician* – *академік*; 2) від *academy* – *академія* та *A, a* – *найвища оцінка, «відмінно»*. З огляду на те, що такі лексеми є етноспецифічними, перекладаємо їх повну форму.

Скорочення, що позначають *назви документів про освіту* Постійні зміни у системі освіти призводить до того, що ця група скорочень найшвидше застаріває і виходить з ужитку, як сталося, наприклад з *GCE (General Certificate of Education)* – *загальний сертифікат* (загальне свідоцтво) про освіту, замість якого з'явився *GCSE (General Certificate of Secondary Education)* – *сертифікат (свідоцтво) про середню освіту* (у Великобританії). Скорочення тут відбувається у більшості випадків шляхом аббревіації, а перекладаються такі скорочення звичайно повним варіантом: *PGCE (Post Graduate Certificate of Education)* – *післядипломний сертифікат вчителя* (видається після отримання диплома бакалавра). Усі назви документів про освіту певного рівня, як правило, є етноспецифічними, тому перекладаємо їхні повні назви калькуванням.

Назви освітніх організацій, асоціацій та ін. також мають скорочені форми: *BTEC (Business and Technician Education Council)* – *Рада з питань технічної та підприємницької освіти* (у бізнесі), *NASDC (New American Schools Development Corporation)* – *Організація (товариство) сприяння розвитку шкіл нового типу*

(США), *NCES (National Center for Educational Statistics)* – (амер.) Федеральний статистичний центр освіти, *NCTM (National Council of Teachers of Mathematics)* – (амер.) Національна рада вчителів математики, *BSA (Boy Scouts of America)* – організація «Бойскаути Америки», *DFE (Department for Education)* – (брит.) відділ освіти, *PTA (parent-teacher association)* – Асоціація батьків та вчителів. Скорочення *frat* (амер.) вживається для позначення як студентського братства, так і члена студентського братства, а також студента із забезпеченої сім'ї.

У назвах закладів освіти використовуються різні типи скорочень:

а) аббревіатури: *U (university)* – університет, *UCLA (University of California, Los Angeles)* – Університет Каліфорнії у Лос-Анжелесі, *CRC (Cambridge Regional College)* – Кембриджський регіональний коледж, *HYP (Harvard, Yale and Princeton)* – університети Гарварду, Єйлу та Принстону, *PS (public school)*, *HJS (high junior school)* – (амер.) молодша с/ш (7 – 9 класи с/ш). У цій підгрупі теж спостерігаємо омонімічні аббревіатури: *OU (Oxford University)* – Оксфордський університет, *OU (Open University)* – Відкритий університет;

б) скорочені слова: *Ox., Oxf. (Oxford)* – Оксфорд, Оксфордський університет, *Harv. (Harvard University)* – розм. Гарвардський університет, *Poly* – розм. політехнічний інститут;

в) змішані скорочення: *B-school* – (амер.) школа бізнесу (коледж чи факультет з підготовки спеціалістів з управління бізнесом, особливо на рівні магістратури), *prep school (preparatory school)* – (амер.) приватна школа, приватні курси (для підготовки до вступу в середній навчальний заклад або ВЗО), *grades K through 12 (від K – kindergarten до 12 класу)* – (амер.) повна середня школа.

Як видно, семантику аббревіатур, скорочених слів та змішаних скорочень цієї ЛСГ відтворюємо повною формою.

г) телескопізми: *multiversity* – (амер.) мегауніверситет (великий університет, що має у своєму складі кілька університетських містечок з певною автономією), *poliversity* – теж саме, що й *multiversity*, *Oxbridge* – Оксбридж,

(Оксфорд та Кембридж, найпрестижніші заклади вищої освіти Великобританії), що має похідне слово *Oxbridgian* – випускник престижного закладу освіти Великобританії; *Camford* – те ж, що й *Oxbridge*.

Переважаюча частина назв *тестів*, *іспитів* освітньої лексики має скорочені форми:

а) аббревіатури: *ELM* (*Entry Level Mathematics Test*) – (амер.) *тест* для визначення рівня знань з математики у вступників до коледжу чи університету, *ACT* (*American College Test(ing) Program*) – (амер.) *тест* американського коледжу (один із тестів у системі тестування (оцінювання) студентів при вступі до університету чи переході з одного університету до іншого), *GRE* (*Graduate Record Examination*) – *тест* вступника до магістратури;

б) скорочені слова: *exam* (скор. від *examination*) – *іспит*, *екзамен*, *matric* (скор. від *matriculation*) – 1) розм. *вступний екзамен до ВЗО*; 2) *зарахування до ВЗО*, *schols* – розм. *конкурсний екзамен* (на право одержання стипендії);

в) змішані скорочення: *IQ test* (*intelligent quotient test*) – (амер.) *перевірка розумових здібностей*, *C and B* (*college boards*) – *вступні іспити* (при вступі до ВЗО).

Лексеми цієї ЛСГ не уникли омонімії: *SAT* (*Scholastic Aptitude Test*) – *тест на здатність до навчання* та *SAT* (*Standard Assessment Test*) – *тест стандартного оцінювання*.

Скорочені варіанти назв *тестів*, *іспитів* англійської мови також відтворюються українською мовою повною формою вихідної лексеми, якщо є аналог у ЛСГ української мови, слід використовувати його.

У системі оцінювання превалюють літерні скорочення: *F* (від *Fail*) – (амер.) «незадовільно», *P* (від *pass*) – (амер.) *зараховано*, *N* (від *no-pass*) – «незараховано» (оцінка у ВЗО за системою «зараховано – незараховано»), *GPA* (*grade point average*) – *середній бал* (характеристика успішності учня, що вираховується шляхом ділення набраної суми балів на кількість витрачених залікових годин). З наведених прикладів видно, що перекладними

відповідниками англійських оцінок-літер є аналоги української описової системи оцінювання з уточненням та подекуди з коментарем.

У розмовному мовленні широко використовуються скорочення, що позначають *користувачів освіти* (студентів, школярів т. ін.), перекладаємо їх також повною формою: *pup* – (скор. від *pupil*) *школяр*, *co-ed* від *co-educated* – (амер.) розм. *студентка, учениця*; *semi* – (амер.) *студент другого курсу університету*; *preppie* – (іронічне) «із багатіїв», *учень приватної привілейованої школи*; *grad student* – *післядипломний студент*, *frat rat* – сл. член *студентського братства*. Варто звернути увагу на скорочення-американізи змішаного типу *el-hi students*, що утворилося від *elementary school* та *high school* і позначає *школярів* взагалі, а також ініціалізм *A. B. D.* (*All But Degree* або *All But Dissertation*) – (амер.) розм. «*Все, окрім ступеня*» (про докторанта, який виконав усі вимоги для отримання ступеня доктора філософії, окрім захисту докторської дисертації).

Назви *навчальних дисциплін* також мають свої скорочені варіанти: *trig* (*trigonometry*) – *шк. тригонометрія*, *Oral Interp* (*Oral Interpretation*) – *усний переклад* (інтерпретація), *Con Law* (*Constitutional Law*) – *конституційне право*, *Cart* (*Cartography*) – *картографія*, *Brit Lit* (*British Literature*) [188, с. 86] – *література Великобританії*, *Astrogut* (*Introductory Meteorology*) – *вступ до метеорології*, *Calc* (*Calculus*) – *обчислення*, *PT* (*physical training*) – *фізична культура, фізкультура*. Лексема *mathematics* (математика) має два національні варіанти скорочень: британський – *maths* та американський – *math*, що є її розмовними варіантами.

Терміни *системи фінансування освіти*, що мають скорочені варіанти, зазвичай, є етноспецифічними, тому перекладаються повною формою почасти з коментарем: *lab fee* (*laboratory fee*) – (амер.) *платня за використання лабораторій* (зі студентів університетів та коледжів), *defer* (*deferment*) – *відстрочення на рік оплати позики* (на навчання).

Привертає увагу невелика група скорочень пенітенціарної сфери, тобто *сфери навчальних виправних закладів для неповнолітніх*: *juvie* (або *juvey*) –

(амер.) 1) неповнолітній злочинець; 2) колонія для неповнолітніх злочинців; *JINS* або *jins* (*Juveniles in Need of Supervision*) – підлітки, що потребують нагляду. В українській терміносистемі аналогічних скорочень немає, тому перекладні відповідники створюються для повного варіанта вихідної лексеми.

Елементи термінів-абревіатур змішаного типу *суміжної сфери* передаються українською мовою описового перекладу та повним перенесенням абревіатури в українську мову з коментарем: *M-visa* – віза категорії *M* (видається для в'їзду в США особам, що проходять професійне навчання), *F-1 visa* – (амер.) віза категорії *F-1* (студентська віза), *J-1 visa* – віза категорії *J-1* (для подорожі у США з наукового та студентського обміну).

Слід зазначити, що в англійських статтях про освіту можна спостерігати використання кількох видів скорочень поспіль, однак усі вони перекладаються українською мовою, як правило, відповідними повними формами:

«*Wife of former J-MS grad student honors his work with book.*» [414, с. 45.]
Дружина колишнього післядипломного студента **факультету журналістики і масової комунікації** вшановує його працю випуском книжки. (Переклад наш – Л.В.)

As **IBO** officials in Geneva explain, the **IB** student is one «who values the shared humanity that binds all people together while respecting the variety of cultures and attitudes to life...» [380, с. 12]. Як пояснюють офіційні представники **Організації міжнародного бакалаврату**, студент **Міжнародного бакалаврату** – це той, «хто цінить гуманність, що об'єднує усіх людей, поважаючи різноманітність культур та підходів до життя...» (Переклад наш – Л.В.)

«*There are no clouds today and we shall have P.T. in the playground which I like.*» [389, с. 82] Сьогодні немає хмар і у нас буде **фізкультура** на майданчику, що мені подобається. (Переклад наш – Л.В.)

Скорочення різних типів широко використовуються в англійській терміносистемі освіти. Абревіатури цієї сфери можуть бути національно специфічними, інтернаціональними та мати різну структуру. У ній

спостерігається також омонімія абревіатур як у межах однієї лексико-семантичної групи, так і між різними групами. При перекладі абревіатур необхідно знати їхню повну форму та часто наводити додаткові пояснення, уникаючи формалізму і пам'ятаючи про те, що «скорочення повинно сприйматися одразу і бути зрозумілим...» [87, с. 170].

З огляду на те, що більша частина проаналізованих скорочень є термінами-реаліями, а також на нехарактерність скорочень для української терміносистеми освіти, майже всі вони перекладається розгорнутою формою. Скорочені ж форми деяких термінів-інтернаціоналізмів транскодуються, хоча їхній повний аналог перекладається повністю.

Висновки до Розділу 3

Найпоширенішим прийомом перекладу етноспецифічної освітньої лексики англійської мови є описовий переклад, у такий спосіб створено перекладні відповідники для 37% лексем.

17% лексем перекладено калькуванням, 6% транскодуванням, для 5% лексем використані аналоги. 55% досліджених лексем мають двосторонню відповідність.

В «Англо-українському словнику» М.І. Балли представлено близько однієї тисячі найуживаніших освітніх лексем Великобританії та США, вони охоплюють більшість ЛСГ ЛСП «освіта» обох НВАМ, недостатньо представлені у словнику скорочення.

На виникнення неологізмів у сфері освіти впливають різні чинники: розвиток науково-методичної думки, заходи з реформування освіти, зміна навчальних планів та програм, поява нових курсів, інновації у фінансуванні освіти, розвиток технічних засобів навчання, зміни у політичній сфері, ступінь відкритості суспільства, його багатонаціональність, тенденція до економії мовленнєвих засобів, збільшення чи зменшення активності та продуктивності різних способів словотворення.

Джерелами поповнення дослідженої нами терміносистеми, поряд із переосмисленням значень слів загальнолітературної мови та запозиченнями з інших мов або ж національних варіантів однієї і тієї ж мови, є й деякі інші терміносистеми – фінансово-банківської справи, політики, медицини, військової справи, сільського господарства, інформаційних технологій, промисловості, спорту та інших.

З огляду на те, що більшість досліджуваних інновацій є термінами-реаліями, вони перекладаються із застосуванням різних прийомів перекладу та їхніх комбінацій: повного або семантичного запозичення (транскодування і калькування); використання певного відповідника в мові перекладу; надання загальнолітературній одиниці статусу терміна.

Неможливо побудувати точну модель перекладу нових термінів, що була б сталою і діяла ідеально в усіх випадках. Навіть слова, утворені за допомогою одного і того ж суфікса, можуть передаватися засобами української мови по-різному. З огляду на те, що неологізм – це лексема, що з'явилася лише нещодавно у певній мові і деколи не всі носії без коментарю можуть зрозуміти його значення, переклад неологізмів подається, як правило, із стислим коментарем, за умови відсутності аналога чи відповідника у мові перекладу. У разі належності новоутворення до розряду термінів бажано, на нашу думку, утворювати такий перекладний відповідник, з якого було б зрозумілим значення без пояснення, і найчастіше це досягається шляхом утворення складного терміна.

Скорочення різних типів широко використовуються в терміносистемі освіти англійської мови. Аббревіатури цієї сфери можуть бути національно специфічними, інтернаціональними та мати різну структуру. У цій терміносистемі спостерігається також омонімія аббревіатур і у межах однієї ЛСГ, і між різними групами. Для перекладу аббревіатур необхідно знати їхню повну форму та почасти давати додаткові пояснення, зважаючи на те, що переклад скорочень повинен бути зрозумілим.

Переклад англійських освітніх скорочень шляхом створення в українській мові відповідної абrevіатури чи скорочення застосовується не часто. Власне скорочення-відповідник створюється у тому разі, коли скорочувана лексема є інтернаціональною або денотат широко відомий отримувачам інформації.

Транскодуються ініціалізми й акроніми лише за умови частого вживання скорочуваної лексеми в культурі мови перекладу чи міжнародного визнання та вагомості денотата.

Перенесення скорочення без змін з перекладом його повної форми – третій, не зовсім бажаний (оскільки до української мови вносяться зовсім чужомовні елементи) прийом перекладу англійських скорочень.

Найбільша частина скорочень англійської освітньої лексики перекладається повною формою вихідної лексеми.

З огляду на те, що більша частина проаналізованих скорочень є термінами-реаліями, а також через меншу вживаність скорочень в українській терміносистемі освіти, майже всі скорочення перекладаються розгорнутою формою. Скорочені форми деяких термінів-інтернаціоналізмів транскодуються.

ВИСНОВКИ

1. Освітня лексика в англійській і українській мовах – це сукупність лексем, що об'єднана асоціативно-логічними зв'язками в межах ЛСП «освіта» та забезпечує спілкування на різних рівнях у сфері освіти. Інтегральною ознакою цієї лексики є семантичний множник *«належність до освіти»*. У межах освітньої лексики англійської і української мов виділяються: 1) терміни: а) терміни власне терміносистеми освіти, б) суміжні терміни; 2) номенклатура; 3) колоквіалізми: а) розмовна шкільна лексика, б) розмовна студентська лексика, в) професійна розмовна лексика викладачів та вчителів. Освітні терміни – це лексеми, об'єднані в межах терміносистеми освіти, що номінують поняття та явища цієї галузі та використовуються для професійного і науково-теоретичного спілкування фахівців освіти.

2. Початок процесу лексикографічної фіксації освітньої лексики в англійській і українській мовах на фаховому рівні датується різними періодами. Перші тлумачні фахові словники освітньо-педагогічної тематики у Великобританії та США з'явилися на початку ХХ століття, а в Україні – наприкінці ХХ століття. В Україні ще досі бракує тлумачних словників освітньо-педагогічної тематики. Упорядкованої лексикографічної фіксації українських перекладних відповідників англійської освітньої лексики у ХХ столітті не було. «Англо-український словник освітньої лексики» став першою спробою уніфікації англо-українських перекладних відповідників цієї галузі.

3. ЛСП «освіта»-«education» – це угруповання лексичних конститuentів, об'єднаних семою *«належність до освіти»* («belonging to education»). ЛСП «освіта» має однакову конфігурацію в обох мовах – це тривимірне утворення, стратифіковане на три осі. На вісях *x* та *z*

розташовані мікрополя, на осі у розташовані лексико-семантичні групи. У межах мікрополя конституенти об'єднані архілексевою. На осі *x* розташовані мікрополя: *primary education, secondary education, further education, higher education* у британському НВАМ, *elementary education, secondary education, post-secondary education* в американському НВАМ, *початкова освіта, середня освіта, професійно-технічна освіта, вища освіта* в українській мові. Семантичні множники, що об'єднують ЛСГ, є універсальними для трьох ЛСП (американського та британського НВАМ і української мови): *заклади освіти (educational establishments); учасники навчально-виховного процесу (pupils, students, teaching staff (амер. – faculty)); навчальні дисципліни (diciplines, subjects); оцінювання та контроль знань (evaluation and assessment system); організація навчального процесу (organization of the process of education); документи про здобуття рівня освіти (credentials); кваліфікації та вчені звання (degrees and qualifications); артефакти (artefacts)*. ЛСГ проходять через мікрополя. На осі *z* ЛСП української мови розташовані мікрополя *спеціальна освіта* (перетинає мікрополя *початкова та середня освіта*), *заочна/ вечірня освіта* (перетинає мікрополя *середня, професійно-технічна та вища освіта*). Термінологія, що належить до мікрополя *дистанційна освіта*, малочисельна, бо ця форма навчання в Україні лише зароджується. Подібно до ЛСП української мови, на осі *z* ЛСП британського і американського НВАМ розташовані мікрополя *special education (спеціальна освіта)* та *part-time learning (заочна/ вечірня освіта)*. Конституентне наповнення мікрополя *distance learning* і *дистанційна освіта* збігається частково з причини, зазначеної вище. Лакуною для ЛСП української мови є мікрополе британського НВАМ, об'єднане етноспецифічним бритицизмом *sandwich learning* (комбіноване навчання, що поєднується з роботою на підприємстві).

4. Перекладознавчо-контрастивне порівняння ЛСП «освіта» в українській та англійській мовах у синхронному зрізі дає підстави виділити

три типи пар-лексичних корелятивів. До першого відносяться пари, конституенти яких мають подібне фонографічне оформлення, а також однакову етимологію (переважно з латини чи грецької мови). У першу групу об'єднані лексеми, набір сем яких повністю збігається. До другої групи належать полісемантичні лексеми, із тотожним набором сем лише у деяких лексико-семантичних варіантах. До другого типу належать пари, конституенти яких мають різне вербальне оформлення, а їхні семи мають часткову подібність. Третій тип складається з лексем, які не мають відповідника з таких причин: а) відсутність референта в цільовій мові; б) відсутність стислого вербального оформлення для позначення наявного референта.

5. Конституентами досліджуваних ЛСП в обох мовах є терміни та розмовні лексеми, що позначають явища, поняття та предмети, які існують у освітній системі однієї країни і відсутні у решті, іншими словами, терміни-реалії. Наявність термінів та розмовних лексем суміжних галузей є характерною рисою ЛСП «освіта» в англійській та українській мовах. Термінологія, запозичена із терміносистем психології, філософії та теорії пізнання, бібліотечної справи, інформаційних технологій є спільною для обох мов. Частково співпадає термінологія, запозичена зі сфери юриспруденції. Не спостерігається двосторонньої відповідності між суміжними термінами англійської та української мов, донорами яких є терміносистеми фінансування, релігії, спорту, військової справи.

6. Розбіжності ЛСП «освіта» – «education» зумовлені суттєвою різницею в концептуальній будові систем освіти англійських країн і України, а також асиметрією у розвитку національних систем освіти. Це є причиною існування в кожній освітній системі реалій, на позначення яких використовується етноспецифічна лексика, що є головною лексичною проблемою перекладу у цій сфері.

7. До складу мікрополя “середня освіта” української мови входить 39,28% лакун відносно британського НВАМ та 34,4% лакун відносно

американського НВАМ. Найвищий відсоток лакун міститься у мікрополі британського НВАМ відносно української мови — 60,71%, серед конститuentів мікрополя “secondary education” американського НВАМ ця цифра становить 52,5%. 29,76% конститuentів мікрополя “середня освіта” української мови — аналоги для британського НВАМ, 32,25% — для американського НВАМ. Конститuentи-аналоги лексемам британського НВАМ у цьому угрупованні української мови становлять 29,76%, лексемам американського НВАМ — 32,25%. У мікрополі “secondary education” американського НВАМ 19,16% аналогів українським конститuentам, у мікрополі британського НВАМ — 15,17%. У мікрополях “середня освіта” — “secondary education” спостерігається найнижчий відсоток двосторонніх перекладних відповідників — 30,95% у мікрополі української мови відносно британського НВАМ та 33,33% відносно американського НВАМ. Мікрополе американського НВАМ містить 28,33% конститuentів-двосторонніх відповідників українських лексем, британського НВАМ — 24,1% таких слів.

8. Серед проаналізованих конститuentів мікрополя “вища освіта” української мови 24,26% є лакунами відносно британського НВАМ та 23,52% відносно американського НВАМ. Мікрополе “higher education” британського НВАМ містить 47% лакун відносно українських конститuentів, аналогічне мікрополе британського НВАМ — 34,91%. Українських аналогів конститuentам британського НВАМ у цьому мікрополі міститься 38,23%, конститuentам американського НВАМ — 39,7%. Українські лексеми-двосторонні відповідники лексемам британського НВАМ складають 37,5% від загальної кількості проаналізованих конститuentів, двосторонні відповідники лексемам американського НВАМ становлять 36,76%.

9. Наповнення етноспецифічною лексикою ЛСП «освіта» в обох мовах становить понад 60% від загальної кількості конститuentів. Лакун у ЛСП української мови стосовно британського НВАМ 29,51%, а порівняно з

американським НВАМ – 25,42%. Стосовно української мови ЛСП британського НВАМ містить 50,2% лакун, тоді як американського НВАМ – 40,8% лакун. Аналоги становлять 34,2% конститuentів ЛСП української мови порівняно з британським НВАМ та 35,5% стосовно американського НВАМ. До того ж, ЛСП британського НВАМ містить 23% аналогів українських конститuentів, ЛСП американського НВАМ – 27,3% аналогів.

10. Перекладна взаємовідповідність – це наявність та можливість існування перекладних відповідників.

11. Перекладознавче прирівнення – це порівняння лексем двох мов для знаходження перекладних відповідників стосовно понять, які позначають лексеми, що порівнюються.

12. Основними етапами встановлення перекладної взаємовідповідності освітньої лексики англійської і української мов є: моделювання ЛСП для обох мов; накладання схем ЛСП для виявлення концептуальних розбіжностей; зіставлення конститuentів аналогічних ЛСП із залученням компонентного аналізу та аналізу словникових дефініцій; виділення пар-лексичних корелятивів; поділ лексики на лакуни, аналоги та двосторонні відповідники; відповідні статистичні підрахунки; остаточне визначення рівня перекладної взаємовідповідності.

13. Перекладна двостороння відповідність дослідженої освітньої лексики ЛСП «освіта» української мови стосовно британського НВАМ становить 36,42%, а порівняно з американським НВАМ – 39%. Стосовно української мови, двосторонніх перекладних відповідників британського НВАМ є 27%, а американського НВАМ – 31,88%.

14. Особливості перекладу етноспецифічної освітньої лексики обох національних варіантів англійської мови українською мовою полягають у превалюванні описового прийому перекладу, що використовується для створення 37% перекладних відповідників. Другий за частотністю прийом – калькування, ним перекладено 17% етноспецифічних лексем, а

6% лексем перекладено транскодуванням. Найменша кількість перекладних відповідників (5%) створена шляхом використання аналогів.

Список використаних джерел

- Акуленко В.В. Вопросы интернационализации словарного состава языка. – Харьков: Изд-во ун-та, 1972. – 216 с.
- Антономов Ю.А. Исследование структурной организации лексико-семантического поля: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Киевский государственный университет им. Т.Г. Шевченко. – К., 1987. – 16 с.
- Арапова Н.С. Профессионализмы // Большой энциклопедический словарь «Языкознание» / Гл. ред. В.Н. Ярцева. – 2-е (репринтное) изд. «Лингвистического энциклопедического словаря», 1990. – М.: Большая российская энциклопедия, 1998. – С. 403.
- Арнольд И.В. Лексикология современного английского языка. – М.: Высш. школа, 1973. – 303 с.
- Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – 2-е изд. – М.: Большая российская энциклопедия, 2002. – 576 с.
- Балабін В.В. Сучасний американський військовий сленг як проблема перекладу. – К.: Логос, 2002. – 315 с.
- Бархударов Л.С. Язык и перевод. – М.: Международ. отношения, 1975. – 239 с.
- Бауш К.Р. Сравнительное языкознание, прикладная лингвистика и перевод // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. – М.: Международ. отношения, 1978. – С. 55-69.
- Бевз Т.О. Семантичні інновації, структурні моделі та функції педагогічної лексики: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Український держ. педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. – К., 1996. – 25 с.
- Бевз Т.О. Семантичні інновації, структурні моделі та функції педагогічної лексики: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. – Вінниця, 1996. – 289 с.

Бережан С.Г. Семантическая эквивалентность лексических единиц. – Кишинев: Штиница, 1973. – 372 с.

Березинский В.П. Украинско-английские семантико-стилистические соответствия на морфологическом уровне: (На материале английских художественных переводов с украинского языка): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.663 / Львовский ордена Ленина гос. ун-т им. Ивана Франко. – Львов, 1972. – 24 с.

Бєлова А.Д. Лексична семантика і міжкультурні стереотипи // Мовні і концептуальні картини світу. – К., 2002. – № 7. – С. 43-54.

Бонелис М.Д. Общая характеристика лексического состава современной английской горно-рудной терминологии и способы образования горных терминов: Автореф. дис. ... канд. филол. наук / 1-й Моск. гос. пед. ин-т иностр. яз. – М., 1962. – 24 с.

Борисова Л.И. Лексические проблемы научно-технического перевода: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10. 02. 20/ Моск. пед. ун-т. – М., 1995. – 47 с.

Бублик В.Н. Гносеологічні основи контрастивного аналізу // Нариси з контрастивної лінгвістики. – К., 1979. – С. 11-18.

Будагов Р.А. Язык, история и современность. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1971. — 300 с.

Васильева Н.В. Термин // Большой энциклопедический словарь «Языкознание» / Гл. ред. В.Н. Ярцева. – 2-е (репринтное) изд. «Лингвистического энциклопедического словаря», 1990. – М.: Большая российская энциклопедия, 1998. – С. 508-509.

19. Введение в сравнительную типологию английского, русского и украинского языков / К.К. Швачко, П.В. Терентьев, Т.Г. Янукян, С.А. Швачко. – К.: Вышш. школа, 1977. – 147 с.

20. Вергун Л.І. Переклад англійської освітньої лексики // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка: Іноземна філологія. – 2000. – Вип. 30. – С. 53-55.

21. Вергун Л.І. Відтворення семантики нових термінів терміносистеми «освіта» англійської мови засобами української мови // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. – Серія: Мовознавство. – 2002. – №2 (8). – С. 41-46.
22. Винокур Г.О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии // Труды МИФЛ. – Т. 5. – М., 1939. – С. 5–6.
23. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Высш. школа, 1986. – 416 с.
24. Волкова И.Н. Стандартизация научно-технической терминологии. – М.: Изд-во стандартов, 1984. – 200 с.
25. Володина М.Н. Термин как средство специальной информации. – М.: Изд-во МГУ, 1996. – 76 с.
26. Воротнікова І.Г. Функціонально-семантичне поле починальності в німецькій мові у зіставленні з англійською мовою: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.17 / Донецький національний ун-т. – Донецьк, 2000. – 19 с.
27. Гак В.Г. О современной французской неологии // Новые слова и словари новых слов. – Л.: Наука, Ленинградское отделение, 1978. – С. 37-52.
28. Гак В.Г. Языковые преобразования. – М.: Школа: Языки русской культуры, 1998. – 768 с.
29. Гак В.Г., Львин Ю.И. Курс перевода: Общественно-политическая лексика. Для изучающих франц. язык. – М.: Международ. отношения., 1980. – 360 с.
30. Гетманова А.Д. Логика: Учебник для вузов. – М.: Высш. школа, 1986. – 288 с.
31. Гетьман З.О., Бортничук О.М. Лінгвістичні основи укладання словника з лінгвокраїнознавства // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка: Іноземна філологія. – 2001. – Вип. 31. – С. 55-57.

32. Головин Б.Н. О некоторых задачах и тематике исследования научной и научно-технической терминологии // Ученые записки Горьковского ун-та. Серия лингвистическая. – 1970. – Вып. 114. – С. 17-26.

33. Гольдберг В.Б. Контрастивный анализ лексико-семантических групп (на материале английского, русского и немецкого языков): Учебное пособие. – Тамбов: ТГПИ, 1984. – 54 с.

34. Гутиряк О.І. Англійська термінологія маркетингу: структура та семантичні характеристики: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. – Львів, 1999. – 209 с.

35. Гудманян А.Г. Чужомовна пропріальна лексика у фонографічній системі української мови: У 3-х кн. – Кн.1: Теоретичні аспекти. – Ужгород, 1999. – 484 с.

36. Даниленко В.П. Русская терминология: Опыт лингвистического описания. – М.: Наука, 1977. – 246 с.

37. Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти. – К.: Вид. дім «КМ Academia», 2000. – 218 с.

38. Дубинчук О.С. Про впорядкування педагогічної термінології // Педагогіка і психологія: Вісник АПН України. – 1994. – № 3. – С. 38-43.

39. Дубичинский В.В. Искусство создания словарей: Конспекты по лексикографии: Учебное пособие. – Х., 1994. – 102 с.

40. Жлуктенко Ю.А. Динамика словообразовательной системы и неологизмы // Английские неологизмы. – К.: Наук. думка, 1983. – С. 5-11.

41. Жлуктенко Ю.А. Контрастивный анализ як прийом мовного дослідження // Нариси з контрастивної лінгвістики. – К., 1979. – С. 5-11.

42. Жлуктенко Ю.О. Аспекти контрастивної лексикології // Мовознавство. – 1989. – № 6. – С. 3-8.

43. Жлуктенко Ю.О. Основи контрастивного аналізу мов // Порівняльні дослідження з граматики англійської, української, російської мов / За ред. Ю.О. Жлуктенка. – К.: Наук. думка, 1981. – С. 5-16.

44. Жлуктенко Ю.О., Бублик В.Н. Контрастивна лінгвістика: проблеми і перспективи // Мовознавство. – 1976. – № 4. – С. 3-15.
45. Журавлєва Т.А. Конспект лекцій по курсу «Основные проблемы теории и практики перевода». – Донецк, 1998. – 87 с.
46. Журавлєва Т.А. Опыт сопоставительного изучения терминологии вычислительной техники в английском и русском языках: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Моск. ин-т иностр. яз. им. Мориса Тореза. – М., 1990. – 25 с.
47. Журавлєва Т.А. Особенности терминологической номинации. – Донецк, 1998. – 252 с.
48. Зацний Ю.А. Деякі проблеми дослідження словникового складу національних варіантів англійської мови // Іноземна філологія. – 2001. – Вип. 112. – С. 87-93.
49. Зацний Ю.А. Розвиток словникового складу сучасної англійської мови. – Запоріжжя: Запорізький державний університет, 1998. – 430 с.
50. Зацний Ю.А. Розвиток словникового складу англійської мови в 80-ті – 90-ті роки ХХ століття: Дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.04. – Запоріжжя, 1999. – 403 с.
51. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад (на матеріалі англійських перекладів української прози). – Львів: Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. – 216 с.
52. Зорівчак Р.П. Транслітерація українських власних назв та реалій англійською мовою // Тези I Міжнарод. конф. «Лексикографічні та методичні концепції викладання чужоземних мов у вищих навчальних закладах». – Львів, 1994. – С. 180-181.
53. Зражевская Т.А., Гуськова Т.И. Трудности перевода общественно-политического текста с английского языка на русский: Учеб. пособие для ин-тов и фак. иностр. яз. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Высш. школа, 1986. – 240 с.
54. Иванов Т.О. Английская безэквивалентная лексика и её перевод на русский язык: Учебное пособие. – Л., 1985. – 95 с.

55. Ивлев Ю.В. Логика: Учебник / Под ред. В. И. Маркина. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1992. – 270 с.
56. Каверина О.М. Семантическое поле «погода» в современном английском языке: (на материале существительных): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Моск. пед. гос. ун-т. – М., 1992. – 16 с.
57. Казакова Т.А. Практические основы перевода. – СПб.: Союз, 2000. – 320 с.
58. Как работать над терминологией. Основы и методы. – М.: Издательство «Наука», 1968. – 76 с.
59. Канделаки Т.Л. Семантика и мотивированность терминов. – М.: Наука, 1977. – 167 с.
60. Кантор И.М. Педагогическая лексикография и лексикология. – М.: Просвещение, 1968. – 200 с.
61. Капанадзе А.А. О понятиях «термин» и «терминология» // Развитие лексики в современном русском языке. – М., 1965. – С. 49–54.
62. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури на українську мову: Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. – Вінниця: Нова книга, 2002. – 564 с.
63. Карабан В.І., Олійник Т.С. Етноспецифічність власних імен та передача їхніх антономастичних значень у перекладі // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка: Іноземна філологія. – 1998. – Вип. 27. – С. 25-27.
64. Караулов Ю.Н. Общая и русская идеография. – М.: Наука, 1976. – 355 с.
65. Квитко И.С. Термин в научном документе. – Львов: Вища школа, 1976. – 128 с.
66. Квитко И.С., Лейчик В.М., Кабанцев Г.Г. Терминоведческие проблемы редактирования. – Львов: Изд-во при Львовском ун-те, изд. объедин.: Вища школа, 1986. – 151 с.

67. Кияк Т.Р. До питання про «своє» та «чуже» в українській термінології // Мовознавство. – 1994. – № 1. – С. 22-25.
68. Кияк Т.Р. Лингвистические аспекты терминоведения. – К.: УМКВО, 1989. – 104 с.
69. Кияк Т.Р. Мотивированность лексических единиц: количественные и качественные характеристики. – Львов: Львов. ун-т, 1988. – 160 с.
70. Кияк Т.Р. Науково-технічний переклад (теоретичні та прикладні аспекти) // Іноземна філологія. – 1992. – Вип. 104. – С. 141-150.
71. Кияк Т.Р. Проблеми української лексикографії. Старі уроки в нових умовах // Essays on Ukrainian Orthography and Language / Ed. by Larissa M.L.Z. Onyshkevych. – Нью-Йорк – Львів, 1997. – С. 103-109.
72. Климзо Б.Н. Ремесло технического переводчика. Об английском языке, переводе и переводчиках научно-технической литературы. – М.: Р.Валент, 2003. – 288 с.
73. Клименко Н.Ф. Зооніми в різних мовних картинах // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка: Іноземна філологія. – 2003. – Вип. 34. – С. 8-12.
74. Кобрин Б.Н., Головин Р.Ю. Лингвистические основы учения о терминах. – М.: Высш. школа, 1987. – 104 с.
75. Коваленко А.Я. Загальний курс науково-технічного перекладу. – Київ: Фірма ІНКІОС, 2002. – 320 с.
76. Ковтанюк М.Р. Зіставлення лексико-семантичних мікросхем із значенням «міцний» у французькій та англійській мовах: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.17 / Донецький національний ун-т. – Донецьк, 2001. – 19 с.
77. Комарова З.И. Семантическая структура слова и её лексикографическое описание. – Свердловск: Изд-во Уральского ун-та, 1991. – 156 с.
78. Комиссаров В.Н. Лингвистика перевода. – М.: Международ. отношения, 1980. – 166 с.

79. Комиссаров В.Н. Общая теория перевода. – М.: Черо, 1999. – 136 с.
80. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистический аспект). – М.: Высш. школа, 1990. – 253 с.
81. Корсак К.В. Світова вища освіта. Порівняння і визнання закордонних кваліфікацій і дипломів / За заг. ред. проф. Г.В. Щокіна: Монографія. – К.: МАУП-МКА, 1997. – 208 с.
82. Кочан І. Українське термінознавство 1990-их років // Essays on Ukrainian Orthography and Language / Ed. by Larissa M.L.Z. Onyshkevych. – Нью-Йорк – Львів, 1997. – С. 201-207.
83. Кочерган М.П. Зіставна лексична семантика: проблеми і методи дослідження // Мовознавство. – 1996. – № 2-3. – С. 3-12.
84. Краткое методическое пособие по разработке и упорядочению научно-технической терминологии / АН СССР, Ком. науч.-техн. терминологии / Сост. С.И. Коршунов, Г.Г. Самбунова. – М.: Наука, 1979. – 126 с.
85. Крупнов В.Н. В творческой лаборатории переводчика: Очерки по профессиональному переводу. – М.: Международ. отношения, 1976. – 188 с.
86. Крупнов В.Н. Курс перевода. Английский язык: общественно-политическая лексика / Под ред. Л.С. Бархударова. – М.: Международ. отношения, 1979. – 232 с.
87. Крупнов В.Н. Лексикографические аспекты перевода. – М.: Высш. школа, 1987. – 192 с.
88. Кудряшов В.С. Семантико-прагматический аспект передачи специальных советских реалий в переводах на английский язык: (На материале информ.-пропагандист. текстов): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Моск. ин-т иностр. яз. им. М. Горького. – М., 1989. – 23 с.
89. Кузнецов А.М. От компонентного анализа к компонентному синтезу. – М.: Наука, 1986. – 125 с.
90. Кузнецов А.М. Поле // Большой энциклопедический словарь «Языкознание» / Гл. ред. В.Н. Ярцева. – 2-е (репринтное) изд.

«Лингвистического энциклопедического словаря», 1990. – М.: Большая российская энциклопедия, 1998. – С. 380-381.

91. Кузнецов А.М. Проблемы компонентного анализа в лексике / Отв. ред. Ф.М. Березин. – М., 1980. – 169 с.

92. Кузьмин Ю.Г. Вопросы терминологии в практике и теории перевода научно-технической литературы // НТИ. Сер. 1. – 1969. – № 6. – С. 11-19.

93. Лазарович О.Н. Теоретические проблемы описания фрагментов языковой картины мира: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19. – Ивано-Франковск, 1995. – 200 с.

94. Латышев Л.К. Перевод: теория, практика и методика преподавания: Кн. Для учителя шк. с углубл. изуч. нем. яз. – М.: Просвещение, 1988. – 160 с.

95. Левицький В.В. Зіставне вивчення лексичної і граматичної семантики // Іноземна філологія. – 1982. – № 66. – С. 3-6.

96. Левицький В.В. Статистическое изучение лексической семантики: Учеб. пособие. – Черновцы: ЧГУ, 1989. – 156 с.

97. Левый И. Искусство перевода / Пер. с чеш. и предисл. Вл. Россельса. – М.: Прогресс, 1974. – 398 с.

98. Лейчик В.Н. Основные проблемы терминоведения // Терминология и перевод в политическом, экономическом и культурном сотрудничестве. Тезисы докладов Международного круглого стола. – Омск, 1991. – С. 27-29.

99. Лейчик В.Н., Шелов С.Д. Лингвистические проблемы терминологии и перевод. – М., 1989. – 41 с.

100. Литвак С.Я. Теорія перекладу і контрастивна лінгвістика // Методологічні проблеми перекладу на сучасному етапі: Збірник наукових праць. – Суми: Вид-во Сум.ДУ, 1999. – С. 87-89.

101. Лотте Д.С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов. – М.: Наука, 1982. – 149 с.

102. Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии. – М.: Изд-во АН СССР, 1961. – 158 с.

103. Львовская З.Д. Теоретические проблемы перевода. (На материале испанского языка): Моногр. – М.: Высш. школа, 1985. – 232 с.
104. Манакин В.Н. Основы контрастивной лексикологии: близкородственные и родственные языки. – К. – Кировоград: Центрально-украинское издательство, 1994. – 262 с.
105. Манакин В.М. Проблеми контрастивної лексикології близькоспоріднених мов // Мовознавство. – 1994. – № 1. – С. 50-58.
106. Махароблидзе Г. Проблема сопоставительно-типологического анализа неродственных языков. – Тбилиси: Мецниереба, 1970. – 206 с.
107. Медникова Э.М. Значение слова и методы его описания. (На материале современного английского языка). – М.: Высш. школа, 1974. – 202 с.
108. Медникова Э.М. Сопоставление как основа перевода. Анализ и синтез // Теория перевода и сопоставительный анализ языков. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1985. – С. 5-15.
109. Ментруп В. К проблеме лексикографического описания общенародного языка и профессиональных языков // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XIV. – Проблемы и методы лексикографии. – М.: Прогресс, 1983. – С. 301-333.
110. Мерков Б.П. Перевод новых научных и технических терминов // Организация и методика информационной работы. – 1966. – № 6. – С. 19-22.
111. Мицкявичене В.А. Системный анализ как метод сопоставления // Теория перевода и сопоставительный анализ языков // Под ред. Э.М. Медниковой. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1985. – С. 15-25.
112. Мірам Г.Е. Основи перекладу: Курс лекцій: Навч. посіб. – К.: Ельга, Ніка-Центр, 2003. – 240 с.
113. Моран Л.Г.А. Лексико-семантическое поле в системе его денотативных и оценочных значений: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19/ Белорус. гос. ун-т им. В.И. Ленина. – Минск, 1989. – 17 с.

114. Мурычева А.С. Структурно-функциональные особенности конфронтируемых аббревиатур: (На материале англо-американской периодики): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Моск. обл. пед. ин-т им. Н.К. Крупской. – М., 1991. – 15 с.
115. Найда Ю.А. Процедуры анализа компонентной структуры референциального значения // Новое в зарубежной лингвистике: Проблемы и методы лексикографии. – Вып. 14. – М.: Прогресс, 1983. – С. 61-74.
116. Нелюбин Л.Л. Перевод боевых документов армии США. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Воениздат, 1989. – 269 с.
117. Нелюбин Л.Л. Толковый переводоведческий словарь. – 3-е изд., перераб. – М.: Флинта: Наука, 2003. – 320 с.
118. Никитин М.В. Основы лингвистической теории значения. – М.: Высш. школа, 1988. – 165 с.
119. Новикова М.А. Прекрасен наш союз. Литература – переводчик – жизнь: Лит.-крит. очерки. – К.: Рад. письменник, 1986. – 224 с.
120. Овчаренко В.М. Структура и семантика научно-технического термина. – Харьков: ХДУ, 1968. – 71 с.
121. Панько Т.І. Концептосфера термінологічної розбудови української мови // Мовознавство. – 1994. – № 1. – С. 14-21.
122. Панько Т.І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінознавство. – Львів: Світ. – 1994. – 216 с.
123. Перевод как аспект изучения иностранного языка / Под ред. Э.М. Медниковой. – М., 1976. – 168 с.
124. Пономаренко Л.А. Способы передачи безэквивалентных терминов (методические рекомендации). – Хмельницкий, 1980. – 15 с.
125. Пономаренко Л.О. Відмінності у семантичній структурі еквівалентних термінів різних мов (на матеріалі військової субмови) // Сучасні проблеми термінології та термінографії: Тези доповідей міжнародної наукової конференції. – Київ, 2000. – С. 69-70.

126. Порозинская Г.В. Способы введения чужой реалии с русского языка на английский: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20 / Моск. гос. ин-т иностр. яз. им. Мориса Тореза. – М., 1989. – 22 с.

127. Пронина Р.Ф. Перевод английской научно-технической литературы: Учеб. пособие для вузов. – 3-е изд., испр. и доп. – М.: Высш. школа, 1986. – 175 с.

128. Пыриков Г. Коммуникативные аспекты перевода и терминология. – М., 1992. – 127 с.

129. Разумейко М.С. Педагогічна лексика української мови: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02 / НАН України. Ін-т укр. мови. – К., 1995. – 25 с.

130. Разумейко М.С. Педагогічна лексика української мови: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.02. – Київ, 1995. – 200 с.

131. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. – М.: Международ. отношения, 1974. – 216 с.

132. Реформатский А.А. Что такое термин и терминология // Вопросы терминологии. – М., 1961. – С. 46-54.

133. Родзевич Н.С. Поняття «термін», «термінологія» і «номенклатура» в працях радянських і зарубіжних вчених // Лексикографический бюллетень. – Вип. 9. – М., 1963. – С. 3-12.

134. Селивестрова О.Н. Компонентный анализ многозначных слов. – М.: Наука, 1975. – 240 с.

135. Скороходько Э.Ф. Вопросы перевода английской технической литературы. – К.: Изд-во Киевского ун-та, 1960. – 86 с.

136. Скороходько Э.Ф. Вопросы перевода английской технической литературы (перевод терминов). – 2-е изд., испр. и доп. – К.: Изд-во Киевск. ун-та, 1963. – 91 с.

137. Скороходько Э.Ф. Вопросы теории английского словообразования и её применение к машинному переводу. – К.: КГУ, 1964. – 116 с.

138. Скороходько Э.Ф. Полнота и точность перевода научно-технических терминов: метод оценки // НТИ. Сер.2. – 1980. – № 7. – С. 19-23.
139. Слепович В.С. Курс перевода (английский – русский язык). – 3-е изд., доп. – Минск: Тетра-Системс, 2003. – 320 с.
140. Стернин И.А. Лексическое значение слова в речи / Под ред. З.Д. Поповой. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 1985. – 171 с.
141. Стернин И.А. Проблемы анализа структуры значения слова. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1979. – 156 с.
142. Стрелковский Г.М., Латышев Л.К. Научно-технический перевод: Пособие для учителей немецкого языка. – М.: Просвещение, 1980. – 175 с.
143. Сукаленко Н.И. Двухязычные словари и вопросы перевода. – Х.: Вища школа, 1976. – 152 с.
144. Суперанская А.В., Подольская Н.В., Васильева Н.В. Общая терминология: Вопросы теории. – М.: Наука, 1989. – 246 с.
145. Теория перевода и сопоставительный анализ языков / Под ред. Э.М. Медниковой. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1985. – 144 с.
146. Ткачева Л.Б. Перевод английской научно-технической литературы: Учеб. пособие. – Омск : Изд-во ОмГТУ, 2003. – 139 с.
147. Ульман С. Дескриптивная семантика и лингвистическая типология // Новое в лингвистике. Вып. 2 Сост. В.А. Звегинцев. – М.: Иноиздат, 1962. – С. 26-78.
148. Уфимцева А.А. Опыт изучения лексики как системы. (На материале английского языка). – М.: Изд-во АН СССР. – 1962. – 287 с.
149. Федоров А.В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы): Для ин-тов и фак-тов иностр. языков. Учеб пособие. – 5-е изд. – СПб.: Филологический факультет СПб.ГУ; М.: ООО «Филология три», 2002. – 416 с.
150. Фесенко П.А. Концептуальные основы перевода: Учеб. Пособие / Тамб. Гос. ун-т им. Г.Р. Державина. – Тамбов, 2001. – 123 с.

151. Фесенко П.А. Язык реалий и реалии языка / Воронежский межрегион. ин-т обществ. наук, Воронежский гос. ун-т. – Воронеж, 2001. – 139 с.
152. Халебский В.А. Опыт описания лексико-терминологических полей с доминантами «глагол», «verb»: (На материале лингвистических терминов современного русского и английского языка): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19/ МГУ им. М.В. Ломоносова. – М., 1985. – 18 с.
153. Хаютин А.Д. Термин, терминология, номенклатура: Учебное пособие. – Самарканд: Самаркандский гос. ун-т, 1972. – 129 с.
154. Цаголова Р.С. Лексико-семантические особенности политико-экономической терминологии. – М.: Изд-во МГУ, 1985. – 147 с.
155. Циткина Ф.А. К вопросу о семантических расхождениях в терминологии // Термины в научной и учебной литературе: Межвузовский сборник. – Горький, 1988. – С. 105-112.
156. Циткина Ф.А. Сопоставительное терминоведение: теоретические вопросы и предложения // Вопросы языкознания. – 1987. – № 4. – С. 114-124.
157. Циткина Ф.А. Терминология и перевод (к основам сопоставительного терминоведения). – Львов: Вища школа, 1988. – 157 с.
158. Чередниченко О.І. Зарубіжне мовознавство на зламі століть // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка: Іноземна філологія. – 2000. – Вип. 30. – С. 4-9.
159. Чередниченко О.І. Міжкультурні аспекти перекладу // Мовні і концептуальні картини світу. – К., 2001. – С. 485-489.
160. Шаблій О.А. Міжмовна термінологічна омонімія як проблема термінографії і перекладу (на матеріалі німецької та української юридичних терміносистем) Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16 / Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2002. – 20 с.
161. Швейцер А.Д. Перевод и лингвистика. – М.: Воениздат, 1973. – 280 с.
162. Шелов С.Д. Определение терминов и понятийная структура терминологии. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 1998. – 236 с.
163. Щур Г.С. Теория поля в лингвистике. – М.: Наука, 1974. – 254 с.

164. Якобсон Р.О. О лингвистических аспектах перевода // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. – М.: Международ. отношения, 1978. – С. 16-24.
165. Ярцева В.Н. О задачах сопоставительно-типологического изучения родственных языков // Вопросы общего языкознания. – М., 1964. – С. 54-60.
166. Ярцева В.Н. О сопоставительном методе изучения языков. – М., 1960. – 120 с.
167. Aarts F. The Contrastive Analysis Debate: Problems and Solutions // *Studia Anglica Posnaniensia*. – Poznan. – 1982. – Vol. 14. – P. 47-68.
168. Alesina M.M., Vinogradov V.S. *Teoria y Practica de la Tradicción: el Español*. – К.: Вища школа, 1993. – 207 с.
169. *A Practical Guide to Lexicography* / Ed. by Piet van Sterkenburg. – Leiden: Institute for Dutch Lexicology, 2003. – 460 p.
170. *A Spectrum of Lexicography* / Ed. by R.F. Ilson. – London: University College, 1987. – 158 p.
171. Baker M. *In Other Words: A Course Book On Translation*. – London: Routledge, 1994. – 304 p.
172. Banchemo L., Flinn W.L. The Application of Sociological Techniques to the Study of College Slang // *American Speech*. – 1965. – Vol.35, № 3. – P. 51-57.
173. Bassnett S. *Translation Studies*. – London, N.Y.: Routledge. Reprinted, 2003. – 176 p.
174. Bell T. *Translation and Translating*. – London & New York: Longman, 1991. – 298 p.
175. Benson M., Benson E., Ilson R. *Lexicographic Description of English*. – *Studies in Language Companion Series*, 1986. – 275 p.
176. Bogucki L. Toward Understanding Translation // *Folia Linguistica Anglica*. – 1998. – Vol. 1. – P. 233-253.

177. Bowker L. *Specialized Lexicography and Specialized Dictionaries // A Practical Guide to Lexicography* / Ed. by Piet van Sterkenburg. – Leiden: Institute for Dutch Lexicology, 2003. – P. 154-164.
178. Burkhanov I. *Translation: Theoretical Prerequisites*. – Rzeszów: University Press, 2003. – 222 p.
179. Catford J.S. *A Linguistic Theory of Translation*. – London: Oxford University Press, 1965. – 168 p.
180. Crystal D. *An Encyclopedic Dictionary of Language and Languages*. – London: Penguin Books, 2000. – 428 p.
181. Crystal D. *Introducing Linguistics*. – London: Penguin Books, 1992. – 77 p.
182. Crystal D. *Linguistics*. – 2nd ed. – London: Penguin Books, 1990. – 176 p.
183. Crystal D. *The Cambridge Encyclopedia of Language*. – 2nd ed. – Cambridge University Press, 2000. – 480 p.
184. *Dictionary of Education* / Ed. by C.V. Good. – N.Y.: Ind. McGraw- Hill book company, 1945. – 495 p.
185. Ellis R., Oakley-Brown L. *Translation and Nation: Towards a Cultural Politics of Englishness*. – Clevedon: Multilingual Matters, 2001. – 225 p.
186. *Encyclopedia of Educational Research* / Ed. by W.S. Monroe. – S.L.: The MacMillan Company, 1941. – 1344 p.
187. *Encyclopedia of Modern Education* / Ed. by H. Rivlin and R. Schueler. – N. Y.: Philosophical Library of New York, 1943. – 902 p.
188. Eschholz P.A., Rosa A.F. *Course Names: Another Aspect of College Slang // American Speech* 1972. – Vol. 40, № 2. – P. 85-90.
189. Fawcett P. *Translation and Language: Linguistic Theories Explained*. – Manchester: St. Jerom Press, 1997. – 168 p.
190. Frame D. *Pleasures and Problems of Translation // The Craft of Translation* / Ed. by J. Biguenet and R. Schuler. – The University Of Chicago Press, 1989. – P. 70-92.

191. Gibbon D. Violations of Fredge's Principles and their Significance for Contrastive Semantics // Papers and Studies in Contrastive Linguistics. – Poznan. – 1982. – Vol. 14. – P. 5-24.

192. Gilbers D., Nerbonne J., Schaeken J. Languages in Contact / Ed. by J. Schaeken. – Rodopi, 2000. – 339 p.

193. Gutt E.-A. Translation as Interlingual Interpretive Use // The Translation Studies Reader / Ed. by L. Venuti. – London & New York: Routledge, 2000. – P. 375-396.

194. Hann M. The Key to Technical Translation: In 2 vol. – Mainz: Johannesberg University, 1992.

195. Hannay M. Types of Bilingual Dictionaries // A Practical Guide to Lexicography / Ed. by Piet van Sterkenburg. – Leiden: Institute for Dutch Lexicology, 2003. – P. 145-153.

196. Hervey S., Higgins I. Thinking Translation: A Course in Translation Method: French-English. – London & New York: Routledge, 2001. – 261 p.

197. Humboldt W. From the Introduction of His Translation of Agamemnon // Theories of Translation: an Anthology of Essays from Dryden to Derrida / Ed. by R. Schulte, J. Biguenet. – Chicago, London: The University of Chicago Press, 1992. – P. 55-59.

198. International Encyclopedia of Linguistics: In 4 volumes. – N.Y., Oxford: Oxford University Press, 1992.

199. Jackson H. Lexicography: An Introduction. – London: Routledge, 2002. – 262 c.

200. Jakobson R. On Linguistic Methods of Translation // Theories of Translation: an Anthology of Essays from Dryden to Derrida / Ed. by R. Schulte, J. Biguenet. – Chicago, London: The University of Chicago Press, 1992. – P. 144-151.

201. Janicki K. On the Tenability of the Notion «Pragmatic Equivalence» in Contrastive Analysis // Papers and Studies in Contrastive Linguistics. – Poznan. – 1985. – Vol. 20. – P. 19-25.

202. Jeffries L. *Meaning in English. An Introduction to Language Study.* – London: MacMillan Press Ltd., 1998. – 267 p.
203. Johanson S. *Some Aspects of the Vocabulary of Learned and Scientific English.* – Göteborg, 1978. – 57 p.
204. Kageura K. *The Dynamics of Terminology. A Descriptive Theory of Term Formation and Terminological Growth.* – Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publ. Company, 2002. – 322 p.
205. Kempson R.M. *Semantic Theory.* – Cambridge University Press, 1995. – 977 p.
206. Klasson K. *Developments in the terminology of physics and technology // Acta universitatis stockholmiensis. Stockholm studies in English. XLII.* – Stockholm: Almqvist & Wiksell Internat. – 1978. – 193 p.
207. Korunets' I.V. *Contrastive Typology of the English and Ukrainian Languages.* – Kyiv: Lybid Publ., 1995. – 238 p.
208. Korunets' I.V. *Theory and Practice of Translation.* – Вінниця: Нова книга, 2003. – 448 с.
209. Krzeszowski T. *Fundamental Principles of Structural Contrastive Studies // Glottodidactica.* – Poznan: UAM. – 1967. – Vol. 2. – P. 33-39.
210. Lado R. *Linguistics Across Cultures. Applied Linguistics for Language Teachers.* – Ann Arbor – The University of Michigan Press, 1990. – 141 p.
211. Larson R., Segal G. *Knowledge of Meaning: an Introduction to Semantic Theory.* – 3rd printing. – Cambridge – London, 1997. – 639 p.
212. Lejczyk W.M., Biesiekirska L. *Terminoznawstwo: Przedmiot, Metody, Struktura.* – Białystok, 1998. – 184 s.
213. *Lexicology, Semantics and Lexicography / Ed. by J. Coleman, C.J. Kay.* – Leicester, Glasgo, 2000. – 257 p.
214. *Linguistic Theory and Applications / Ed. by B. Lewandowska-Tomaszczyk.* – Łodz: Wydaw. Univ. Łodzkiego, 1998. – 306 p.
215. Lurquin G. *Internationalisation et Terminologie // Neoterm.* – 1985. – № 2. – P. 11-17.

216. MacLaury R.E. *Lexical Semantics // Handbook of Pragmatics / Ed. by J. Verschueren.* – Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publ. Company, 1996. – P. 1-13.

217. *Manual of Specialized Lexicography (The preparations of specialized dictionaries) / Ed. by H. Bergenholtz and S. Tarp.* – Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publ. Comp., 1995. – 256 p.

218. Maurer D.W., High E.C. *New Words: Where do They Come from and Where do They Go? // American Speech.* – Baltimore, 1980. – Vol. 55, № 3. – P. 186-194.

219. Monks P. *35% out of 30% (Non-Equivalence in Russian and English Educational Concepts and Terminology).* – Tarragona, 2001. – 13 p.

220. Munday J. *Introducing Translation Studies: Theories and Applications.* – London: Routledge, 2001. – 222 p.

221. Newmark P. *A Textbook of Translation.* – New York: Prentice Hall, 2003. – 292 p.

222. Newmark P. *Approaches to Translation.* – Cambridge: University Press, 1988. – 200 p.

223. Newmark P. *Paragraphs on Translation.* – Clevedon, Philadelphia, Adelaide: Multilingual Matters Ltd, 1993. – 176 p.

224. Nida E.A. *Analysis of Meaning and Dictionary Making // Language Structure and Translation.* – Stanford: Stanford University Press, 1982. – P. 1-23.

225. Nida E.A. *Contexts in Translating.* – Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publ. Company, 2002. – 127 p.

226. Nida E.A. *Linguistic and Semantic Structure // Language Structure and Translation.* – Stanford: Stanford University Press, 1982. – P. 47-70.

227. Nida E.A. *Science of Translation // Language Structure and Translation.* – Stanford: Stanford University Press, 1982. – P. 79-101.

228. Nida E.A. *Semantic Structures // Language Structure and Translation.* – Stanford: Stanford University Press, 1982. – P. 102-130.

229. Nida E.A. *Words and Thoughts // Language Structure and Translation*. – Stanford: Stanford University Press, 1982. – P. 184-191.
230. Palmer F.R. *Semantics. A New Outline*. – М.: Высш. школа, 1982. – 111 с.
231. Pöchhacker F, Shlesinger M. *The Interpreting Studies Reader / Ed. by M. Shlesinger*. – London: Routledge, Routledge Language Readers, 2002. – 269 p.
232. Pound O. *Educational Lingo // American Speech*. – 1926. – Vol. 1, № 6. – P. 311-314.
233. Raad B.L. *Modern Trends in Scientific Terminology: Morphology and Metaphor // American Speech*. 1989. – Vol. 64, № 2. – P. 128-136.
234. Rey A. *Essays on Terminology*. – Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publ. Comp., 1995. – 223 p.
235. Ringbom H. *Contrastive Analysis // Encyclopedia of Linguistics / Ed. by R.E. Asher, J.M.Y. Simpson*. – Oxford: Pergamon Press, 1994. – P. 737-742.
236. Robinson D. *Becoming a Translator. An Introduction to the Theory and Practice of Translation*. – London & New York: Routledge, 2003. – 301 p.
237. Rondeau G. *Introduction à la terminologie*. – Montreal, 1981. – 227 p.
238. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies / Ed. by M. Baker*. – London: Routledge, 2001. – 680 p.
239. Sager J.C. *A Practical Course in Terminology Processing*. – 2nd edition. – Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publ. Company, 1997. – 252 p.
240. Sager J.C. *Essays on Definition*. – Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publ. Company, 2000. – 257 p.
241. Sager J.C. *Terminology: applications, standardization, theory // Routledge Encyclopaedia of Translation Studies / Ed. by M. Baker*. – London: Routledge, 2001. – P. 251-255.
242. Sager J.C., Dungworth D., MacDonald P.F. *English Special Languages: Principles and Practice in Science and Terminology*. – Wiesbaden: O. Brandstetter Verlag KG, 1980. – 368 p.

243. Šarčević S. *Lexicography and Translation Across Cultures // Translation and Lexicography / Ed. by M. Snell-Hornby, E. Pohl. – Łódź: University Press, 1989. – P. 211-224.*
244. Schäffner C. *Translation in the Global Village. – Clevedon: Multilingual Matters, 2000. – 72 p.*
245. Schleiermacher F. *From On the Different Methods of Translation // Theories of Translation: an Anthology of Essays from Dryden to Derrida / Ed. by R. Schulter, J. Biguenet. – Chicago, London: The University of Chicago Press, 1992. – P. 37-54.*
246. Schopenhauer A. *On Language and Words // Theories of Translation: an Anthology of Essays from Dryden to Derrida / Ed. R. Schulte, J. Biguenet. – Chicago, London: The University of Chicago Press, 1992. – P. 32-35.*
247. Sharwood-Smith M. *Contrastive Studies in Two Perspectives // Papers and Studies in Contrastive Linguistics. – Poznan. – 1974. – Vol. 2. – P. 5-10.*
248. Simmons D.C. *Some Special Terms Used in a University of Connecticut Men's Dormitory // American Speech. – 1970. – Vol.38. – P. 227-230.*
249. Snell-Hornby M. *Translation Studies: An Integrated Approach. – Revised ed. – Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publ. Comp., 1995. – 289 p.*
250. Sorvadi I. *Translation Studies in a New Perspective. – Frankfurt/M/ etc.: Peter Lang, 1996. – 142 p.*
251. Straková V. *Typology and Contrastive Analysis // Papers and Studies in Contrastive Linguistics. – Poznan. – 1985. – Vol. 20. – P. 15-18.*
252. Tcherednytchenko O., Koval Y. *Theorie et pratique de la traduction. Le francais. – К.: Либідь, 1995. – 319 p.*
253. Temmerman R. *Towards New Ways of Terminology Description (The Sociocognitive Approach). – Erasmushogeschool Brussels, 2000. – 258 p.*
254. *Terminology: Theory and Method / Ed. by O. Akhmanova and G. Agapova. – М.: MGU, 1974. – 205 p.*
255. *The Craft of Translation / Ed. by J. Biguenet and R. Schulter. – The University of Chicago Press, 1989. – 160 p.*

256. The Encyclopaedia and Dictionary of Education: In 4 vol. / Ed. by F. Watson. – The University of Chicago Press, 2003.
257. The Teacher's Encyclopaedia of the Theory, Method, Practice, History and Development of Education at Home and Abroad, written by many of the most eminent educational writers, thinkers, professors and teachers of the day: In 7 vol. / Ed. by A.P. Laurie. – London, Caxton publishing company, ltd., 1911-12.
258. The Translation Studies Reader / Ed. by L. Venuti and M. Baker. – London & New York: Routledge, 2000. – 496 p.
259. Tomaszczyk J. Contrastive Language Studies // Ways to Language: an Introduction to Linguistics / Ed. by B. Lewandowska-Tomaszcyk. – Łódź: University Press, 1993. – P. 191-202.
260. Translation and Lexicography. Papers read at the Euralex held at Innsbruck 2-5-July 1987/ Ed. by M. Snell-Hornby and E. Pöhl. – Łódź: University Press, 1989. – 238 p.
261. Translation Today: Trends and Perspectives, Multilingual Matters / Ed. by G. Anderman, M. Rogers. – Multilingual Matters, 2003. – 235 p.
262. Trask A.L. A Student's Guide of Language and Linguistics. – London, 1997. – 247 p.
263. Understanding the Lexicon: Meaning, Sense and Word Knowledge in Lexical Semantics / Ed. by H. Werner, R. Schuster. – Tübingen: Niemeyer, 1988. – 445 p.
264. Unity or Diversity? Current Trends in Translation Studies / Ed. by L. Bowker, M. Cronin, D. Kenny, J. Pearson. – Manchester: St. Jerom Press, 1998. – 100 p.
265. Vocabulary: Description, Acquisition and Pedagogy / Ed. by N. Schmitt, M. McCarthy. – Reprinted. – Cambridge University Press, 2000. – 383 p.
266. Weaver W. The Process of Translation // The Craft of Translation / Ed. by J. Biguenet and R. Schuler. – The University Of Chicago Press, 1989. – P. 117-124.
267. Widdowson H.G. Linguistics. – Oxford University Press, 1996. – 134 p.

268. Zgusta L. Manual of Lexicography. – Prague, 1971. – 360 p.

Лексикографічні джерела

269. Американа: Англо-русский лингво-страноведческий словарь / Под ред. Г.В. Чернова. – Смоленск: Полиграмма, 1996. – 1185 с.
270. Англо-русский учебно-педагогический словарь / Сост. Н.В. Фёдорова, В.П. Лапчинская. – М., 1998. – 160 с.
271. Англо-український словник власних назв та імен / Уклад. Т. Олійник. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2000. – 208 с.
272. Англо-український словник освітньої лексики / Уклад. Л. Вергун. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. – 184 с.
273. Англо-українсько-російський словник неологізмів / Уклад. Ю.А. Зацний. – Запоріжжя: ЗДУ, 1993. – 109 с.
274. Бабичев Н.Т., Боровский Я.М. Словарь латинских крылатых слов: 2 500 единиц / Под ред. Я.М. Боровского. – 3-е изд., стер. – М.: Рус. яз., 1988. – 960 с.
275. Балла М.І. Англо-український словник. – К.: Освіта, 1996. – Т.1. – 712 с.
276. Балла М.І. Англо-український словник. – К.: Освіта, 1996. – Т.2. – 752 с.
277. Василюк А.В. Нові педагогічні поняття. Англо-польсько-український словник. – Ніжин, 1999. – 22 с.
278. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. – 1440 с.
279. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / Гол. ред. С. Головка. – К.: Либідь, 1997. – 374 с.
280. Грин Д. Словарь новых слов. – М.: Вече: Персей, 1996. – 352 с.
281. Грішин Е.О., Рудакевич М.Л. Термінологічний словник з педагогіки. – Тернопіль, 1995. – 79 с.

282. Коломієць М.П., Молодова Л.В. Словник іншомовних слів. – К.: Освіта, 1998. – 190 с.
283. Немецко-русский школьно-педагогический словарь. – М.: Сов. энциклопедия, 1972. – 823 с.
284. Подвезько М.Л. Англо-український словник. – К.: Рад. школа, 1948. – 792 с.
285. Подвезько М.Л. Українсько-англійський словник. – К.: Рад. школа, 1952. – 1012 с.
286. Попов Є.Ф., Балла М.І. Великий українсько-англійський словник – Понад 150 000 слів та словосполучень. – К.: Чумацький шлях, 2001. – 643 с.
287. Професійна освіта: Словник: Навч. посіб. / Уклад. С.У. Гончаренко та ін. / За ред. Н.Г. Ничкало. – К.: Вища школа, 2000. – 380 с.
288. Рум А. Великобритания: Лингвострановедческий словарь. – М.: Русский язык, 1999. – 559 с.
289. Русско-английский школьно-педагогический словарь. – Ярославль: Ярославское книжное издательство, 1959. – 455 с.
290. Русско-немецкий школьно-педагогический словарь. – М.: Сов. энциклопедия, 1987. – 704 с.
291. Словник термінології з педагогічної майстерності. – Полтава, 1995. – 63 с.
292. Словник-довідник менеджерів освіти, соціальних педагогів та працівників соціально-педагогічних служб і консультацій / М.І. Приходько, О.М. Приходько, Н.І. Селівестрова, О.В. Турська. – Запоріжжя: Поліграф, 1999. – 132 с.
293. Ставицька Л. Короткий словник жаргонної лексики української мови. – К.: Критика, 2003. – 336 с.
294. Терміни науки і вищої школи. Німецько-український та українсько-німецький словник. – К.: АО Книга, DAAD, 2000. – 224 с.

295. Трофимова З.С. Dictionary of New Words and Meaning. – М.: Павлин, 1993. – 304 с.
296. Эйто Д. Словарь новых слов английского языка. – М.: Рус. яз., 1990. – 434 с.
297. Barnhart R.K., Steinments S., Barnhart S.L. The Third Barnhart Dictionary of New English. – N.Y., 1990. – 394 p.
298. Chambers English Dictionary. – 7th edition. – Edinburgh: W&R Chambers Ltd., 1999. – 1792 p.
299. Dictionary of Audio-Visual Terms. – London etc.: Focal Bess, 1983. – 138 p.
300. Dictionary of Computing and Information Technology. – 3rd ed. – London, 1987. – 281 p.
301. Dictionary of English Etymology / Ed. by C.T. Onions. – Oxford: Clarendon Press, 1996. – 1024 p.
302. ILO Thesaurus: Labour, Employment and Training Terminology. – 5th ed. – Geneva, 1998. – 791 p.
303. Longman Dictionary of English Language and Culture. – Longman Group UK Ltd., 1992. – 1528 p.
304. MacMillan Dictionary of Information Technology. – 3rd ed. – London: The MacMillan Press Ltd., 1989. – 566 p.
305. Mager N.H., Mager S.K. The Morrow Book of New Words. – N.Y.: Morrow, 1982. – 284 p.
306. Nation M. A Dictionary of Modern Britain / Edvisory ed. D. Christie. – Harmondsworth (Middix) etc.: Penguin English, 1991. – 106 p.
307. Oakland J. A Dictionary of British Institutions: a Student's Guide. – London, N.Y.: Routledge, 1993. – 273 p.
308. Okon W., Dembaska J., Niemierko B. Pieciojezyczny slownic terminow pedagogicznych: Pol., angl., fr., ros. – Wroclaw etc.: Ossolieneum 1990. – 207 s.

309. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / Ed. by J. Crowther. – 5th edition, 2nd impression. – Oxford University Press, 1995. – 1428 p.
310. Oxford Dictionary of English Etymology / Ed. by C.T. Onions. – Oxford: Clarendon Press, 1996. – 1024 p.
311. The Oxford English Dictionary: In 28 vol. – 2nd ed. – Oxford: Clarendon press, 1991.
312. The Oxford English Dictionary. – 2nd ed. – Oxford: Clarendon press, 1991. – Vol. I. – 1019 p.
313. The Oxford English Dictionary. – 2nd ed. – Oxford: Clarendon press, 1991. – Vol. III. – 1143 p.
314. Vocational Training: Glossary of Selected Terms / Int. Labour Org-n. – Geneva: International Labour Office, 1986. – 132 p.
315. Webster's Third New International Dictionary of the English Language, Unabridged / Editor in Chief F.B. Gove and the Merriam-Webster editorial staff: In 3 vol. – Chicago etc.: Encyclopedia Britannica, 1993.

Список джерел ілюстративного матеріалу

316. Антонюк Н.М., Краснолуцький К.К. Англomовні країни та Україна. Освіта. (Теми для розвитку мовлення та підготовки до тестів, міжнародних іспитів). Навчальний посібник (англ. мовою). – К.: Вид. центр КДЛУ, 2001. – 112 с.
317. Беланова Р.А. Гуманізація та гуманітаризація освіти в класичних університетах (Україна – США): Монографія. – К.: Центр практичної філософії, 2001. – 216 с.
318. Болюбаш Я.Я. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти: Навч. посібник для слухачів закладів підвищення кваліфікації системи вищої освіти. – К.: ВВП «Компас», 1997. – 64 с.

319. Вища освіта України. Вищі заклади освіти III–IV рівнів акредитації: короткий довідник / Міністерство освіти України. – К.: ВВП «Компас», 1996. – 104 с.
320. Григорьева О.А., Мелочина О.П. Практикум для студентов педвузов по общепедагогической лексике английского языка. – М., 1979. – 39 с.
321. Державна програма «Вчитель» // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України, № 10, 2002. – С. 4-32.
322. Європейська система перезарахування кредитів (основні вимоги) / Упорядник В.В. Грубінко. – Тернопіль, 2003. – 7 с.
323. Завдання державної підсумкової атестації за курс основної школи // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України, № 5, 2001. – С. 3-4.
324. Загальні критерії оцінювання навчальних досягнень у системі загальної середньої освіти // Інформаційний збірник Міністерства освіти України, № 19, 2000. – С. 29-32.
325. Закон України «Про загальну середню освіту» // Інформаційний збірник Міністерства освіти України, № 19, 2000. – С. 6-28.
326. Закон України «Про освіту» // Голос України. – 1996. – № 77. – С. 7-11.
327. Зеленский П.Т. Терминологическое пособие по методике изучения английского языка. – Львов: Изд. при Львовском университете, 1968. – 108 с.
328. Концепція інформатизації загальноосвітніх навчальних закладів, комп'ютеризації сільських шкіл // Інформаційний збірник Міністерства освіти України, № 23, 2000. – С. 1-19.
329. Навчання в Україні. – К.: К.І.С., 2000. – 165 с.
330. Основні засади Болонського процесу. – Тернопіль, 2003. – 128 с.
331. Перелік документів про освіту і вчені звання в Україні // Голос України. – 1996. – № 77. – С. 6.

332. Національна система вищої освіти України = Ukraine's National Higher Education System. – К.: Генеза, 1998. – 48 с.

333. Положення про вище професійне училище // Інформаційний збірник Міністерства освіти України, № 2, 2000. – С. 14-24.

334. Положення про загальноосвітній навчальний заклад // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України, № 6, 2001. – С. 3-20.

335. Положення про золоту медаль «За високі досягнення у навчанні» та срібну медаль «За досягнення у навчанні» // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України, № 1, 2001. – С. 13-16.

336. Положення про піклувальну раду загальноосвітнього навчального закладу // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України, № 8, 2001. – С. 24-32.

337. Поуви О., Уолш И. Пособие по педагогической терминологии: Учебное пособие. – 2е изд., испр. и дополн. – М.: Высш. школа, 1982. – 239 с.

338. Про застосування Закону України «Про загальну середню освіту» щодо розширення мережі та організації навчально-виховного процесу у гімназіях, ліцеях, колегіумах // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України, № 24, 2002. – С. 15-24.

339. Про затвердження зразків документів про професійно-технічну освіту // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України, № 1, 2002. – С. 25-31.

340. Про затвердження розмірів посадових окладів (ставок) заробітної плати працівників навчальних закладів, установ освіти та наукових установ // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України, № 12, 2001. – С. 9-31.

341. Про затвердження та впровадження у вищих професійних училищах та центрах профтехосвіти нової базисної структури навчання // Інформаційний збірник Міністерства освіти України, № 1, 2000. – С. 29-32.

342. Про затвердження Тимчасового положення про професійний ліцей // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України, № 23, 2002. – С. 3-12.

343. Про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту) // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України, № 13, 2001. – С. 26-32.

344. Про типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів на 2001/2002 –2004/2005 навчальні роки // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України, № 9, 2001. – С. 16-32.

345. Програма курсу «допризовна підготовка» 10–11 класів // Інформаційний збірник Міністерства освіти України, № 20, 2000. – С. 17-29.

346. Рекомендації щодо заповнення Додатка до диплома про вищу освіту // Інформаційний збірник Міністерства освіти України, № 11, 2000. – С. 21-24.

347. Різниченко С.Т. Розвиток системи підготовки науково-педагогічних кадрів у США (історико-педагогічний аспект): Монографія / За ред. М.Б. Євтуха. – К.: Київський державний торгово-економічний університет, 1999. – 161 с.

348. Стетар Ж. Оновлення та реформа вищої освіти: приватна вища освіта в Україні у 1991-1996 рр. = Higher Education Innovation and Reform: Ukrainian Higher Education. 1991 – 1996. – N.Y.: Bloomsburry, 1996. – 61 с.

349. Україна. Закони. Законодавство України про загальну середню освіту. Збірник офіційних нормативних актів. – К.: Основи, 1999. – 447 с.

350. Фіщук В.В., Матвіїшин В.Г., Гандзюк С.П. Веди урок іноземною мовою: Книжка для вчителя. – К.: Радянська школа, 1990. – 118 с.

351. Albright College. Catalog 1997-1999. – Reading, PA, 1997. – 240 p.

352. Algeo J., Algeo A. Among the New Words // American Speech. – Baltimore, 1989. – Vol. 64, № 2. – P. 150-161.

353. Algeo J., Algeo A. Among the New Words // American Speech. – Baltimore, 1990. – Vol. 65, № 4. – P. 367-377.

354. Algeo J., Algeo A. Among the New Words // American Speech. – Baltimore, 1991. – Vol. 66, № 3. – P. 316-325.
355. Algeo J., Algeo A. Among the New Words // American Speech. – Baltimore, 1993. – Vol. 68, № 3. – P. 253-262.
356. Algeo J., Algeo A. Among the New Words // American Speech. – Baltimore, 1995. – Vol. 70, № 1. – P. 81-93.
357. Algeo J., Algeo A. Among the New Words // American Speech. – Baltimore, 1995. – Vol. 70, № 3. – P. 303-329.
358. Arends R.I. Classroom Instructional Management. – Boston: McGraw Hill, 1997. – 307 p.
359. Background Paper. Technical and Vocational Education for XXI century / V.O. Zaychuk, N.G. Nychkalo, O.I. Shchesrbak. – Kyiv, 1999. – 32 p.
360. Bell R., Tight M. Open Universities: a British Tradition? – London, 1993. – 250 p.
361. British Education Guide. – London: Hobsons Publishing PLC, 1997. – 360 p.
362. Bromhead P. Life in Modern Britain. – London, 1992. – 151 p.
363. Brown J. D. The elements of Language Curriculum. A Systematic Approach to Program Development. – Boston: Heinle Publisher, 1995. – 162 p.
364. College of Business Administration: Faculty/Staff Directory. – The University of Iowa, 1996-1997. – 110 p.
365. Connections. The University of Iowa MBA. – The University of Iowa, 1997. – 25 p.
366. Education and Training in Britain. – London: Foreign and Commonwealth Office, 1998. – 44 p.
367. Education in Ukraine. – Kyiv, 1997. – 18 p.
368. Education: Aspects of Britain. – London: Crown, 1996. – 103 p.
369. Falk R. Spotlight on the USA. – N.Y.: Oxford University Press, 1993. – 172 p.

370. Glowka W., Lester B.K. Among the New Words // American Speech. – Baltimore, 1997. – Vol. 72, № 4. – P. 395-425.
371. GMAT Informational Bulletin. 1997-1999. – Graduate Management Admission Council, 1997. – 47 p.
372. Graduate Record Examinations. 1998-1999 Information and Registration Bulletin. – Educational Testing Service, 1998. – 48 p.
373. Graduate Study at the University of Iowa. – The University of Iowa, 1997. – 37 p.
374. Guide to UK Boarding schools 2000-2001. – London, 1999. – 267 p.
375. Hirsch E.D The Schools We Need and Why We don't Have Them. – Doubleday, 1996. – 348 p.
376. Honours and Titles. – London: Crown, 1996. – 153 p.
377. Hunter E. The Blackboard Jungle. – London: Constable, 1955. – 319 p.
378. If These Walls Could Talk. — N.Y., 2000. — 205 p.
379. If You Want to Study in the United States. – United States Informational Agency, 1993. – 40 p.
380. International Education in the UK // International Herald Tribune, Thursday, March 19, 1998. – P. 12.
381. International Guide to Qualifications in Education. – London: Mansell Publishing Ltd., 1996. – 919 p.
382. Lifelong Learning in the Twentieth Century. – Geneva: International Labour Office, 2000. – 118 p.
383. Ljung M. A Study of TEFL Vocabulary. – Stockholm: Almqvist and Wiskell, 1990. – 425 p.
384. Martin C. Schools Now: a Parents Guide. – Oxford – Botavia – Sydney 1986. – 251p.
385. McDowal D. Britain in Close-Up. – 2nd ed. – Longman Publishing Group, 2000. – 208 p.
386. Mirescu S. Computer Assisted Instruction in language teaching // Forum. – 1997. – Vol. 35, № 1. – P. 53-56.

387. Portrait of the USA / Ed. by G. Clark. – United States Informational Agency, 1997. – 198 p.
388. Profiles 1994. SUNY. – Albany: State University of New York, Office of Publications, 1993. – 186 p.
389. Read M. Village school. – Л.: Просвещение, 1977. – 144 с.
390. Room A. An A to Z of British Life. – Oxford University Press, 1991. – 479 p.
391. Sheering S., Seath J., White G. Spotlight on Britain. – Oxford: Oxford University Press, 1999. – 140 p.
392. Skinner B., Austin R. Computer Conferencing // ELT Journal.– 2000. – Vol. 53/4. – P. 270-278.
393. Spring J. American Education. – N.Y. etc.: McGraw-Hill, 1994. – 298 p.
394. Spring J. The American School. – N.Y. etc.: McGraw-Hill, 1994. – 433 p.
395. State University of New York. – N.Y., 1999. – 72 p.
396. Study in Ukraine. – Kyiv, 1997. – 13 p.
397. Taking the SAT I: Reasoning Test. 1997-1998. – College Entrance Examination Board and Education Testing Service, 1998. – 79 p.
398. Tedesco J.C. The New Educational Pact. – Paris: International Bureau of Education, 1997. – 114 p.
399. TEMPUS Compendium. Academic Year 1996/97. – Brussels, Luxembourg, 1997. – 152 p.
400. Ternopil State Pedagogical University. – Ternopil, 1997. – 32 p.
401. The British Education System. – London, 1999. – 120 p.
402. The Gabbitan Guide to Independent Schools. – 2nd Ed. – London: Kohan Page Ltd., 1996. – 607 p.
403. The National Curriculum. – London: Crown, 1995. – 225 p.
404. The United States System of Education. – United States Information Agency, 1999. – 18 p.
405. The University of Iowa. College of Law. – The University of Iowa, 1997. – 21 p.

406. The University of Iowa. General Catalog 1996-1998. – The University of Iowa, 1996. – 127 p.
407. The University of Iowa. Obermann Center for Advanced Studies. 1996-1997 Report. – The University of Iowa, 1996. – 35 p.
408. The World of Learning. – London: Europa Publications, 1997. – 2026 p.
409. UI Seeks Ties to Ukrainian University // Iowa City Press-Citizen. – 1998, April 4. – P. 2A.
410. UK 2003: The Official Yearbook of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland. – London: Crown, 2002. – 514 p.
411. University of Bristol. Annual Report. 1993-1994. – University of Bristol, 1994. – 32 p.
412. Vade Mecum (Reference Book to Kyïv University). – Kyiv, 1993. – 79 p.
413. Warschauer M. E-Mail for English Teaching. – TESOL, Inc. – 1997. – 120 p.
414. Wife of Former J-MC Grad Student Honors his Work with Book // Iowa Journalist, Fall 1997. – P. 45.
415. Wolverhampton University. Handbook 1997-1998. – Wolverhampton, 1997. – 252 p.
416. World Guide to Higher Education. A Comparative Survey of Systems, Degrees and Qualifications. – UNESCO Publishing, 1996. – 571 p.
417. University Courses in Education in the UK Open to Students from Overseas 2003/2004. – London: The Universities Council for the Education of Teachers. – 243 p.
418. <http://www.fastlane.net/~eca>
419. http://europa.eu.int/campus/index_en.html
420. <http://www.uta.fi/FAST/US5/REF/glossary.htm>
421. <http://www.edweek.org/context/glossary/> Education Week on the Web
422. <http://www.ncrel.org/sdrs/areas/misc/glossary.htm>
423. <http://www.canteach.gov.uk/help/glossary.htm>
424. <http://www.hmso.gov.uk/acts/acts1996/1996056.htm> Education Act 1996

425. <http://www.ed.gov/offices/OESE/StandardAssessment/assessyc.html>
426. <http://www.woodlands-junior.kent.sch.uk/SATS.html>
427. <http://www.emsc.nysed.gov/ciai>
428. http://www.prospects.ac.uk/downloads/occprofiles/profile_pdfs/A1_Primary_school_teacher.pdf
429. <http://www.canteach.gov.uk/teaching/how/index.htm>
430. http://www.tqs.bc.ca/guiding_principles.html
431. <http://www.morgan.edu/employment/jobs.asp>
432. <http://www2.edc.org/cse/products/assessment/elementary/observations.asp>
433. <http://www2.edc.org/cse/products/assessment/elementary/performance.asp>
434. <http://www2.edc.org/cse/products/assessment/elementary/graphics.asp>
435. <http://www2.edc.org/cse/products/assessment/elementary/self.asp>
436. <http://www.apslondon.co.uk/>
437. <http://www.millenniumcity-academy.com/>
438. http://www.lucy-cav.cam.ac.uk/Student_Life/doslist.html
439. <http://www.dur.ac.uk/Physics/students/two/two.html>
440. <http://mirror.eschina.bnu.edu.cn/Mirror/ed.gov/www.ed.gov/NLE/USNEI/us/professional-studies.html>
441. <http://mirror.eschina.bnu.edu.cn/Mirror/ed.gov/www.ed.gov/NLE/USNEI/us/research-doctorate.html>
442. <http://nces.ed.gov/pubsold/ce96/c96010.html#/a/>
443. <http://nces.ed.gov/pubsold/ce96/c96010.html#/d/>
444. <http://avery4.memphis-schools.k12.tn.us/lt/hp.nsf/HomePages/parish>
- «S»
445. wayne.k12.ny.us/ontarioprimary/
446. <http://bubl.ac.uk/uk/fe/sdi.htm>
447. <http://bubl.ac.uk/uk/fe/agr.htm>
448. <http://bubl.ac.uk/uk/fe/art.htm>
449. <http://orac.sunderland.ac.uk/DirectorofStudies.htm>